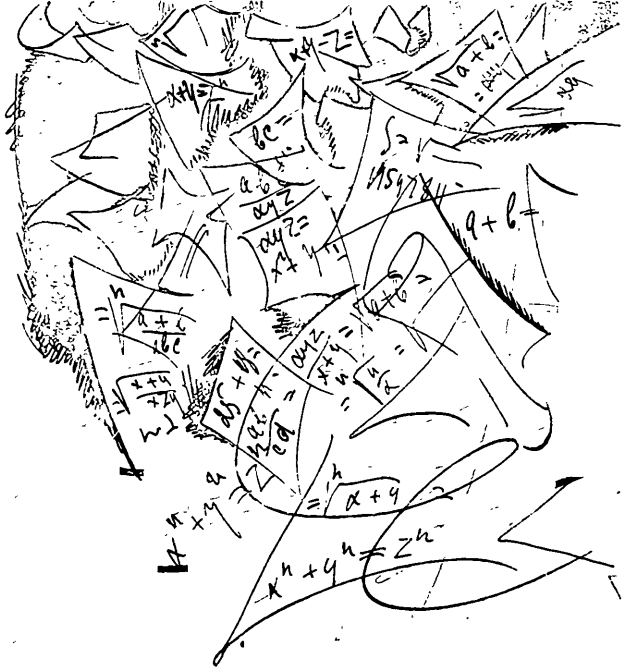

**КРИШТАЛІВІ
НЕБЕСА**

КРИШТАЛІВІ НЕБЕСА

Видавництво дитячої літератури
„Веселка“
Київ 1966

Тут зібрано науково-фантастичні оповідання сучасних зарубіжних письменників на антирелігійну тематику. Людина лише тоді повноцінна, коли скидає з себе пута, коли вірить у власні сили, у всеперемагаючий людський розум, — така думка пронизує твори збірки.

Малював Л. Призонт
Переклав Л. Василенко

Перекладено за виданнями:

Експедиция на Землю. Сборник. «Мир», 1965.

Туннель под миром. Сборник. «Мир», 1965.

Современная зарубежная фантастика. Сборник. «Молодая гвардия», 1964.

Библиотека современной фантастики в 15 томах, т. 5. «Молодая гвардия», 1966.

«Искатель», № 2, 1965.

ПРО ЗЕМНЕ Й НЕБЕСНЕ

Земля — центр Всесвіту; навколо Землі на кришталевих сферах обертаються Сонце, Місяць, планети і незліченні зорі... А в захмарній високості над ними всемогутній і всюдисущий Бог...»

Так гадали мудреці ще в сиву давнину.

Нам, сучасникам Юрія Гагаріна, смішно чути такі слова. Радянський штучний супутник штурмом узяв одну з найбільших твердинь церковників, «кришталеве небо», і відтоді бідолашний «Бог» позбувся останнього притулку. Не з «божого волі», а велінням державного розуму людська нога ось-ось ступить на незайману поверхню Місяця; в лабораторіях учених створюються неіснуючі в природі чудесні сполуки; наближається час розкриття найвеличнішої таємниці природи — таємниці життя й свідомості. Ми на власні очі пересвідчились у всемогутності науки; ми не віримо в «нерукотворні чудеса», бо змалечку виростаємо матеріалістами. І нас часом навіть дивує, що наші пращури були такі наївні й безпорадні. Адже все в природі пояснюється так просто!

Просто?.. А уяви-но, читачу, що ти народився п'ять сторіч тому, в похмуру й зловісну епоху Середньовіччя. Ще не народився Ньютон, ще не пролунало державне Галілеєве: «А все-таки вона крутиться!»,

і мікроскоп Левенгука ще не розкрив перед людиною химерний світ мікроорганізмів. Зате є догми Арістотеля, є чаклуни й алхіміки, є могутня, жорстока церква.

Уяви: над планетою завис страшний, всеосяжний морок. Тільки де-не-де блимають каганчики та палахкотять вогнища інквізиторів. Калатають дзвони. Лунає загрозливе: «Покайся!»

...І раптом перед тобою виникла осяяна світлом людина в скафандрі — гість з іншої зоряної системи. Ні, ні — хай ти не з полохливих і хай ти не тільки освічений, а навіть найвидатніший учений свого часу. Однак ти не знаєш ні радіо, ні телебачення, ні лазерних випромінювачів, ні вертольотів, ні електронно-обчислювальних машин. Як ти поясниш надзвичайну могутність цього створіння?

Ти скажеш: це посланець бога або ж... диявол!.. Третього для тебе ще не існує. І хоч скільки торочитиме космічний гість про радіолокацію та про відносність часу і простору — ти не зрозумієш анічого-сінько, бо ще потрібно тобі бодай удумці розтрошити оті «кришталеві небеса», які закривають реальну дійсність, — постати проти уявного бога і проти аж надто реальних попів. А це — болючий, складний, тривалий процес, і його не прискориш штучно.

Саме таку ситуацію змалював у своєму науково-фантастичному оповіданні «Дослід» талановитий чеський письменник Вацлав Кайдош. І як переконливо, як красиво прозвучала в нього прадавня легенда про старого, що запродав душу чортові за молодість, — легенда, на сюжет якої Гете створив свого невмирущого «Фауста»!

Гість з іншої планети, біопсихолог Мефі (згадай: Мефістофель!), хоче дати найученішій людині Землі, доктору Фаусту, найцінніше в світі — знання. Але его-

їстичний старий зажадав іншого: молодості. Заради неї він ладен продати свою «безсмертну душу».

Біопсихолог Мефі пропонує чудодійний препарат, який не тільки рятує від хвороб, а й перебудовує на краще свідомість людей. Але кого цікавить такий препарат? Фанатик-монах заявляє, що хай краще всі мешканці міста вимруть від чуми, аби тільки вони не втратили віри в бога.

Дослід біопсихолога Мефі зазнав невдачі. Але він вірить, що настане час, і люди на Землі позбавляться релігійної облуди.

А тепер, читачу, уяви іншу ситуацію: ти, наш сучасник, незабаром інженер, зненацька потрапляєш у десяте століття. Ти маєш вогнепальну зброю і сірники, знаєш більше за наймудрішого з мудреців тієї епохи. Здавалося б, перед тобою всі повинні впасти ниць, як перед всеземним самодержцем, живим богом на Землі...

Так спочатку й думав сержант Джеральд Робертс, коли після загадкового вибуху на військовій базі опинився в далекому минулому. (Оповідання Пола Андерсона: «Людина, що прийшла надто рано»). Однак сталося по-іншому. Вже в перші дні перебування серед неписьменних, простих ісландців сержант-американець виявився безпорадним. З нього глузували, а він не міг відстояти себе, бо не вмів працювати фізично, не мав тих найелементарніших навичок та знань, без яких людина десятого століття не могла боротися за своє існування. Сержант Джеральд Робертс нічому не навчив ісландців. Він не діяв, а тільки говорив, отож його розповіді про надзвичайні досягнення науки й техніки двадцятого століття сприймалися просто як красиві побрехеньки. Не зумів цей американець довести й свою культурну вищість. «Справжнього лоску в нього не було,— з жалем констатує старий іслан-

дець Уольфсон.— Він не годен був заримувати бодай двох віршованих рядків! Неосвічені й відсталі, певно, люди живуть в отих Сполучених Штатах!»

Дещо в іншому плані розвиваються події в оповіданні Гаррі Гаррісона «Смертні муки прихідця». Автор показує двох «носіїв культури», землян, на далекій планеті Вексер. Перший із них, торгівець Джон Гарт, поважає наївних і простодушних жителів планети, поступово передає їм знання землян, привчає до праці. Другий — місіонер отець Марк — взяв за мету «навернути вексерян до лона церкви», отож повсякчас торочить їм усякі релігійні небилиці. Справа кінчається тим, що вексеряни, аби перевірити істинність християнського вчення, розіп'яли на хресті місіонера, сподіваючись його воскресіння. Але цей жорстокий експеримент не піде марно: разом із смертю отця Марка рухнуло назавжди і те «кришталеве небо», яке намірився воздвигнути над вексерянами фанатичний піп, аби відгородити їх від справжніх знань.

У збірці науково-фантастичних оповідань, яку ти, читачу, тримаєш у руках, немає оповідання під назвою «Кришталеві небеса». Її названо так тому, що вся вона має гостре антирелігійне спрямування. Кожен з авторів збірки по-своєму руйнує оті залишки застарілих уявлень, за які ще чіпляються церковники.

Кілька оповідань у збірці написано в гумористичному плані. Таке, наприклад, оповідання радянського письменника Всеволода Ревича «Штурмовий тиждень»,— своєрідний вступ до книги.

З лукавою посмішкою розповідає автор історію «сотворіння Землі», а на додаток ще й нескінченного Всесвіту. Ні, «Бог» Всеволода Ревича зовсім не отой могутній вседержитель, в ім'я якого церковники всіх мастей знищили мільйони людей, а симпатичний дідусь, який чухає потилицю, замислившись над нероз-

в'язним питанням, хоче стукнути кулаком по столу (а стіл ще не створено!) і дуже пишається з себе, що винайшов креслярський пристрій, так званий кульман.

«Ви порушуєте мені графіки! — кричав він на завспіргала (завідувача відділом спіральних галактик і газових туманностей)... — Що ж, по-вашому, я повинен сотворити світло раніше, ніж сотворю Сонце? Та це ж курям на посміховисько!» І сам себе перепитує: «Яким курям?» — адже курей ще не створено!

«Клята логіка» виявляється сильнішою за «божу волю»; «Бог» так і не дійшов висновку, повинні чи не повинні перетинатися паралельні лінії в безконечності, не збагнув до кінця розроблений ангелом-теоретиком проект будови матерії і підписав, не читаючи, список проектів 2 443 877 видів комах.

Ми читаємо — і посміхаємось разом з автором: справді, можна поспівчувати такому «Богіві»! Сотворити Всесвіт — нелегка справа!

Таку ж співчутливу посмішку викликає і чорт з оповідання американця Артура Порджеса «Саймон Флегг і чорт». Взявшись за розв'язання знаменитої теореми Ферма, чорт... захопився математикою!

А фера (добрий дух!) з оповідання американця Роберта Шеклі «Царська воля»? Виконуючи наказ царя Алеріана, який живе в 2000-му році до нашої ери, він нишком тягне з крамнички Боба Грейнджера пральну машину, вентилятор, холодильник, — адже це такі речі, які в далекому минулому не купиш ні за які скарби світу!

Не будемо говорити, наскільки можливі ситуації, описані в оповіданнях збірки. Головне полягає в тому, що кожен з авторів, користуючись певними фантастичними припущеннями, розвіює релігійні забобони та міфи, утверджуючи торжество науки. І найяскравіше це показано в оповіданні Альфреда Ван-Вогта «Чу-

довисько». Потворні й хижі генейці,— фашисти космічного масштабу,— знищили все людство Землі, але вони все одно приречені, бо людина Землі,— (чудовисько в розумінні генейців),— і розумніша, і талановитіша, і гуманіша.

Отже, читачу, перед тобою — «Кришталеві небеса». Сподіваємось, що оповідання тобі сподобаються й допоможуть дещо по-іншому поглянути і на минуле, і на майбутнє людства.

МИКОЛА ДАШКІВ

ШТУРМОВИЙ ТИЖДЕНЬ

(Замість вступу)

І коли Бог надумав сотворити нашу Землю і Всесвіт на додачу до неї, то одразу ж натрапив на безліч ускладнень. І хоч за довгий-довгий час цей важливий захід було продумано ним у всіх аспектах, він не раз і не два відсував конкретний термін закладання першого каменя. Завдання було таке унікальне й величне, що навіть він боявся прогавити щось або переплутати. Бог був всесильний, звичайно, але ж він і єдиний. Іншими словами, він не мав помічників.

Уявивши собі, яким чудовим видовиськом

будуть виверження вулканів, Бог раптом спохватився, що зовсім не продумав, якими мають бути хімічний склад, температура, якість і асортимент лави. Потім з'ясувалося, що він навіть не уявляє, скільки прожилок має бути на крилах у бабки, що він так і не дійшов висновку, повинні чи не повинні перетинатися паралельні в безконечності і яким, по суті, буде колір, що його потім наречуть «ультрафіолетовим».

Від безлічі отаких дрібниць Бог не раз у відчаї опускав руки. Не раз закрадалася йому в голову заманлива думка: а чи не полишити оту витівку, поки ще не пізно? Обходився ж він раніше без усяких там земель, і все було ладом, спокійно, тихо. І головне—якщо нічого не буде, нікого не буде, ніхто ніколи нічим не дорікне йому. А так—о господи!—скільки прокльонів посиплеться на його сиву голову за всі неминучі за таких масштабів недоробки й промахи!

Так розмірковував він і вагався надто довго. (А втім, оте «довго» має тут вельми умовний характер. Не було ні Землі, ні Сонця, ні теорії відносності, а отже—ні дня, ні ночі, ні місяців. Час був незмірний).

Отож Бог надумав зладити собі помічників—бо бачив, що без них він не годен довести свої ідеї, начерки, проекти, ескізи до стадії впровадження.

Одначе услід за цим Бог знову поринув у роздуми: адже матерії ще не існувало, помічники передусім і повинні були видумувати оту матерію. То з чого ж їх самих зліпити? Бог довго чухав потилицю, аж поки знайшов

вихід: «Ну що ж, хай вони будуть нематеріальні, хай не їдять, не п'ють, а тільки працюють у поті чола — фігурального, звичайно,— задля мене й на благо моє. Хай буде так!»

Бог махнув десницею. З'явилися янголи. Власне, саме це й треба вважати за перший акт творення.

Щойно спечені янголички рівненькими шнурочками вишикувались перед начальством, очікуючи вказівок настанов. Це були не боги, вони не вмiли креслити й диференціювати усно. Тому Богові довелося злагодити для них нематеріальні ватман, рейсфедери, туш, рейшини, логарифмічні лінійки і багато іншого... Бог надто пишався собою, коли винайшов такий мудрий пристрій, як кульман...

Бог поділив своїх роботяг на групи, посадив за діло й більше вже не знав ні хвилини спокою. Це були на диво безпорадні істоти. Вони нічого не мали: ні клею, ні ґніпок, ні кошиків на папір. З кожним питанням біжать прямо до нього. Усе сотвори та сотвори, Господи. Коли один янгол став вимагати від Бога, щоб той сотворив тютюн, бо з цигаркою легше думати, Бог втратив самовладання і з насолодою грякнув би кулаком по столі. Та, на жаль, стола ще не було.

Бог вирішив твердо: тільки-но з'являться хоч якісь будматеріали, негайно спорудити собі кабінета й завести янгола-секретаря з неянгольським характером і щоб без стуку ні-ні.

Та робочі креслення все ще не з'являлись. Янголи скаржилися, що їм у креслярстві надто заважають крила. Було й гірше: керівники

спеціальних конструкторських бюро не мали досвіду у створенні світів і не могли уникнути паралелізму в роботі. Між авторами проектів виникали суперечки й сварки, які частенько вирішувались кулаками. Пера з обскубаних при цьому крил валялися скрізь, і вітер не розносив їх у далину, бо й вітру ще не було. Бог хапався за голову, коли чув, як «величають» янголи один одного, і ніяк не міг збагнути, звідки вони усього того набралися. Нарешті Бог зрозумів, що їх діяльності не буде краю, й вирішив братися до створення світу, не чекаючи, коли буде завершено проектування, а всякі там огріхи усувати на ходу.

І ось він настав—Перший День Творення.

З цієї нагоди — не кожний же день світи творяться — Бог нап'яв на себе, як то годиться до урочистого моменту, парадні шати. Але параду не вийшло. Викликані з СКБ-1 янголи-конструктори з'явилися не стрункими колонами, а дрібними групками, що сперечалися між собою.

І сказав Бог:

— Слухаю вас.

І заговорили всі водночас:

— Це плагіатор! Це плагіатор! Господи, він украв у мене ідею пімезонів...— скаржився один.

— Розступіться... — застерігав інший.— У мене радіоактивні елементи. На папері, звичайно, але все одно розступіться.

— Ваші слова, янголе мій,— бубонів тре-

тій,— це матеріалізм чистісінької... цієї... як то вона буде зватися?.. Ага... сльозі. Ви рушайте підвалини божої влади...

— А я придумав бензольне кільце! А я придумав бензольне кільце! — пританцьовував четвертий, маленький і веселий.

І слухав Бог цей безвідповідальний го-мін. І підвівся, величний і грізний.

— Тихо-о! — крикнув він. — Припинити цей бедлам¹.

Усі замовкли. Лише маленький веселий янгол висунув голову з-за плеча іншого янгола й поспитав:

— А що таке бедлам, Господи?

Бог блиснув очима, але зразу подумав, що гніватись на янголка не варт, бо звідки йому справді знати, що воно таке?

Утихомиривши конструкторів, Бог почав вислухувати звіти керівників груп. Попервах його привабив своєю простотою проект, у якому передбачалось створити увесь Всесвіт з атомів одного гатунку. Атоми мали являти собою маленькі, тверді, неподільні кульки. А численні різновиди речовин було пропоновано обумовити неоднаковою кількістю кульок у молекулах.

Бог уже ладен був схвалити цього проекту, як раптом, на лихо своє, виявив надмірний демократизм і спитав, чи немає інших міркувань. Як і слід було чекати, проект урочисто поховали... Скільки отруйних слів було

¹ Бедлам — так звалася в Лондоні божевільня, в переносному це слово вживають на ознаку хаосу, безладдя.

сказано про убогу фантазію незугарного проєктанта, що насмілився принести цю примітивну халтуру на суд Божий—адже таку будову матерії легко втямлять не тільки розумні істоти, але й кожна мавпа... Ні вже, Господи, матерію треба вчистити таку, щоб до скінчення віків ніхто нічого в ній не міг утнути.

— Гаразд,—мовив Бог, вислухавши всіх,—переконали, янголи. Давайте найскладніший проєкт. Є такий?

Запанувала неприємна тиша. Потім з рядів вийшов старший янгол-фізик-теоретик і тихо сказав:

— Такий проєкт, великий Боже, є, але його ще не до кінця опрацьовано.

— Як то не до кінця? Терпець на вас треба мати, янголи...

— Не погодили... — ще тихіше сказав янгол.

— Боже мій,—сказав Бог,—вже проминуло півдня, а не створено жодного атома. Який жах! Ну чого стовбичиш, доповідай!

Янгол уклонився, взяв указку й почав:

— За основу нашого проєкта побудови матерії ми взяли сінгулярності нелокальних полів... Квазідискретна структура матерії, очевидно, буде визначатись інваріантністю відносно деяких груп перетворень чотиримірного просторово-часового континуума. Елементарні частинки за їх груповими властивостями можна буде поділити на два істотно відмінних класи, звідки маємо...

— Годі! — вигукнув Бог, послухавши ще трохи й остаточно втративши хід думок.— Дякую. Досить. Якщо вже я нічого не збаг-

ну, то люди й поготів нічого не втямлять. Проект затверджую.

— Але, Господи, в ньому є явні протиріччя,— спробував несміло зауважити хтось.

— То краще. Скільки всього цих атомів треба створити на увесь мій Всесвіт?

— М-м... Ми думали так... близько десяти в сімдесят третьому степені, великий Боже...

— Як то «близько»? Мені потрібні точні цифри!

Підпертий до неіснуючої стінки, янгол у відчаї назвав перше, що збрело йому на думку, число:

— 246 893 150 117 868 465 111 567 468
111 241 665 556 778 834 567 890 126 788 997
612 552 465 669 218 467 647 853 579 991 438
855 194 штук.

— А не малувато? — засумнівався Бог.— Ну, та гаразд, а може, вистачить.— Й урочисто виголосив:— Хай буде так!

І в п'ятмі з'явилися не освітлені нічим шматки матерії. Десь хлюпотіла невидима в темряві вода. Бог трохи політав над водою, впевнився, що вона є, і повернувся назад.

Другим пунктом повістки денної (першого дня) стояло сотворіння суходолу, неба й світил. Але проекти, з'ясувалось, були ще в гіршому стані, ніж попередній.

І розгнівався Бог.

— Ви порушуєте мені графіки! — кричав він на завспіргала (завідувача відділом спіральних галактик і газових туманностей), що покійно схилив голову. — Що ж, по-вашому, я повинен сотворити світло раніше, ніж сотворю Сонце? Та це ж курям на посміховись-

ко! Яким курям? Робіть своє діло, шановний! і щоб завтра... Що таке завтра? О Господи! — Ясно, — зітхнув янгол-завідувач. — Дозвольте виконувати.

— Ідіть!

Далі була черга теорії світла. Але перш ніж стати перед грізні очі Генерального Конструктора, керівник підгрупи пошепки спитав у завспіргала.

— А Сам-то який сьогодні?

— І не питай. Лютий. Я вам, каже, покажу, як треба працювати!

Та цього разу обговорення відбулося порівняно спокійно. Було висунуто всього два проекти. Одна бригада теоретиків пропонувала створити світло у вигляді потоку дрібних часточок. Друга — розробила хвильову теорію. І ті й інші зійшлися на тому, що швидкість поширення світла повинна бути найбільшою в природі.

Бог довго слухав докази обох сторін, але так і не зміг вирішити, чий же проект кращий. День хилився до кінця, голова у Бога розламувалася від численних інтегралів, діаграм, формул і всяких там мудрих речей, що їх тикали йому під ніс, добравши смаку, янголи-фізики-теоретики. І Бог прийняв ухвалу, яку одразу ж про себе назвав соломоною.

— Ось що, крилаті, — мовив він, — є компромісна пропозиція. Хай буде світло і тим, і іншим водночас.

— Як то? — не збагнули янголи. — Це ж теорії, що виключають одна одну. АБО та АБО інша. Одночасно вони неможливі.

— Неможливі? Це ви кому кажете? Мені? Нічого неможливого для мене немає!

— Є,— долинув голос із задніх рядів.

Богові стало смішно.

— А це що за атеїст вишукався? Ану виходь сюди!

Вийшов янгол з дуже пошарпаними і в незліченних дірках крилами.

— Так це ти кажеш, що я не все можу?

— А швидкість світла буде найбільшою в природі? — у свою чергу спитав хитро посміхаючись янгол.

— Безперечно!

— Отже, ви не зможете рухатися швидше світла. От!

— Чому? — здивувався Бог.

— А тому, що швидкість світла у такому разі не буде найвищою.

— Ну, тоді хай швидкість світла не буде найвищою.

— Отже, великий Боже, ви не зможете сотворити таке світло, щоб його швидкість була найвищою? — посміхнувся зухвалий янгол і зник у юрбі.

Бог замислився. Отже, міркував він, якщо я не можу випередити світло, то я не всемогутній, а якщо зможу, то знову-таки не буду всемогутній, бо не можу сотворити таку швидкість, яку сам не подолав би. Чортівня якась. Як же з цього виплутатися?

Він думав довго. Клята логіка виявилась дужчою за його, Божу, волю. Довелося обійтись без логіки. Відступати було пізно—Все-світові потрібне світло. Важко зітхнувши, Бог злинув над безоднею й широко розвів руки.

— Хай буде світло! — голосно гукнув він.

І все довкола освітілось. Навіть сам Творець зажмури́в очі від незвички. Потім витер піт з чола й важко опустився на поки що безформний кавал матерії, який носився в просторі.

Другого Дня Творення, Третього Дня Творення й Четвертого Дня Творення все йшло якось без ладу. Проекти доводилось затверджувати не відповідно до графіка, а по тому, як вони надходили. Плоди створювались раніше, ніж дерева, планети — раніше, ніж зірки, атмосфери — раніше від планет. Потім Богові доводилось довго мізкувати, що й до чого.

Але хай як там було, а на кінець Четвертого Дня Бог, потираючи руки, задоволено дивився на зелений земний пейзаж, що розіслався перед ним, на пасмо гір, які вже вкривалися льодовиком, на червоний захід ще новенького, без плям Сонця.

— А все-таки гарно,— казав він, милуючись своїм витвором.— Усе ж таки вона крутиться! Гарзд, узавтра займемось зоологією, це куди приємніше, ніж термоядерні реакції і міжзоряний водень... О Господи! Важку роботу ти поклав на свої плечі,— звернувся Бог до себе в другій особі.

У цей час, вогняною смугою полоснувши небосхил, під ноги йому, просичавши, впав метеорит. Від несподіванки Бог здригнувся. Потім обережно підняв розжарений камінець і, дмухаючи на пальці, з гіркотою похитав головою.

— Нероби... Не змогли до ладу все збити... Дармоїди!..

І невдоволений пішов спочивати.

Вранці П'ятого Дня в приймальні Творця тупцяли янголи-художники-анімалісти¹. Біля дверей кабінету, на яких висіла дощечка з написом «Без стуку не заходити», сидів (або сиділа — рід на цей випадок не суть важлива річ) янгол-секретарка і віднаджував (віднаджувала) всіх прохачів і цікавих. Приймальня була невелика, а художників напхалося видимо-невидимо. Та вони були істотами нематеріальними, а тому на одному квадратному метрі їх могло вміститися безко-нечно багато: янголи входили один в одного.

Бог устав цього дня на праву ногу і був у доброму гуморі. Він задоволено розглядав картинки, що йому показували художники, і без зайвих слів ставив хрести на ознаку ухвали. Познайомившись із вихідними даними мамонта, кита-полосатика і жирафи, Бог якось багатозначно посміхнувся й промовив:

— Бідний Ной! — Але робочі креслення ухвалив.

Коли покінчили з ссавцями і пара волоса-тих горил, розкидаючи все на своєму шляху, помчала в ліс, Бог відчув легеньку втому. Він навіть не встиг сказати горілам звичай-ного напуття: «Плодітеся, розмножуйтесь», — і в нього до кінця дня на душі було неспо-кійно — його опанувало невиразне відчуття, що не все доведено до ладу.

¹ Анімалісти — художники, що малюють тварин.

Перейшли до рептилій. На столі з'явилися проекти бронтозавра, іхтіозавра, диплодока та інших ящурів. Розуміючи, що цих чудовиськ не витримає ніякий ковчег, Бог націлювався було викреслити їх із списку. Але тут йому на думку спала геніальна ідея:

— Ці,— сказав Бог,— будуть жити тільки до потопу. І вимруть. Плодіться, розмножуйтесь!.. Амінь!

Сонце вже поминуло зеніт, а попереду було ще незоре море роботи. Бог мигцем глянув на медуз, голотурій, раків, устриць, черв'яків і всякий інший дріб'язок. На комах він узагалі не подивився, а просто наказав янголові — ученому секретареві відділу:

— Читайте список!

Зайнявся перевозданими фарбами захід, а янгол — вчений секретар — все ще журливо вів:

— 14275 — муха гноева, 14276 — муха цеце, 14277 — муха дрозofiла, 14278 — муха...

«Наче паламар», — подумав Господь. Його нестримно хилило на сон. Він уже кілька разів струшував головою, щоб прогнати сонливість. А голос усе бубонів:

— 15923... 15924... П'ятнадцять тисяч де...

— Годі! — не втерпів, нарешті, Творець. — Скільки їх там у тебе?

Янгол глянув на останній аркуш списку:

— 2 443 877, Господи...

— Господи, Господи, — перекривив його Бог. — Давай сюди список. Усі давайте, всі.

Зовсім знебувшись, він поставив один загальний хрест і занімілою рукою благословив списки.

Деякий час присутні мовчки дивились, як з вікон і дверей, з щілин кабінету в усіх напрямках розповзалася, розбігалася і розліталася всяка погань, а потім розійшлися. Лишився тільки завідувач відділом мікробів та бактерій.

— Даруй мені, Господи,— сказав він.— Я теж не встиг подивитися, що там накопнували мої гренадери...

— Ох, мені все одно,— сказав Бог і розлігся в кріслі.— Іди собі з богом, друже... Благословляю тебе...

Шостий День мав бути неважкий. Передбачалося ухвалити всього два проекти — чоловіка і жінки.

Коли ухвалювали чоловіка, якихось особливих дебатів не було, настанова була точна — *за образом і подобою* Нашою. Щоправда, Богові довелося зайти в ательє, де з нього зняли мірку, потім у лабораторію, де в нього брали всякі там аналізи; кілька годин він змушений був сидіти непорушно — позував художникам. Але труди ці не розвіялись прахом — готовий чоловік стояв посеред Божого кабінету, з дитячою цікавістю роздивлявся себе, довколишніх та обстанову. Бог хряпнув дверима перед носом янгола-секретарки, що було поткнулася сюди, і промовив напутні слова:

— Ти — людина, сотворена за образом і подобою Нашою, і хай будеш ти панувати над рибами морськими, і над птахами небесними, і над звірами лісовими, і над худобою

свійською, і над усіма гадами, що плазують по землі. І даю я тобі ім'я Адама, сину мій. І йди собі. І чекай подруги. І хай благословить тебе Господь, тобто я. Амінь.

Адам подякував Творцеві й пішов собі у холодок дерев.

Керівник п/я 13 став перед богом дещо збентежений. Він заїкався і ніяк не міг як то належить пояснити, що сталося. Господові довелося довгенько вичавлювати з нього корисну інформацію. З'ясувалося, що янголи-фізіологи і янголи-антропологи з його групи несподівано відмовилися працювати, пошматували на дрібні клапті вже готовий проект і зараз мітингують.

— Чого вони хочуть? — спитав Бог

— Вони к... к... кажуть, даруйте мені Г... Г... Господи, що ви вчинили з ними не по правді, сотворивши їх безт... безт... т... т... тілесними створіннями. Вони кричать: «Янголи не люди» — і відмовляються працювати...

— В останній день підкладаєте мені таку свиню! — заgrimів голос Божий.— Знову графік шкереберть! Ну й бог з ним! Все одно завтра будемо відпочивати від трудів чесних.

— А як же, Господи, з жінкою?

— Нічого, кілька днів поживе Адам у самотині. Не помре... А жінку я опісля сам сотворю. З Адамового ребра. Повинен же я хоч щось сотворити власноручно, без сторонньої допомоги? Будьте певні, впораюсь. До того ж у мене вже є деякі проби,— сказав Бог і рвучко розчинив двері. За ними стояла, припавши до замкової шпари, янгол-секретарка.

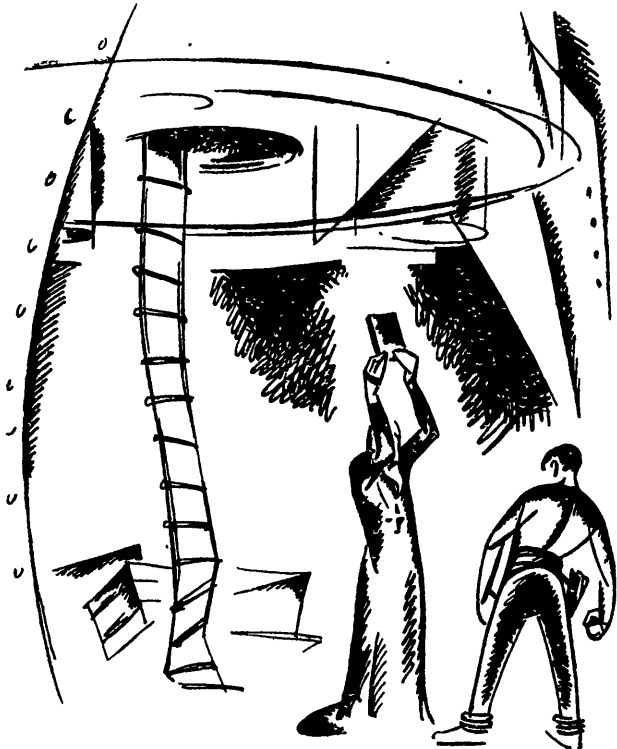
Бог, узявшись в боки, мовчки й гнівно витріщився на неї. Але секретарка навіть не збентежилась. Вона гордо випросталася і повела крильцями.

— В інтересах історії,— недбало кинула вона,— я маю на меті писати спогади. Натурально, мене цікавлять деякі деталі.

Бог хотів щось сказати, але потім махнув рукою й пішов спати.

Він спав увесь Сьомий День. Тиждень справді був надто важкий.

ВСЕВОЛОД РЕВИЧ

ГАРРІ ГАРРИСОН

СМЕРТНІ МУКИ ПРИХІДЦЯ

Десь угорі, невидимий за вічними хмарами планети Вескера, гримів і ширився гуркіт. Почувши його, торгівець Джон Гарт зу-

Гаррісон, Гаррі — американський письменник-фантаст, нині живе в Швеції.

пинився, приставив руку до здорового вуха й дослухався. При цьому його черевики трохи вгрузли в багно. В густій атмосфері звук то наростав, то слабнув, але все наближався.

— Такий самий гуркіт, як від твого космічного корабля,— сказав Ітин з холодною вескерською логікою, повільно розчленовуючи думку, щоб легше було розібратися в ній.— Одначе твій корабель все ще стоїть на тому місці, де ти його посадив. Хоч ми його й не бачимо, він повинен бути там, бо тільки ти один умієш керувати ним. А якби навіть це пощастило кому-небудь ще, ми чули б, як корабель здіймався в небо. Але оскільки ми раніше нічого не чули, а такий гуркіт спричиняє тільки космічний корабель, то це повинно означати...

— Так, ще один корабель,— перебив його Гарт, надто зайнятий своїми думками, щоб чекати, поки замкнеться повільне коло вескерських логічних конструкцій.

Звичайно, це другий космічний корабель, і його поява була тільки питанням часу; безперечно, цей корабель іде по курсу за радіолокаційною установкою, як свого часу орієнтувався й Гарт. Його власного корабля буде ясно видно на екрані того, що прилітає, і той, напевне, сяде щонайближче до нього.

— Тобі краще не затримуватися, Ітине,— застеріг Джон Гарт.— Вертайся по воді, щоб скоріше дістатися в село. Скажи всім, щоб вони йшли в болото, подалі від твердої землі. Корабель приземлюється, і кожен, хто опиниться під ним, коли він сідатиме, буде за-смажений.

Маленька вескерська амфібія зачула неминучу небезпеку. Перш ніж Гарт закінчив говорити, ребристі вуха Ітина склались як кажанові крила, і він мовчки пурхнув у сусідній канал. Гарт захлюпав далі по грязі, намагаючись іти якомога швидше. Він якраз досяг краю галявини, на якій стояло село, коли гуркіт перейшов на оглушливе ревіння, й космічний корабель пробився крізь низькі шари хмар. Полум'я шугнуло донизу. Гарт заслонив очі й, захоплений суперечливими почуттями, почав дивитись, як росте силует чорно-сірого корабля.

Провівши майже цілий рік на планеті Вескера, він тепер змушений був тамувати в собі тугу за людьми. Хоч ця туга — глибоко похований пережиток стадного почуття — настирливо нагадувала Гарту про його кривність з мавпячим племенем, він по-гендлярськи, діловито підвів уявну риску під стовпцями цифр і підбив підсумок. Цілком можливо, що прилетів ще один торговий корабель, і якщо це так, то його монополії на торгівлю з мешканцями Вескера надійшов кінець. Проте це міг бути і якийсь інший корабель, і саме тому Гарт став у тіні величезного папоротника й витягнув з кобури револьвера.

Космічний корабель висушив сотню квадратних метрів багна, гуркіт завмер, і посадочні ноги з хряском встромились у потріскану землю. Почувся скрегіт металу, і корабель завмер на місці, а тим часом хмарка диму й пари повільно осідала у вологому повітрі.

— Гарте, ей ти, здирнику, грабіжнику ту-

більців, де ти? — прокричав на кораблі гучномовець.

Обриси космічного корабля були мало знайомі, але помилитися щодо різких звуків цього голосу Гарт не міг. Вийшовши з тіні, він посміхнувся, засунув у рот два пальці й пронизливо свиснув. З нижньої частини корабля висунувся мікрофон і повернувся до нього.

— Ти що тут робиш, Сінгх,— крикнув Гарт, повернувшись у бік мікрофона.— Невже так зледащів, що не міг знайти собі планету й прилетів сюди красти заробіток чесного торговця.

— Чесного! — заревів підсилений гучномовцем голос.— І це я чую від людини, яка бачила більше в'язниць, ніж чого іншого, а це, осмілюсь доповісти, цифра не маленька. Страшенно шкодую, товаришу моєї молодості, але я не можу пристати до тебе, щоб разом заходитись експлуатувати цю зачумлену дірку. Я лечу до світу, де легше дихати, де зовсім не важко набути капіталець. А сюди забрався лише тому, що випала нагода непогано заробити, виконуючи обов'язки водія таксі. Я привіз тобі друга, ідеального товариша, людину, зайняту ділами іншого гатунку. А тобі він охоче допоможе. Я б виліз і привітався з тобою, якби не боявся, що, коли вернусь, мене засадять у карантин. Я випускаю пасажирів через тамбур: сподіваюся, ти не відмовишся допомогти йому вивантажити багаж.

Отже, другого торговця на планеті поки що не передбачається, про це можна було не турбуватися. Одначе Гартові кортіло щонай-

скоріше довідатись, який то пасажир надумав відвідати цей далекий світ, купивши собі квитка лише в один кінець. І що крило в собі приховане глузування, яке вчувалося в голосі Сінгха? Гарт обійшов навколо космічного корабля, прямуючи до того місця, де було викинуто східці, й, глянувши вгору, побачив у вантажній секції людину, що надаремне силкувалася подужати велику корзину. Людина обернулася, й Гарт, побачивши високий комір священика, зрозумів, чому глузував Сінгх.

— Чого вам тут треба? — спитав Гарт; незважаючи на спробу оволодіти собою, він випалив ці слова найнелюб'язнішим тоном.

Прибулий, якщо й помітив, що його зустріли дивно, та не звернув на це уваги, бо продовжував, спускаючись східцями, усміхатися й простягував руку.

— Отець Марк, — відрекомендувався він, — із місіонерського товариства Братів. Я дуже радий...

— Я запитую, чого вам тут треба? — Голос Гарта був спокійний і холодний. Він знав тепер, як треба діяти в подібних обставинах.

— Це ж абсолютно ясно, — сказав отець Марк, як і раніше добродушно. — Наше місіонерське товариство вперше зібрало кошти, щоб послати духовних емісарів на інші планети. Мені поталанило...

— Забирайте свій багаж і вертайтесь на корабель. Ваша присутність тут небажана, до того ж ви не маєте дозволу на висадку. Ви будете зайвим тягарем, а тут, на Вескері, нікому турбуватися про вас. Вертайтесь на корабель.

— Я не знаю, хто ви є, пане, і чому ви брешете,— відповів священник. Він усе ще був спокійний, але усмішка зникла з його лиця.— Я дуже добре вивчив космічне право й історію цієї планети. Тут нема ані хвороб, ані тварин, яких можна було б боятися. До того ж це відкрита планета, і доти, поки Космічне управління не змінить її статусу, я маю таке ж саме право перебувати тут, як і ви.

Закон був, звичайно, на боці місіонера, просто Гарт пробував його обдурити, сподіваючись, що той не знає своїх прав. Одначе нічого з цього не вийшло. У Гарта лишався ще один досить неприємний вихід, і йому треба було вдатися до нього, поки не пізно.

— Вертайтесь на корабель,— крикнув він, уже не приховуючи свого гніву. Звичним рухом вихопив револьвер з кобури, й чорне дуло опинилось за кілька дюймів від живота священника. Той зблід, але не ворухнувся.

— Якого чорта ти костричишся, Гартел!— захрипів у гучномовці здавлений голос Сінгха.— Панотець заплатив за переїзд, і ти не маєш права виганяти його з цієї планети.

— Я маю право,— сказав Гарт, зводячи револьвера й цілячись священникові в лоба.— Даю йому тридцять секунд, щоб він повернувся на борт корабля, а якщо ні, то спущу курка.

— Ти що, збожеволів чи комедію ламаєш? — задеренчав роздратований голос Сінгха.— Якщо ти жартуєш, то невдало, в усякому разі це тобі не допоможе. У таку гру можуть грати двоє, тільки я тебе обставлю.

Почувся гуркіт важких підшипників, і те-

лекерована чотиригарматна башта на борту корабля повернулась і націлилась на Гарта.

— Сховай револьвера й допоможи панотцеві Марку вивантажити багаж, — скомандував гучномовець; у голосі Сінгха знову забриніли гумористичні нотки.— При всьому бажанні нічим не можу допомогти, друже. Мені здається, тобі зараз саме час поговорити з панотцем місіонером. А з мене досить — я мав щастя говорити з ним усю дорогу від Землі.

Гарт запхнув револьвера в кобуру, глибоко переживаючи свою невдачу. Отець Марк рушив уперед; на його губах знову заграла чарівна усмішка; діставши з кармана біблію, він підняв її над головою.

— Сину мій, — сказав він.

— Я не ваш син, — ледве видавив з себе Гарт, шаленіючи від гніву після завданої йому поразки.

Лють у ньому клекотіла, він стиснув кулаки; одначе він змусив себе розчепити пальці й ударив священика долонею. І все-таки той упав від удару, а слідом за ним ляпнула в густе багно й розкрита біблія.

Ітин з іншими вескерянами уважно спостерігали те, що відбувалось, але, очевидно, безпристрасно, а Гарт не знайшов за потрібне відповісти на їхні невисловлені запитання. Він попрямував до свого дому, але відчувши, що вескеряни все ще стоять, оглянувся.

— Прибула ще одна людина, — сказав він. — Йї треба допомогти перенести речі. Можете поставити їх у великій коморі, поки він сам що-небудь збудує.

Гарт дивився, як він зашкутильгав по моріжку до корабля; потім зайшов у будинок, хряпнув дверима так, що одна з половинок тріснула, і від цього дістав деяке задоволення. З таким же хворобливим задоволенням він відкоркував останню пляшку ірландського віскі, яку приберігав на особливий випадок. Що ж, випадок, звичайно, особливий, хоч і не зовсім такий, якого йому хотілось. Віскі було гарне й частково втамувало неприємний присмак у роті. Якби його тактика вдалася, успіх виправдав би все. Але він зазнав невдачі, й до гіркоти поразки долучалася болісна думка про те, що він виставив себе в такому дурному світлі. Сінгх полетів, не прощавшись. Невідомо, яке враження склалось у нього про цей випадок, але, вернувшись на Землю, він, звичайно, розповідатиме незвичайні речі. Та гаразд, турботи про свою репутацію можна відкласти до наступного разу, коли він побажає знову завербуватись. А зараз треба налагодити стосунки з місіонером. Крізь завісу дощу Гарт побачив, що священник намагається поставити намет, а всі мешканці села вишикувались рядами й мовчки спостерігали. Певна річ, ніхто з них не запропонував допомогти.

На той час, коли намета було поставлено і в нього було складено всю ношу, дощ перестав. Рівень рідини в пляшці значно знизився, і Гарт відчув себе більш підготованим до неминучої зустрічі. Правду кажучи, він шукав приключки, щоб заговорити з місіонером. Якщо полишити осторонь усю цю бридку історію, то після року цілковитої самот-

ності здавалось принагідним спілкування з будь-якою людиною, хай би ким вона була. «Чи не згодилися б ви пообідати зі мною? Джон Гарт», — написав він на звороті давньої накладної. Але, може, старий надто наляканий і не прийде? Так, це, можливо, й не кращий спосіб владнати стосунки. Понишпоривши під ліжком, він знайшов підходящого ящикка й поклав у нього свій револьвер. Коли Гарт відчинив двері, Ітин, звичайно, вже очікував свого учителя, оскільки сьогодні випадало йому виконувати обов'язки Збирача Знань. Торгівець простягнув йому записку і ящика.

— Віднеси-но це новій людині, — наказав він.

— Нову людину звати Нова Людина? — спитав Ітин.

— Ні! — різко відповів Гарт. — Його звати Марк. Але ж я прошу тебе тільки віднести це, а не встрявати в розмову.

Кожного разу, коли Гарт втрачав самовладання, вескеряни з їх педантичним мисленням вигравали раунд.

— Ти не просиш встрявати в розмову, — повільно промовив Ітин, — але Марк, може, й попросить. А інші поцікавляться, як його звуть, і я не буду знати його імені...

Він рсікся, бо Гарт грюкнув дверима. А проте, це не мало значення: в наступну зустріч з Ітином — через день, через тиждень або навіть через місяць — монолог буде відновлено з того самого слова, на якому його кінчили, і думка буде розжовуватись до цілковитої ясності. Гарт вилаявся про себе й за-

лив водою дві порції найсмачнішого, що зберігся в нього, концентрату.

Почувся поквапний стукіт у двері.

Зайшов священник і простяг ящика з револьвером.

— Дякую вам за те, що ви позичили мені його, пане Гарте, я поважаю почуття, що спонукало вас послати його. Я нічого не знаю про те, що спричинилося до неприємностей в час мого прибуття, але гадаю, найкраще забути їх, якщо ми маємо на меті деякий час жити разом на цій планеті.

— Випиваєте? — спитав Гарт, взявши ящика й показуючи на пляшку, що стояла на столі. Він налив дві склянки вщерть і простягнув одну священникові. — Я думаю приблизно так само, як і ви, але я, одначе, повинен вам пояснити, чому так сталося. — Він секунду понуро дивився на свою склянку, потім підняв її, запрошуючи випити. — Це великий світ, і мені здається, що ми повинні влаштуватися в ньому якнайкраще. За ваше здоров'я.

— Господь хай завжди буде з вами, — сказав отець Марк і теж підняв склянку.

— Не зі мною й не з цією планетою, — твердо заявив Гарт. — Ось у чому заковка. — Він випив півсклянки вина й зітхнув.

— Ви кажете так, щоб шокувати мене? — усміхнувся священник. — Запевняю вас, на мене це не діє.

— І не думаю шокувати. Я сказав достотно те, що мав на увазі. Я належу, напевне, до тих, кого ви називаєте атеїстами, а тому до релігії не маю ніякого діла. Ту-

тешні мешканці, прості неосвічені істоти кам'яної доби, умудрилися до цього часу обходитись без будь-яких забобонів і навіть натяків на релігію, і я сподіваюся, що вони й надалі зможуть так жити.

— Що ви кажете? — насупився священик. — Ви хочете сказати, що вони не мають ніякого божества, ніякої віри в загробне життя? По-вашому, вони повинні вмерти...

— І вмирають, і стають прахом, як усі інші живі істоти. У них є грім, дерева, вода, але нема бога-громовержця, лісових духів і русалок. У них нема табу й заклинань і потворних божків, які б мучили їх кошмарами й усякими обмеженнями. Вони єдиний первісний народ з усіх бачених мною, який цілком вільний від забобонів і завдяки цьому набагато щасливіший і розумніший від інших. Я хочу, щоб вони такими й лишились.

— Ви хочете утримати їх далі від бога... від спасіння? — Очі священика розширились, і він аж відсахнувся від Гарта.

— Ні, я хочу утримати їх від забобонів, — заперечив Гарт. — Хай вескеряни спочатку набудуть знань, навчаться реалістично мислити про явища природи.

— Ви ображаєте церковне вчення, пане, прирівнюючи його до забобонів...

— Будь ласка, — перебив Гарт, здіймаючи руку, — ніяких теологічних суперечок. Не думаю, щоб ваше товариство зважилося на витрати в цій мандрівці лиш заради спроби повернути мене. Зважте на те, що до своїх поглядів я прийшов через тверезі багатолітні міркування, і цілій юрбі студентів-богосло-

вів не пощастить їх похитнути. Я обіцяю не робити спроби навернути вас до своєї віри, якщо ви пообіцяєте те ж саме щодо мене.

— Згодний, пане Гарт. Ви мені нагадали, що моя місія тут полягає в спасінні душ вескерян, і я про це повинен подбати. Але чому моя діяльність могла так порушити ваші плани, що ви намагались перешкодити мені висадитись? Навіть погрожували револьвером і...— священик замовк і став дивитися в свою склянку.

— І навіть боляче вдарив вас? — спитав Гарт, раптом насупившись. — Цьому нема ніякого виправдання, і я готовий прохати у вас вибачення. Просто погані звички, а характер — і того гірший. Поживете довго один, і ви самі почнете поводитися так. — Він задумливо роздивлявся свої великі руки, що лежали на столі; шрами й м'язи нагадували йому про минуле. — Назвемо це розбитими сподіваннями, за браком кращого вислову. Завдяки своїй професії ви не раз мали нагоду заглянути в темні закутки людської душі й повинні дещо знати про спонукання до дії й про щастя. Мое життя було надто клопітливе, і мені жодного разу не спало на думку осісти де-небудь і завести сім'ю. До недавнього я не шкодував за цим. Можливо, радіація зробила мій мозок м'якшим, але я почав ставитися до цих волосатих рибоподібних вескерян так, неначе вони якоюсь мірою мої власні діти, і я частково несу відповідальність за них.

— Ми всі Його діти, — спокійно зауважив отець Марк.

— Гаразд, тут живуть ті Його діти, котрі навіть не знають про його існування, — сказав Гарт, раптом розізлившись на себе за те, що розпустив слину. Одначе він одразу забув про свої переживання й увесь від збудження, що охопило його, подався вперед. — Чи можете ви зрозуміти, як це важливо? Поживіть з вескерянами деякий час, і ви побачите просте й щасливе життя, що не поступається отій благодаті, про яку ви все життя товчете. Вони тішаться життям... і нікому не завдають шкоди. Тільки випадково вони досягли такого розвитку на цій убогій планеті, і жодного разу їм не випадало піднятися над матеріальною культурою кам'яної доби. Але з розумового боку вони не поступаються нам... можливо, навіть лишили нас позаду. Вони вивчили нашу мову, так що мені легко пояснювати їм усе, що їх зацікавить. Від знання й набування знань вони мають справжню насолоду. Іноді вони дратують вас, бо мають звичку пов'язувати кожен новий факт з усім тим, що їм уже відомо, але що більше вони взнають, то швидше відбувається процес пізнання. Колись вони в усьому зрівняються з людиною, можливо, перевершать нас. Якщо тільки... Ви можете зробити мені послугу?

→ Усе, що тільки зможу.

— Дайте їм спокій. Або ж, якщо це вже так необхідно, вчіть їх історії і природничим наукам, філософії, юриспруденції, всьому, що допоможе їм, коли вони зіткнуться з життям більш ширшого світу, про існування якого вони раніше й не знали. Але не спантеличуй-

те їх ненавистю й стражданнями, виною, гріхом і карою. Хто знає, яку шкоду...

— Ваші слова образливі, пане! — вигукнув священник, схопившись з місця. Його сива голова ледве сягала астронавтові підборіддя, але він безстрашно захищав те, в що вірив.

Гарт, що теж встав, уже не здавався покаяним грішником. Вони гнівно дивилися один одному в очі, як завжди дивляться люди, які непохитно захищають кожен свої переконання.

— Це ви ображаєте, — крикнув Гарт. — Яка неймовірна самовпевненість — думати, що ваші неоригінальні злиденні міфи, які лиш дещицею різняться від тисяч інших і які все ще тяжіють над людьми, можуть посіяти в недосвідчених умах щось інше, окрім плутанини! Невже ви не розумієте, що вони вірять у правду й ніколи не чули про таке явище, як брехня? Їх ніхто ще не намагався переконати, що можна мислити інакше. І ви хочете змінити...

— Я виконую свій обов'язок, власне, Його волю, пане Гарте. Тут теж живуть божі створіння, й у них є душі. Я не можу ухилитися від свого обов'язку, який полягає в тому, щоб донести до них Його слово й так врятувати їх, ввести в царство небесне.

Коли священник прочинив двері, вітер рвонув їх і розчинив навстіж. Отець Марк зник у непроглядній пільмі, а двері то відчинялись, то зачинялись, і бризки дощу заносило в кімнату. Гарт повільно пішов до дверей, зачинив їх, так і не побачивши Ітина, що терпляче, мовчки сидів під зливою, сподіваю-

чись, що Гарт, може, хоч на секунду затримається й поділиться з ним ще однією часточкою своїх чудесних знань.

З мовчазної обопільної згоди про цей перший вечір більше ніколи не згадували. Після кількох днів самотності, ще нестерпнішої від того, що кожен знав про близьку присутність другого, вони відновили бесіди, але на суто нейтральні теми. Гарт поступово спакував і ховав надбане, хоч навіть і гадки не мав, що скінчив роботу й може в будь-який час покинути планету. У нього було досить багато рідкісних ліків і рослинних препаратів, за які йому дали б добрі гроші. А вескерські витвори мистецтва повинні були викликати сенсацію на космічному ринкові, незважаючи на його високі вимоги. До того як прибув Гарт, продукція художніх ремесел на цій планеті обмежувалась головним чином різьбленими виробами, виготовленими з твердого дерева за допомогою кам'яних уламків. Гарт дав вескерянам інструменти й метал із своїх власних запасів, ось і все. За кілька місяців вескеряни не тільки навчилися працювати з новими матеріалами, але й втілили свої задуми й образи в найдивніші і водночас найпрекрасніші витвори мистецтва, які він будь-коли бачив. Гарту лишалось кинути їх на ринок, щоб створити спочатку попит, а потім повернутись за новою партією. Вескерянам натомість потрібні були тільки книжки, інструменти й знання, і Гарт не мав сумніву, що настане час, коли вони власними силами доб'ються, що їх приймуть у Галактичний союз.

На це Гарт і сподівався. Але вітер змін повіяв у виселкові, що виріс довкола його корабля. Тепер уже не Гарт був у центрі уваги й зосередження всього життя вескерян. Він тільки посміхався, думаючи про втрату влади; одначе його посмішку не можна було назвати добродушною. Серйозні й уважні вескеряни все ще по черзі виконували обов'язки Збирача Знання, але Гарт подавав їм тільки голі факти, й це різко контрастувало з атмосферою інтелектуальної бурі, що панувала довкола священика.

Тоді як Гарт примушував відробляти за кожну книжку, кожний інструмент, священик роздавав їх даром. Гарт дотримувався поступовості в навчанні, ставлячись до вескерян, як до здібних, але недосвідчених дітей. Він хотів, щоб вони здолали попередній східець, перш ніж ступити на вищий, щоб вони спочатку навчилися ходити й тільки потім — бігати.

Отец Марк просто приніс їм усі благодіяння християнства. Єдиною фізичною роботою, яку він вимагав, була побудова церкви—місця для богослужіння й проповіді. З безмежних, що вкрили всю планету, боліт виійшли нові юрби вескерян, і за кілька днів дах, що спирався на стовпи, був готовий. Щоранку паства трохи працювала, зводячи стіни, а потім поспішала всередину, щоб узнати веленадійні, всеосяжні, першорядної ваги факти, що пояснюють будову Всесвіту.

Гарт ніколи не казав вескерянам, якої він думки про їхнє нове захоплення, і головним чином тому, що вони ніколи не питали його.

Гордість, а чи відчуття власної гідності заважали йому вчепитися в покірного слухача й вилити йому свою образу. Може, все було б інакше, якби обов'язки Збирача Знань й тепер виконував Ітин; він був найтямущіший між усіма. Але наступного дня, як прибув священик, час Ітина скінчився, й відтоді Гарт з ним не розмовляв.

Тому для нього було сюрпризом, коли через сімнадцять вескерських днів, — а вони втричі довші, ніж на Землі, — вийшовши з дому після сніданку, він побачив у себе під дверима делегацію. Ітин мав говорити від її імені, і його рот був напівроззявлений. У багатьох вескерян роти були теж роззявлені, один наче аж позіхав, так що добре було видно подвійний ряд гострих зубів і пурпурно-чорне горло. Уздрівши ці роти, Гарт зрозумів, що має відбутися серйозна розмова. Роззявлений рот свідчив про якесь велике переживання: щастя, журбу або гнів. Здебільшого вескеряни були спокійні, й він ніколи не бачив стільки роззявлених ротів, як тепер.

— Допоможи нам, Джоне Гарте, — почав Ітин. — Ми маємо до тебе запитання.

— Я відповім на будь-яке ваше запитання, — сказав Гарт, передчуваючи недобре. — У чому річ?

— Чи існує бог?

— А що ви розумієте під «богом»? — у свою чергу запитав Гарт. Що їм відповісти?

— Бог — наш небесний отець, що сотворив усіх нас і боронить нас. Кого благаємо в молитвах допомогти нам, і хто, якщо ми вимолимо спасіння, уготував для нас...

— Досить, — рубонув Гарт. — Ніякого бога нема.

Тепер вони всі, й навіть Ітин, роззявили роти, дивлячись на Гарта й розмірковуючи над його відповіддю. Ряди рожевих зубів могли б здатися загрозливими, якби Гарт не знав так добре цих створінь. На мить йому примарилось, що вони вже сприйняли християнське вчення і вважають його єретиком; але він відкинув цю думку.

— Спасибі, — відповів Ітин, і вони повернулися й пішли.

Хоч ранком було ще холоднувато, Гарт здивовано запримітив, що він увесь в поту.

Наслідків не довелось довго чекати. Ітин знову прийшов до Гарта того ж дня.

— Чи не підеш ти до церкви? — поспитав він. — Багато з того, що ми вивчаємо, важко збагнути, але нема нічого труднішого, як це. Нам потрібна твоя допомога, оскільки ми повинні вислухати тебе й отця Марка разом. Бо він каже, що правильно одне, а ти кажеш, що правильно інше, але ж те й інше не може бути одночасно непомильним. Ми повинні з'ясувати, де ж правда.

— Звичайно, я прийду, — сказав Гарт, намагаючись приховати хвилювання, що раптом охопило його. Він нічого не робив, але вескеряни все-таки прийшли до нього. Можливо, є ще підстави сподіватися, що вони лишаться вільними.

У церкві було жарко, й Гарт здивувався — так багато прийшло сюди вескерян, більше, ніж йому будь-коли доводилось бачити. Довкола було море роззявлених ротів. Отець Марк

сидів за столом, який було завалено книгами. Вигляд у нього був жалюгідний. Він нічого не сказав, коли Гарт зайшов. Гарт заговорив перший.

— Сподіваюся, ви розумієте, що це їхня ідея... що вони з своєї доброї волі прийшли до мене й попросили мене з'явитися сюди?

— Знаю, — примирливо відповів священник, — подеколи з ними буває дуже важко. Але вони вчаться й хочуть вірити, а це головне.

— Отче Марк, торгівцю Гарте, нам потрібна ваша допомога, — втрутився Ітин. — Ви обидва знаєте багато такого, чого не знаємо ми. Ви повинні допомогти нам прийти до релігії, а це не так легко. — Гарт хотів щось сказати, потім передумав. Ітин продовжував:— Ми прочитали біблію й усі книжки, які дав нам отець Марк, і дійшли спільної думки. Ці книжки дуже різняться від тих, що давав нам торгівець Гарт. У книжках торгівця Гарта описано Всесвіт, якого ми не бачили, і він обходиться без усякого бога, адже про нього ніде не згадується; ми шукали дуже ретельно. У книгах отця Марка він скрізь і без нього нічого не відбувається. Одне з двох повинне бути правильним, а друге—неправильним. Ми не знаємо, як воно так виходить, але потім, коли з'ясуємо, що ж істинне, тоді, можливо, зрозуміємо. Якщо бога нема...

— Звичайно, він є, діти мої,—сказав отець Марк зворушливо. — Він нам небесний отець, котрий сотворив усіх нас...

— Хто сотворив бога? — спитав Ітин, і шепіт стих, і всі вескеряни пильно подивились

на отця Марка. Він ледь відсахнувся під їхніми поглядами, потім усміхнувся.

— Ніхто не сотворив бога, бо він сам творець. Він був завжди...

— Якщо він завжди існував, то чому Всесвіт не міг завжди існувати, не маючи потреби в творцеві? — перебив його Ітин. Важливість питання була очевидна. Священик відповідав не поспішаючи, з дивовижним терпінням.

— Я хотів би, щоб усі відповіді були так само прості, діти мої. Адже навіть учені не зійдуться між собою в питанні про походження Всесвіту. І тоді, коли вони мають сумнів, ми, що узріли світло істини, *знаємо*. Ми можемо бачити чудо творення повсюдно довкола нас. А чи можливе творення без творця? Це Він, наш отець, наш бог на небесах. Я знаю, вас гризе сумнів; це тому, що ви маєте душі й ваша воля не за сімома замками. І все-таки відповідь дуже проста. Майте віру — ось усе, що вам треба. Тільки вірте.

— Як можемо ми вірити без доказів?

— Якщо ви не можете зрозуміти, що сам цей світ є доказом Його існування, тоді я скажу вам, що віра не потребує доказів... Якщо ви насправді вірите!

Церква сповнилась гомоном; у більшості вескерян роти були тепер широко роззявлені: ці істоти намагались повільно пробитись крізь павутину слів і відокремити нитку істини.

— Що можеш ти сказати нам, Гарте? — спитав Ітин, і коли пролунав його голос, гомін стих.

— Я можу порадити вам, щоб ви користувались науковим методом, за допомогою якого можна вивчити все — в тому числі самий метод — і дістати відповіді, які доводитимуть істинність чи хибність будь-якого твердження.

— Так ми й повинні вчинити, — згодився Ітин. — Ми дійшли теж такого висновку. — Він схопив товсту книжку, й рядами присутніх перебігли брижі кивків. — Ми вивчили біблію, як порадив нам отець Марк, і знайшли відповідь. Бог сотворить для нас чудо й так доведе, що він пильнує нас. І за цим знаком ми пізнаємо його й прийдемо до нього.

— Це гріх облудної гордині, — заперечив отець Марк. — Бог не має потреби в чудесах, щоб довести своє існування.

— Але ми маємо потребу в чуді! — вигукнув Ітин, і, хоч він не був людиною, в його голосі зазвучала жадоба істини. — Ми вчитали тут про безліч дрібних чудес — про хліби, риб, вино... Деякі з них зовсім незначні. Тепер йому належить сотворити ще одне чудо, й він усіх нас наведе до себе... І це буде чудом — цілий новий світ схилиться перед його престолом, як ти казав нам, отче Марк. І ти казав, як це важливо. Ми обговорили це питання й вирішили, що є лиш одне чудо, яке найбільше підходить на такий випадок.

Нудьга, що її Гарт переживав від теологічних суперечок, вмить щезла. Він не завдавав собі клопоту, щоб подумати, інакше одразу зрозумів би, до чого воно йдеться. На тій сторінці, на якій Ітин розгорнув біблію, була якась картинка; Гарт загодя знав, що там було зображено. Він повільно встав із стіль-

ця, мовби потягуючись, і повернувся до священника, який сидів позад нього.

— Приготуйтеся, — прошепотів Гарт. — Виходьте через задній хід і йдіть до корабля; я затримаю їх тут. Не думаю, щоб вони завдали мені шкоди.

— Що ви хочете сказати? — спитав отець Марк, здивовано кліпаючи очима.

— Ідіть ви, дурню! — прошипів Гарт. — Як ви гадаєте, яке чудо за переказом повернуло світ у християнство?

— Ні! — промимрив отець Марк. — Не може бути. Цього просто не може бути!..

— Скоріше! — крикнув Гарт, стягуючи священника з стільця й відкидаючи його до задньої стіни.

Отець Марк, спіткнувшись, зупинився, потім повернув назад. Гарт кинувся до нього, але запізнився. Амфібії були маленькі, проте їх набралось так багато! Гарт вибухнув лайкою, і його кулак опустився на Ітина, відкинувши його в юрбу. Коли він став пробивати собі дорогу до священника, інші вескеряни щільно оточили його. Він бив їх, але це було однаково, що боротися з вовками. Кошлаті, пахнучі мускусом тіла затопили й поглинули його. Він не переставав боротись навіть тоді, коли його зв'язали й почали бити по голові. Але амфібії витягли його надвір, і тепер він міг тільки лежати під дощем, лаятися й спостерігати.

Вескеряни були чудесними трудівниками й усе до найменшої дрібниці зробили так, як було на картинці в біблійі: хрест, добре вкопаний на вершині невеликого горба, блиску-

чі металеві цвяхи, молоток. З отця Марка скинули всю одягу й наділи на нього стегнову пов'язку, ретельно викладену зборками. Вони вивели його з церкви.

Забачивши хреста, місіонер мало не знепритомнів. Але потім він високо підняв голову й вирішив померти так, як жив, — з вірою.

Та це було важко. Це було нестерпно навіть для Гарта, який тільки дивився. Одне діло говорити про розп'яття й розглядати в тьмяному світлі лампади красиво виліплене тіло. Інше — бачити голу людину з мотуззям, що врізалось в тіло там, де воно прип'яте до дерев'яного бруса. І бачити, як беруть гострі цвяхи й приставляють їх до м'якої плоті — до його долоні, як спокійно й рівно ходить уперед і назад молоток, неначе ним розмірено працює майстровий. Чути глухий дзенькіт металу, що вшилюється в плоть.

А потім чути зойки.

Мало хто народжений для мучеництва. Отець Марк не належав до них. Уже при перших ударах він закусив губу; з неї потекла кров. Потім його рот широко роззявився, голова відкинулася назад, і жахливі гортанні крики раз по раз вривалися в шепіт падаючого дощу. Вони породжували німий відгук у юрбі присутніх вескерян; хай якого характеру було хвилювання, що від нього роззявлялися їхні роти, тепер воно мордувало їх з надзвичайною силою, й ряди зяючих пащек відбивали смертні муки розп'ятого священика.

На щастя, він знепритомнів, тільки-но бу-

ло вбито останнього цвяха. Кров струмувала із свіжих ран, змішувалася з дощем і блідо-рожевими краплями спадала з ніг, в міру того, як життя залишало його. Майже в той час Гарт, що ридаючи намагався розірвати на собі мотуззя, втратив свідомість, оглушений ударами по голові.

Він опритомнів у себе на складі, коли вже смеркло. Хтось перерізав плетені мотузи, якими його було зв'язано. Знадвору все ще долинав шум дощових крапель.

— Ітин? — запитав Гарт. Це міг бути тільки він.

— Так, — прошепотів у відповідь голос вескерянина. — Наші все ще ведуть розмову в церкві. Лин помер по тому, як ти вдарив його по голові, а Імон в тяжкому стані. Дехто каже, що тебе теж треба розіп'яти, і я гадаю, що так і буде. Або, може, тебе камінням закидають. Вони знайшли в біблії місце, де написано...

— Я знаю. — Незмірно стомлений, Гарт продовжував: — Око за око. Ви знайдете купу таких речень, треба тільки пошукати. Це дивовижна книга!

Голова Гарта розколювалася від болю.

— Ти повинен тікати, ти можеш добратись до свого корабля так, що тебе ніхто не запримітить. Досить убивств. — У голосі Ітина теж прозвучала стомленість, що опанувала його уперше в житті.

Гарт спробував встати. Він притискав голову до жорсткої дерев'яної стіни, аж поки нудота не припинилась.

— Він помер.— Це звучало як ствердження, а не запитання.

— Так, недавно, інакше я не зміг би піти до тебе.

— І, звичайно, похований, бо їм не спало б на думку взятися тепер за мене.

— І похований! — У голосі вескерянина вчувалося щось схоже на хвилювання, відгомін інтонацій померлого священика.— Він похований і воскресне на небесах. Так написано, отже, так і буде. Отець Марк буде дуже щасливий, що все так сталось.— Ітин подав звук, який нагадував людське схлипування.

Гарт важко побрів до дверей, раз по раз схиляючись на стіну, щоб не впасти.

— Ми правильно вчинили, чи не так? — спитав Ітин. Відповіді не було. — Він воскресне, Гарте, хіба він не воскресне?

Гарт уже стояв біля дверей, і у відблисках вогнів з яскраво освітленої церкви можна було розгледіти його подряпані скривавлені руки, що вчепилися в одвірок. Зовсім поряд з темряви випірнуло обличчя Ітина, і Гарт відчув, як ніжні руки з численними пальцями й гострими пазурами вхопились за його одягу.

— Він воскресне, адже так, Гарте?

— Ні, — промовив Гарт, — він лишиться там, де ви його загребли. Нічого не станеться, тому що він мертвий і лишиться мертвим.

Дощ струмував по хутру Ітина, а рот його був так роззявлений, що, здавалося, він кричить у ніч. Лише з великим зусиллям він

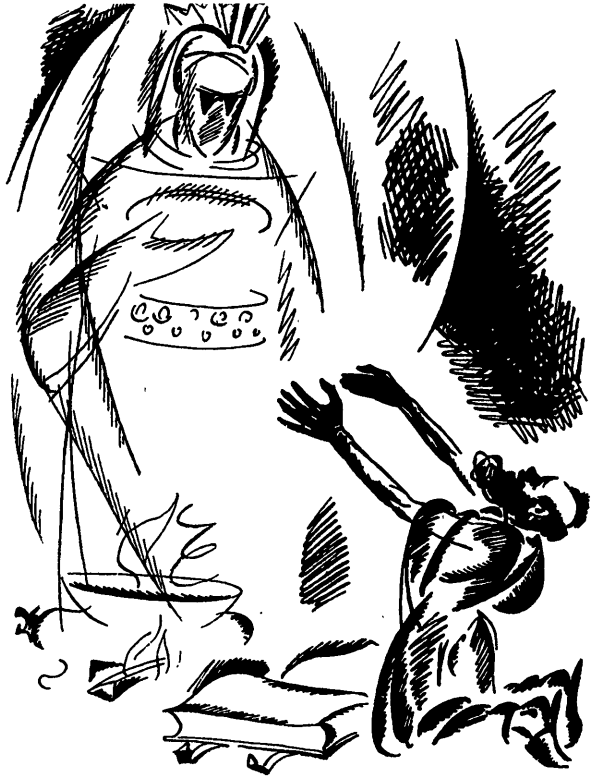
зміг знову заговорити, вдавляючи чужі йому думки в чужі слова.

— Виходить, нам нема спасіння? Ми не станемо безгрішні?

— Ви були безгрішні, — відповів Гарт, і в голосі його почулось чи то ридання, чи то сміх.— Неймовірно жахлива, брудна історія. Ви були безгрішні. А тепер ви...

— Убивці, — докінчив Ітин.

Вода струмувала по його схиленій голові й спадала кудись у темряву.

ВАЦЛАВ КАЙДОШ

ДОСЛІД

Корабель, що викинув його в простір, уже загубився між зірок, і тепер тут були тільки він у своєму сріблястому футлярі та холодний обшир довкола. Він линув по неви-

Кайдош, Вацлав — відомий чеський письменник-фантаст.

димому променеві, що вів його. Відчував хвилювання, коли зупиняв погляд на синьо-зеленій кулі, що заступила вже понад дві третини чорного неба. Куля була приплюснута посередині й променилась холодним перловим сяйвом. Над темними плямами океанів пливла розірвана вата хмар. Спеціалісти казали, що атмосфера планети багата на кисень. Мефі заплющив очі й віддався приємному відчуттю падіння.

На Кобрі не схвалювали його проекта, але як біопсихолог Мефі не мав рівних собі, і йому поступилися.

Тепер це була вже величезна куля, дещо розмита з країв. Неглибоко під ним пливла хвиля туману. В герметичному скафандрі трохи потеплішало. Атмосфера. Він увімкнув холод і пірнув у туман. З усіх боків Мефі огорнули білясті хвилі, але промінь упевнено вів його в непроглядному мороці. З хвилюванням він думав, як це станеться.

...Найбільше мороки було з істориками. Мефі в думках повторював їхні заперечення: «Надто молодий вид; тільки неповних 100 балів минуло відтоді, як вони стоять на двох ногах і сяк-так спілкуються членороздільною мовою... У суспільному розвитку вони ще не досягли Рівня Свідомості, окремі племена діляться на безліч груп і підгруп... Найвищий рівень розвитку — на північному материкові, де живуть у гніздах з матеріалу, який беруть довкола...»

«Штучних матеріалів вони не знають, — з полегкістю сказав він собі, — нарешті справжні примітивні істоти».

«Вони не піднялись до рівня мислячих істот, лише кілька окремих особнів (тут ішла низка імен, які важко було розшифрувати й доступних тільки автоматам) здатні до контакту...» І так далі, і так далі.

Мефі згадав, що в записах було про криваві війни, про хвороби й про якусь незрозумілу, але, очевидно, дуже впливову організацію, а очолював її якийсь папа.

«Пробувати прискорити розвиток цих хижаків, — говорив учений Ефір на бурхливій дискусії в залі Мислення поблизу блакитних вершин гір Салбанту, — це все одно, що намагались змінити напрямок нестримної лавини, підставивши їй ногу. Мине ще багато балів, перш ніж вони навчаться розуміти Мудрість і Красу... І шкода ризикувати життям нашого колеги Мефі заради такої пустопожньої мети...» Ефір тоді трохи заїкався, а Мефі усміхався — вперше, мабуть, занудливий Ефір так велемовно висловлював свої почуття.

Угорі тепер блимали зорі, чарівні мерехтливі цятки на темному тлі. Глибоко внизу пливла поверхня планети, на якій ще не був жоден мешканець Кори. Небезпечна планета. Він кілька разів доторкнувся до кнопок на своєму широкому поясі. У відповідь почулись легкі поштовхи. На цьому боці планети була ніч. Він падав у пільму, вздовж невидимої нитки, скерований автоматами туди, де можна було найбільше сподіватися на успіх.

Бо шлях Мефі вів до найученішої людини на планеті.

На цій планеті, на Землі, був на той час рік від різдва Христового 1347-й.

Склеписту стелю кімнати посіли павутиння й морок. Перламутрові завіси павутиння спліталися в сіре мереживо. Пізнього нічного часу в цьому притулкові науки п'їтьмі не було спокою. Ії раз у раз полохали жовті, синьо-зелені або червоні спалахи та відблиски полум'я на склепінні над вогнищем. Між тигельків і реторт перед вогнищем дріботів старий.

Тінь старого смішно наслідувала всі його рухи, кумедно ламалась на численних кутках і виступах кімнати. Смерділо димом, старою шкірою і цвіллю від безладно розкиданих на битій цегляній підлозі великих книг, оправлених у свинячу шкіру. Гостро пахло сірчаними випарами й ароматними травами — шафраном та локрицею.

Старий розмішував киплячу рідину і кожної хвилини відскакував, щоб зазирнути в розгорнуту книгу й підсипати в тигель ту чи іншу речовину з численних коробочок, що були на столі. Іноді він жмурився і тер собі лоба, іноді принохувався до бальзамної суміші в тигелькові, поглядав на піскового годинника й знову повертався до книги.

— Аркана, що повертає молодість, — шепотів він, — есенція чотирьох стихій, що падає з ранковою росою на квіти, послана повним місяцем чи зеленою зіркою, ти повернеш мені життя... життя, молодість, красу... — І його беззубий рот палко повторював слова за-

клинань, марних і надаремних, бо ніяка мудрість фоліантів не може зупинити плин часу.

Очі в нього були старі, стомлені, у віялі зморщок. Він усе вивчив, усе знав, усе зберегла його дивовижна пам'ять: давні знання халдеїв, сміливі відкриття Альберта Великого, туманні глибини містики, безнадійну тугу мавританських учених за чудесним безоаре... «О, — похитав він головою, — все це тільки мрії. І навіщо вони взагалі, якщо життя невпинно спливає, як пісок у пісковому годиннику?»

— Вагнер! — покликав він, дослухаючись у нічну тишу.

Тричі гукнув він свого помічника, але ніхто не озвався.

— Спить, як тварина, цей сільський гендляр, що плутає знання з дріб'язковою торгівлею, — пробурчав він і рушив до дверей.

Але тут спалахнула сліпуча блискавка, сірі склепіння перетворились на світлий кришталь, і в їхньому центрі з'явився фосфоруєчий туман. Старий приголомшено закліпав очима, але світло вже поступово згасало. Вузуватими руками, увесь тремтячи, старий вхопився за стіл, його бліді губи беззвучно повторювали: «Згинь...»

Відблиск вогню загравав на високій фігурі посеред кімнати, одяг незнайомця мерехтів і дрижав, як розлита ртуть. Але найдивніше було його лице: світло вогнища перетворило оливковий колір у темно-сірий, і з цієї плоскої маски дивилися тригранні зелені очі. Лице було без носа й рота, а металічний голос линув з овальної дощечки на грудях. Дощеч-

ка світилась, у ній пульсував червонавий туман.

— Привіт, найпрославленіший докторе, — прозвучав латиною мертвий рівний голос.

— Привіт... — прохрипів старий, потім здригнувся й закричав: — Згинь, сатано! — І перехрестився.

Але примара не щезла.

— Я прийшов, — продовжував голос. — Прийшов до тебе, як вчений до вченого. Я хочу, щоб ти мене вислухав. Це буде на добре. Тобі й іншим...

Старий уже оговтався після першого хвилювання й почав розглядати дивне лице незнайомця. Так, поза всяким сумнівом — те, як він з'явився, як поводитьься, як говорить... Це він, він, той, чийого імені не можна вимовити безкарно, це він!

Металічний голос незнайомця хитав кімнату, розвіював павутиння, мурчав, як великий чорний кіт. Хоч голос говорив зрозумілою латиною учених, старий багато чого не розумів. Незнайомець говорив, що прийшов віддати свої знання людям цієї планети, змити кров з їхніх рук і вигнати геть ненависть з їхніх сердець, розвіяти морок у їхніх мислях... «Так, так», — кивав головою старий, але слова проходили крізь нього, як голка крізь воду. Такий великий був його жах і таке велике захоплення, коли він думав, що прийшов хтось, спроможний виконати його найпотаємніші бажання.

— ...а ти мені в цьому допоможеш, — закінчив незнайомець. Дощечка на його грудях захвилювалась і відкрилася сірим.

Старий зважився. Крикнув хрипло:

— Хочу молодості, бо молодість дасть мені те, чого не дали знання!

Зелені очі незнайомця уважно вдивлялись у нього.

— Я хочу бути знову молодим, як багато років тому, хочу жити й пізнавати все знову, — додав старий.

— Вартість, — заговорив металічний голос, — вартість полягає в пізнанні. Я пропонував тобі знання, за допомогою яких ти врятуєш інших від хвороб і злоби, і ви будете жити... — Голос завагався. — Як люди...

Старий упав перед незнайомцем на коліна, з сльозами на старих очах, з сльозами туги, такої великої, що вона заступила в ньому все, навіть розум.

— Верни мені молодість, пане, і я віддам тобі себе!

Тригранні очі дивилися серйозно. Мефі не розумів, чого старий хоче. На Корі життя цінували за дією, а не за кількістю балів. Група Убана, що вивчала записи автоматів після повернення з цієї планети, мабуть, допустилася помилки. Не може бути, щоб цей балакучий дурень, який перебуває в полоні власного егоїзму, був найрозумнішою істотою на Землі.

Мефі заговорив невпевнено:

— Молодість... Нащо вона тобі?

Старий витріщив очі.

— І ти питаєш, пане? — Лице його засіпалось: — Молодість — це весна, кипіння крові в жилах, майбуття... Молодість — це

родючий ґрунт, куди падає насіння знань.
А ти питаєш, нащо мені молодість!

Мефі промовив:

— Я не можу зупинити час. Але можу надати твоєму тілові свіжості за допомогою речовин, яких йому не вистачає. Це могли б узнати всі, якби ти захотів, — додав він.

Та старий уже не слухав його, танцював по кімнаті, плескав у долоні й крутився, сп'янівши від радощів. Тиша змусила його отямитись. Він швидко озирнувся.

Незнайомиць стояв у конусі променів, а гребенеподібна прикраса на його шоломі — апарат для зв'язку із зорельотом — сипала фіолетовими іскрами. Очі його перестали світитися і неначе заплющились. Старий злякано змовк.

За хвилину Мефі знову розплющив очі й сказав:

— Дай мені своєї крові.

— Для ствердження угоди? — з острахом прошепотів старий. Але думки про близьке щастя прогнали вагання.

Кров Фауста була потрібна Мефі для аналізів, він кивнув головою, набираючи її тонкою голкою в блискучий шприц.

Планета не подобалася Мефі. Клімат був надто суворий у порівнянні з Корою. Задушлива літня спека змінилась осінніми дощами, а коли сніг покрив країну білою ковдрою, вона стала схожа на холодну гробницю. З лісів виходили зграї хижаків і нападали на небережних людей, що різнилися від них тільки зовні, бо самі кидалися одне на одного з найбезглуздіших причин.

Спочатку Мефі здивувало, що найменш воювничими були ті, хто найбільше терпів від браку харчів. А кровожерні вожді спалювали міста й села, убивали й у тисячі способів мучили людей, що працювали на них. «Вони хворі», — подумав Мефі й помалу почав утрачати надію на успішний дослід.

Одначе, то тут, то там він знаходив ознаки розуму й краси. Над смердючим сміттям й напівзруйнованими хатками, де панували злидні й хвороби, гордо зводились до неба прекрасні собори. Проте хоч красою вони й перевершували всі інші будівлі, та були порожні, ніхто в них не жив.

Мефі просив пояснення в свого друга — якщо можна так назвати того, хто дивиться на тебе з острахом і недовірою. Але доктор Фауст відповідав ухильно й дивився на Мефі так, неначе запідозрював його в нечесній грі.

Фауст дуже змінився. Біоаналізатори зробили складний аналіз його соків, а синтезатори створили препарати, які підвищили в старого обмін речовин. Мефі, що мав спеціальністю своєю скоріше педагогіку, відчув до колега із групи Убана незмірну повагу. Замість хирлявого старого перед ним був статний чоловічина, від якого пашило здоров'ям і енергією. «Тепер, — казав собі Мефі, — настає час, коли він захоче вислухати мене».

— Ваш світ поганий, ілюстрисіме, — казав він. — Імператор, королі й князі жорстоко гноблять вас, поводяться з вами, як з робочою худобою. Люди трудяться до нестями, а здобутки їхньої праці йдуть на війну й ви-

нищення. Ви горите на вогні, що самі запалюєте його, вам лишається тільки дим і попіл.

— Так велить бог, — легковажно відповідав доктор, поправляючи борідку. На його голові красувався елегантний капелюх, а при боці висів довгий блискучий меч. — Добрий християнин дбає не про тутешнє життя, а про вічне спасіння.

— Мені здається, — повільно промовив Мефі, — що я помилився, коли віддалив вічне спасіння від тебе. — І показав на шприца.

Права рука Фауста відсахнулася від борідки й накреслила в повітрі хрестовий знак. Голос був смиренний:

— Я грішний, знаю, але хочу збагнути глибину загадок, тому й просив молодості.

Мефі посміхнувся.

— Поки що ти цікавишся глибиною жіночих сердець. А це недобре. Ти казав, що братові Маргарити не надто подобаються подарунки й упадання, завдяки яким ти схилив її до себе. Мудрий уникає небезпеки, а ти шукаєш її.

Доктор поклав руку на ефес меча.

— Я не боюсь. Ось що мене захищає.

— А наука? Чому ти не докладаєш зусиль, щоб усунути зло?

Фауст знизав плечима.

— Потім.

Коли двері за ним зачинились, Мефі заграв на клавішах свого широкого пояса. Шлях тунелем кулевого простору тривав мить. Матерія, стіни, віддалі танули перед могутнім електромагнітним полем, яке надали йому на

Корі задля цілковитої безпеки. Це був подарунок від групи Ефіра.

У неприступній печері, в глибині лісових хащів, де чулися тільки крики орлів та вовче виття, Мефі влаштував собі сучасне житло й лабораторію. Тут він збирав відомості від телеавтоматів, чиї невидимі очі ширяли над містами й селами, світилися рядами екранів та дзижчали записувальними приладами. З кожним днем він переконувався, що Ефір у своєму скептицизмові мав рацію. Але найголовнішою рисою Мефі була упертість. Він не хотів відмовлятися від свого досліду. Куди доведе його перебування на цій страшній планеті?

Середній екран раптом засвітився.

Екран світився червоним. Небезпека в лабораторії доктора. Старт, нетривала п'ятьма в очах у Мефі, потім сутінки, червонуватий жар вогнища, розкидані книги, а між ними доктор — блідий, у пошматованій, брудній одежі, на поламаному лезі меча кров. З вулиці долинув крик.

— Пане! — закричав Фауст, падаючи на коліна.

Мефі з огидою відступив.

— Пане, врятуй, захисти мене...

Він повзав біля ніг Мефі, неначе розчавлений хробак, сльози котилися по його лицю, по викоханій борідці. Мефі вказав очима на скривавлений меч.

— Ти вбив його?

Доктор кивнув.

— Я не хотів, пане, він лаяв мене, погрожував мені кулаками, я не хотів його вбива-

ти, повір мені, він сам настромився на меч...

Мефі раптом стало млосно. «Мерзенні вбивці, — подумав він, дивлячись на розплатане тіло брата Маргарити, — уперті, мерзенні вбивці...»

— Ти вбив його!

— Врятуй мене! — благав Фауст, і його лице у відсвіті полум'я було схоже на маску жаху. Туга була така щира, що в глибині душі Мефі щось ворухнулось і він заспокійливо підняв руку.

Цієї хвили на сходах почувся тупіт і брязкіт заліза. Двері на сходи розчинились, ударившись об темну цегляну стіну. У світлі факелів затанцювали тіні, відлиск полум'я розтікався на блискучих латах кривавими цівками. Вусаті, похмурі, смуглі лица.

— Вбивця! — крикнув хтось, і жінка з розвіяною хмаркою світлого волосся й божевільними очима кинулася на Фауста. Скривавлений меч, що валявся на підлозі, промовляв ясніше слів. Солдати біля дверей вражено дивились на цю сцену.

Тут Мефі виступив із затінку й підняв руку.

— Мир! — вигукнув він латиною — Мир!

Ніхто не зрозумів латинських слів, але вони зробили своє.

Спочатку затремтіла група біля дверей. Крик жаху, паніка, падіння тіл, гамірний, конвульсивний бій за дверима. За якусь мить від солдатів лишилась тільки зброя та один-два шоломи повільно котились по східцях, розбиваючи тишу дзвінкими ударами.

— Мир! — повторив Мефі.

Дівчина встала й повільно притисла руку до губів, лютій вогонь у її очах змінився крижаним жахом. Вона повільно відступала крок за кроком. На сходах вона вчепилась обома руками у волосся й пронизливо закричала:

— Диявол! Убивця мого брата — в руках у диявола... Диявол! — Далі все злилося в божевільному реготі.

— Ти врятував мене, пане... від шибениці.

— І від «життя вічного», — насмішкувато додав Мефі.

Доктор затремтів.

— Ми не можемо лишатись тут. Якщо мене не потягне кат на шибеницю, то на мене чекає вогнище, — сказав він.

Деякий час обидва мовчали.

— Добре, — нарешті промовив Мефі. — Я врятую тебе. Але ти теж зробиш для мене дещо... Послухай...

Мефі знав, чого він хоче... У місті лютувала чума.

Її несли на ношах закутані люди. Її несли хмари круків над купами непохованих трупів. Заупокійний дзвін відбивав такт цій страшній примарі в її жахливому танкові. На забитих дверях білили хрести, звідусіль нісся запах гниття. Печать жаху лежала на схудлих обличчях, і священники в напівпорожніх церквах правили реквієм у тиші божої байдужості.

Двоє перехожих пройшли через покинуті ворота під згаслими поглядами стражників, нерухомі руки котрих не випускали зброї навіть після смерті.

Той, що був вищий на зріст, затремтів від обурення.

— Я не піду далі, — сказав він. — Ти знаєш, що треба робити, знаєш, як знайти мене.

Фауст кивнув: видовисько смерті не хвилювало його. Він ішов далі німими вулицями, обходив калюжі, кидався від голодних собак.

Він постукав у ворота палацу. Довгий час йому відповідала тільки луна, потім зачув відсунувся й ворота прочинились.

— Я лікар, — швидко промовив Фауст.

— Тут зціляє тільки смерть, — пошепки відповів слуга. — У князя злягла дочка, він нікого не приймає. Іди собі!

Доктор просунув ногу між дверей.

— У мене є ліки від чуми, скажи це своєму панові.

Двері прочинилися більше, з'явилась розкуйовджена голова з гострим носом. В очах була недовіра.

— Ти дурень або... — У руках блиснула піка.

Доктор відскочив, але не здався.

— Я думав, князь не захоче, щоб його дочка померла, — й повернувся, неначе хотів іти.

Служник нерішуче глянув на нього і потім мовив:

— Зачекай, я скажу про тебе.

Князь був уже старий, стомлений, закута-

ний у довгий парчевий одяг, гаптований золотом. На важкому столі стояла чаша, у якій диміло вино. На лобі в князя лежав компрес, що пахнув оцтом.

— Якщо ти кажеш правду, — повільно промовив він, — то одержиш усе, чого забажаєш. Якщо ні, тебе клюватимуть круки на горі Шибениць. Ну?

Доктор усміхнувся.

— Я не боюсь.

Князь дивився на нього, повільно поглажуючи бороду, іноді нюхав губку, змочену в оцті.

— Дочка злягла перед полуднем, вона горить, як вогонь, і марить... Отець Ангелік дав їй останнє помазання. Ти хочеш спробувати?

— Веди мене до неї, — відповів Фауст.

Тонка голка шприца легенько доторкнулась до воскової шкіри; в міру того, як по ній струмувала срібляста рідина, під шкірою ріс овальний бугорок. Доктор розгладив його й повернувся до князя.

— Тепер вона засне, — сказав він. — За годину гарячка в неї спаде, але до вечора вона повинна спати. Вона видужає.

Погляди присутніх стежили за ним із забобонним страхом, його впевненість перекопувала. Йому вірили, як він вірив Мефі, але кроки сторожі перед замкненими дверима кімнати, в яку потім його ввели, відлунювали в душі тривогою. Кінець кінцем у ворога є тисячі шляхів, і наміри його підступні. Час минав, а в душі у Фауста докори совісті змінювалися страхом. Він знервовано крутив у

руках яйцеподібну річ із голубуватої сяючої речовини; натиснувши червону кнопку на її маківці, можна було викликати Жахливого... але доктор не смів цього робити.

Коли стемніло, заскреготав ключ. Слуги внесли тарелі з гарячою стравою і запотілі пляшки. Вони вклонились, і це повернуло впевненість. Доктор їв і пив, і йому було дуже весело.

Потім він знову стояв перед князем, і в старого не було ні компреса, ні губки. Він сміявся й запропонував докторові сісти.

— Вибач, шановний друже, тобі довелося понудьгувати... Дочка моя спить, і чоло в неї холодне, тебе, мабуть, послав всемогутній.

Священик у чорно-білій сутані кивав у такт подячних слів. Докторові стало неприємно.

— О, ні, ні, ваша світлість. Це обов'язок християнина й лікаря — допомагати стражденним...

— Достойні діла мзди своєї, — мурмотів чернець.

Князь схлипнув.

— Ти велика людина, докторе... Але чи можеш ти зарадити перед божим гнівом? Чи є в тебе засіб, щоб відігнати хворобу загодя. Люди мої мруть, і поля спустіли. Хто їх буде обробляти?

— А хто заплатить десятину? — спитав чернець, перебираючи чотки кістлявими пальцями.

— Є в тебе такий засіб? — наполягав князь.

— Є, — відповів доктор, і їхні очі зажерливо заблищали, — але за умови...

— Згоден зарані, — почав було князь, але чернець стиснув його руку й запитав:

— За якої, любий сину мій?

— Що ви створите царство боже на землі.

Мовчання. Князь презирнувся з ченцем. Домініканець перехрестився й облизав губи.

— Ми не дбаємо ні про що інше, сину мій, — тихо сказав він.

Доктор натиснув кнопку на яйцеподібному предметі й поклав його на стіл. Вони бачили це, але ні про що не спитали.

— Той, хто прийме мої ліки, забуде про все, що було, — сказав він. — Його мислі стануть чисті, як незайманий пергамент. Той, хто прийме ці ліки, не знатиме хвороб, і його уста не промовлятимуть брехні...

— Коли загрожує смерть, то ця умова не важка, — мовив князь.

Але очі ченця зажмурились.

— Тільки всемогутній бог має право визначати міру страждання, яким грішники купують свою частку в царстві небесному. І не людині змінювати його шляхи, — підкреслив він. — Від чийого імені ти говориш, докторе? — несподівано прошипів він.

Доктор скам'янів. По його спині пробіг холод. Куди втягнув його таємничий відвідувач? Іноді він не мав сумніву, що це диявол, іноді його слова звучали, як райська музика. Але хіба сатана не зможе перекинутись у ягня, щоб приховати свої вовчі зуби?

Князь підняв руку, і його чоло вкрилося зморшками.

— Ти кажеш, вони все забудуть... Це значить — забудуть і те, хто пан і хто слуга, за-

будуть про податки й десятини і про ленні обов'язки?..

Доктор похнюпився.

— Тільки бог може правити долею людей, — суворо проказав чернець, вп'явшись очима в князеве лице. — А той, хто своєвільно захоче втрутитися в діла божого провидіння, піде в пекельний вогонь і в море смоли киплячої... Так ось, коли вони забудуть, що повинні служити тобі, Альбрехте, — насмішкувато звернувся він до князя, — то хто буде захищати тебе від помсти ворогів? Та й ти був би радий забути багато про що, правда? — Його аскетичне лице скривилося в посмішці, і князь скорчився, як від удару бичем.

Чернець звернув свій палаючий фанатизмом погляд до доктора.

— А тобі, посланче темних сил, я кажу тут же й від імені божого, що хай краще все населення міста вимре від чуми, ніж я дозволю тобі стати в нього на шляху до вічного спасіння...

Князь опустил очі й кволо кивнув.

Доктор увесь тремтів; він повільно відступав до дверей, але дужі руки схопили його й знову потягли до стола. Похмуре лице домініканця не провіщало нічого доброго.

— Від чийого імені ти говорив? Хто тобі дав чародійний засіб? Хто наказав тобі баламутити добрих християн?

Незважаючи на свою молоду зовнішність, доктор був старий. Вбивство, втеча із страшним супутником, загроза потрапити на вогнище — усього цього було надто багато для

нього. Він знав, що той, кого інквізитор так допитує, вже не зможе виправдатись.

Він кинувся до столу, на якому палало голубе яйце, але чернець виявився спритніший.

— А! — вигукнув він, — то це і є диявольський амулет! — І, з усієї сили розмахнувшись, пожбурич яйце на камінну підлогу так, що воно розскочилось на тисячу скалок. У кімнаті пропливла якась хвиля, неначе відгомін далекої музики.

Доктор упав у крісло, сплотивши, як крейда. Він зрозумів, що гине.

— Це не я... я не хотів, ні,— бубонів він, і по щоках у нього котилися сльози.— Це він мене спокусив, він, диявол... Він повернув мені молодість... молодість! О-о! — Він поклав руки на стіл і зронив на них голову, гірко ридаючи.— Я знав, що це обман, і все-таки піддався йому... Він підніс мене на вершину гори, а потім скинув у прірву...

В голосі його вчувалася така щира скорбота, що обидва слухачі запитливо перезирнулись.

Чернець відпустив сторожу помахом руки й заговорив:

— Більше радощів у небесах від одного поверненого, ніж від тисячі праведників... Мені здається, ти каєшся в своїй провині... а церква не жорстока, церква — це мати слухняних дітей...

Доктор підвів голову й, нічого не розуміючи, дивився на нього.

— Ти врятував дочку його світлості. Можливо, це була робота диявола, бо й диявол

наперекір своєму задуму може іноді творити добро...— Чернець, очікуючи, змовк.

— Добро? — промимрив доктор.

До князя повернувся голос.

— Ти казав, що в тебе є ліки від чуми?

Доктор кивнув.

— Скільки хворих ти можеш вилікувати?

— Двох, трьох, я не знаю, государю... але може...

Чернець жестом обірвав його. Погляди обох владик зустрілись, і домініканець злегка кивнув. Він звернувся до доктора.

— Дай нам ліки, і я забуду про все.

— Дай ліки,— усміхнувся князь.— І забирайся під три чорти!

Доктор покрутив головою, неначе бажаючи переконатись, що вона ще сидить у нього на плечах.

— Ну що ж? — спитав князь.— На горі Шибениць товариство поганеньке... і там холодно...

— А вогнище надто гаряче, сину мій,— прошепотів чернець.

Фауст прохрипів:

— Так! — І сунув руку в кишеню.

Чернець зупинив його, вийшов у коридор і за хвилину повернувся.

— Це тобі в нагороду,— сказав він, подаючи дзвінкий гаманець.

Фауст не знав, як вибрався з кімнати, не вірив, що живий і вільний. Він ішов хитаючись коридорами палацу й усе ще не вірив.

Але раптом його схопили дужі руки й кинули в смердючу підземну в'язницю.

Коли він упав на гнилу соломку, з усіх кутків виповзли, попискуючи, щури.

Зеленувате саяво змусило його отямитись. Мефі стояв посеред камери, одягнутий у прозорий скафандр. Доктор підвівся, спираючись на лікоть, заохкав від болю. Затулив рукою лице, як від удару, й застогнав:

— Я не винен, даруй, пане, мене жорстоко ошукали...

Зелені очі Мефі потемніли.

— Я все чув. Чув, як чоловік у сутані казав, що скоріше пожертвує всіма.— Мефі одвернувся, помовчав.— Ні, це моя помилка — ще рано, Ефір мав рацію... Але я бачив тут життя, уперте, дуже життя, бачив тих, кого гнітять податки, війни, хвороби, страх. Вони живуть у норах, а будують собори,— колись будуть жити в палацах, а будуватимуть Знання... Вони дужі, і їх багато, й пізніше вони вітатимуть мене інакше, ніж ти. Я повернуся, напевне. А ти кволий, найученіший докторе, хоч і побажав мати молодість.

— Врятуй мене, пане, я зроблю все!— благав його Фауст.

Мефі хвилинку оглядав міцні стіни в'язниці, потім усміхнувся.

— Ти кризь оці стіни не пройдеш. Але візьми оце.— Він подав докторові циліндричну річ.— Якщо спрямуєш її на стіну й натиснеш оці кнопки, ось тут і тут, то шлях перед тобою відкриється. Потім викинь її, це небезпечна іграшка. Зустрінемось біля воріт. Прощавай, ілюстрисіме!

Доктор у відчаї намагався утримати фігуру, що зникла в зеленуватій хмарині. За нею лишилась тільки п'ятьма. Потім він стиснув губи й спрямував прилад, як радив Мефі...

...Сліпучий спалах, гуркіт падаючого каміння... й приголомшена сторожа залякла, уздрівши неправильний пролом у стіні, в якому висіла хмара куряви й камінних уламків, а зсередини виповзав бурий смердючий туман.

— Диявол його забрав,— прошепотів домініканець, повільно перехрестившись, коли його повідомили про незвичайне щезнення в'язня.

— Сам диявол,— ствердив князь і схопився за одвірок.

І ще багато років по тому вони розповідали людям про те, як найученіший доктор Фауст уклав угоду з дияволом... бо хотіли залякати тих, котрі вважали науку й знання важливішими, аніж проповідувана ними «істина божа».

ПОЛ АНДЕРСОН

ЛЮДИНА, ЩО ПРИЙШЛА НАДТО РАНО

Отож я й кажу, на старість людина
взнає так багато, що чудуєш, як мало може
її іноді здивувати. Кажуть, у міклагардсько-

Андерсон, Пол — американський письменник-фантаст, працює в жанрі новели.

го короля перед тронем лежить звір із широкого золота, який буцімто стає дибки й рикає. Чув я про це від Ейліфа Ейріксона, що служив у королівській дружині, а йому, коли він не п'яний, вірити можна. Бачив він і грецький вогонь, що горить на воді.

Ось чому, жрече, я так легко вірю твоїм оповідкам про Христа. Бував я і в Англії, і в країні франків, бачив — добре живе там люд. Напевне, це дуже могутній бог, коли стільки народів уклоняється йому... Ти, здається, сказав, що кожному, хто прийме твою віру, дадуть біле вбрання? Я не від того, щоб мати таке. Тільки ось зацвіте вона через наші прокляті ісландські тумани, але ж можна принести жертву домовикові і... Як? У вас цього не роблять? Та що ви? Я ладен навіть поступитися шматком доброї конини, хоча зуби в мене вже зовсім не ті... Адже кожна розумна людина знає, скільки неприємностей можуть завдати домовики, якщо їх не нагодувати досхочу.

...Що ж, вип'ємо ще по чарі й поговоримо. Подобається тобі моє пиво? Я сам його варю. А чари ці я привіз із Англії багато років тому. Тоді я був ще молодий... Як час летить... Потім я повернувся сюди, дістав у спадок від батька оцю садибу й з того часу вже нікуди не виїздив. Плавати з вікінгами добре замолоду, а постарієш — починаєш розуміти, в чому справжнє багатство людини: багатство — це земля й товар.

Ану підкинь палива, Х'ялті! Холоднуvато стає. Іноді мені здається, що зими тепер куди суворіші, ніж за моїх хлоп'ячих років. Ось

і Торбранд з Селмондейла теж такої думки, але він гадає, це боги гніваються за те, що багато наших зреклося їх. Нелегко тобі буде, жрече, навернути до своєї віри Торбранда. Вже надто він упертий. Щодо мене, то я людина покладиста й умію хоча б слухати.

...І ось що хочу сказати. В одному ти неправий. Через два роки не буде кінця світу. Це вже я знаю напевне!

Ти питаєш мене — звідки? Це довга історія та й моторошна. Добре, що я вже старий і буду сумирно лежати в землі задбвго до того, як настане це велике завтра. Страшний буде час перед тим, як настануть Великі Морози¹. Ні, що я кажу — перед тим, як архангел затрубить у боєвий рiг. Адже й проповіді твої я слухаю тому, що знаю: Христос візьме гору над Тором. Незабаром уся Ісландія прийме Християнство, то вже краще бути в таборі переможців.

Ні, все, про що я розповім, мені не приверзлося. А сталось це п'ять років тому, і мої домочадці й сусіди можуть присягнутися, що таке було. Майже ніхто з них не вірив у те, що розповідав чужинець. А я то вірю, хоч би вже тому, що брехун, думається мені, не годен накоїти стільки лиха. Я люблю свою дочку, жрече, і, коли все скінчилось, знайшов їй гарного чоловіка. Вона не перечила, але тепер сидить із своїм чоловіком у садибі на

¹ Великі Морози — в ісландському віруванні адекватні християнському «кінцеві світу», який провіщали церковники на 1000-й рік.

мисові й не пришло мені навіть доброго слова. Чоловік її, як багато кажуть, невдоволений, що вона така мовчазна, сумна...

Так ось. Я вже добряче хильнув і можу оповісти тобі цю історію. Мені байдуже, повіриш ти чи ні. Ей, дівчата! Налийте в наші чари, бо в мене у горлі пересохне, перш ніж я скінчу оповідати.

Сталося це одного чудового дня п'ять років тому, на кінець весни. Тієї пори зі мною й моєю дружиною Рагнільдою було лише двоє наших дітей, які ще не завели своєї сім'ї: молодший син Хельгі—йому виповнилось тоді сімнадцять зим—і вісімнадцятилітня Торгунна. Дочку мою вважали красунею. Багато женихів побувало в нас, але вона всім відмовляла, а я не з тих, щоб силувати дочку коритися. Що ж до Хельгі, то він завжди був спритний і вмів непогано працювати, хоч і був легковажний через молодість свою. Зараз-то він у Норвегії, в дружині Короля Олафа. Окрім нас чотирьох, у господі було щось із десятка слуг: двоє рабів-ірландців, дві служниці, що допомагали в господі, й шість керлів¹. Господарство немале!

Ти ще не бачив, як розміщені мої володіння? За три кілометри на захід є затока, а приблизно за вісім кілометрів на південь, побіля Рейк'явіка, — кілька рибальських дворів. В напрямку до Лонг Йокуль місцевість підвищується. Земля в мене горбиста. Зате укуси

¹ Керл — у давній Ісландії вільний селянин, що не мав власного господарства. Керли часто йшли в найми.

на ній добрі, а на березі можна знайти плавуни. Я навіть поставив оборіг, щоб зберігати дерево, й повітку на човни.

Так ось, увечері напередодні тієї події розгулявся шторм, а вранці ми з Хельгі пішли шукати плавунів. Тобі, норвежцеві, не збагнути, як цінується дерево в нас, в Ісландії—адже тут росте тільки дрібний чагарник. Нам доводиться завозити дерево з інших країн. За давніх часів, бувало, підпалювали будинки кривих ворогів, але ми вважаємо такий учинок страшним злочином, хоч таке й тепер іноді трапляється...

Я жив у злагоді з своїми сусідами, тому ми захопили з собою мало зброї: я — сокиру, Хельгі — меча, а при керлах, що нас супроводжували, були списи. Після нічної негоди день стояв ясний, і сонячні промені весело вигравали у високій мокрій траві. Я дивився на свої соковиті луки, на гладких овець і корів з лискучими боками, на дим, що пробивався з отвору в дахові, й подумав, що життя прожив недаремно. Коли садиба сховалась за горбом і ми наблизились до води, легенький західний вітерець почав куйовдити волосся в мого Хельгі. Неймовірно, як ясно бачу я зараз усе те, що сталось того дня, хоча, звичайно, цей день і повинен був найбільше закарбуватися в моїй пам'яті, ніж будь-який інший.

Ми зійшли до моря. Воно з гуркотом билось об каміння, й біло-сірі хвилі було видно аж до самісінького край світу. Кілька чайок з криком шугали над ними: наша поява відсахнула їх від риби, прибитої штормом до

берега, де було навалом плавуну й навіть лежала ціла соснова колода... Мабуть, тієї ночі затонуло судно з деревом.

Знахідка була дорога, але мені, як людині обачній, треба було принести жертву, щоб захиститися від лиха, яке може послати дух хазяїна того дерева.

Ми потягли колоду під оборіг, і раптом Хельгі злякано крикнув. Я схопився за сокиру й подивився в той бік, куди показував син. Кривавої ворожнечі в нас тієї пори не було ні з ким, але ж нерідко в наших краях з'являються всякі зайди.

Одначе цей чоловік мав цілком мирний вигляд. І справді, поки він, спотикаючись, ішов до нас по мокрому піску, я встиг розгледіти, що в нього зовсім нема зброї, й не міг збагнути, звідки він узявся. Це був високий крем'язень у надто дивній одежі: куцина, штани й черевики були схожі на наші, але якось дивно скроєні, а на литках замість перехоплених навхрест ремінців були якісь панчохи з твердої шкіри. Не випадало мені бачити й такого шолома: майже квадратний, він прикривав шию, а ніс лишався відкритий — стрілки не було. Утримувався цей шолом на голові шкіряним ремінцем, і, чи вірите, зроблений він був із одного цілого шматка, тільки не схожого на метал.

Підійшовши трохи ближче, незнайомиць незграбно побіг у наш бік, розмахуючи руками й щось вигукуючи. Слова його скоріше нагадували собаче гавкання, ніж будь-яку мову, — а я їх чував немало. Він був вибритий, темне волосся коротко підстрижене, і я

вирішив, що незнайомиць має бути франком. Цей чоловік був молодий і гарний собою — блакитноокий, з правильними рисами, і хоч складу він був чудового, за кольором його шкіри я визначив, що більшу частину життя він провів у помешканні.

— Може, він із затонулого корабля? — спитав Хельгі.

— Подивись на його одягу, — заперечив я, — вона в нього суха й чиста. Напевне, він не так давно мандрує, навіть бородою не обріс! Але щось я не чув, що в нашій окрузі гостює якийсь чужинець.

Ми опустили зброю, а він підбіг до нас і зупинився, конвульсивно переводячи подих. Я побачив, що його куцина і сорочка не зашнуровані, а скріплені якимись кістяшками й пошиті з дебілої матерії. На шиї в нього висіла засунута під куцину вузька смужка тканини. Усе це вбрання було якесь рудувате. Черевики його теж мали безглуздий вигляд, але пошиті були на славу. На дебілій куцині в різних місцях кріпилися шматочки міді, на кожному рукаві — по три світлих смужки й чорна стрічка з такими ж білими літерами, що й на шоломі. Це були не руни, а справжні римські літери «MP»¹. Оперезував його широкий пасок, на якому збоку в піхвах висіла схожа на кийок металева річ, а з другого боку — справжній звичайний кийок.

— Він, напевне, чаклун, — промимрив мій керл Сігурд. — Інакше нащо всі оці амулети?

— Може, для краси або від лихого ока, —

¹ Military Police — військова поліція (англ.).

заспокоїв його я. І, звернувшись до незнайомця, сказав: — Я Оспак Уольфсон з Хілстеда. А ти хто такий?

Груди його ходили ходуном, погляд був як у божевільного. Він, напевне, прибіг здалека. Потім він застогнав і, затуливши лице руками, опустився на землю.

— Він, напевно, хворий, краще одведемо його додому,— запропонував Хельгі.

Очі Хельгі сяяли — нам так рідко випадає бачити нових людей.

— Ні... Ні...— підняв голову незнайомиць.— Дайте мені хвилинку перепочити...

Говорив він по-норвезькому досить вільно, але вимовляв слова так, що його важко було зрозуміти. Окрім того, в його мові було багато чужоземних слів, яких я не знаю.

— Може, це вікінги висадились? — втрутився другий керл Грім і стиснув у руці списа.

— Де ж таке видано, щоб вікінги висаджувалися в Ісландії? — усміхнувся я.— Споконвіку не було такого.

Незнайомиць затряс головою, наче приходив до тямку після удару. Ледь похитуючись, він звівся на ноги.

— Що сталось? — спитав він.— Що сталося з містом?

— З яким містом? — здивувався я.

— З Рейк'явіком! — простогнав незнайомиць.— Де він?

— За п'ять кілометрів на південь, звідки ти прийшов, якщо тільки ти не маєш на увазі фіорда,— відповів я.

— Ні! Там лишилась тільки обмілина з кількома жалюгідними халупами та...

— Бережись, коли Яльмар Широконосий почує, як ти славиш його садибу,— попере- див я.

— Але там було місто! — вигукнув він. Погляд його знову став як у божевільного.— Я переходив вулицю, коли почувся вибух, усе почало рушитись, я опинився на березі, а місто щезло!

— Він з глузду з'їхав,— позадкувавши, сказав Сігурд.— Обережніше! Якщо в нього з рота піде піна, то він берсерк¹.

— Хто ви? — промимрив незнайомиць.— Чому на вас така одежа? Нащо вам оці списи?

— Ні, не схожий він на божевільного,— зауважив Хельгі.— Він просто переляканий і розгублений. Не інакше, як з ним щось ско- їлось.

— На ньому прокляття богів, не хочу я стояти поряд з ним! — заверещав Сігурд і ки- нувся тікати.

— Вернися! — крикнув я.— Стій, а то я провалю твою вошиву голову!

Сігурд зупинився. Він не мав рідні, яка б могла помститися за нього, але до нас не підійшов. Тим часом незнайомиць заспокоївся настільки, що в усякому разі міг членороз- дільно говорити.

— Це була воднева бомба, так? — спитав він.— Хіба почалася війна?

Він і потім часто повторював слова «вод-

¹ Берсерк — лютий воїн з випадками божевілля. Стародавні скандінави вірили у невразливість бер- серка.

нева бомба», от я й запам'ятав, хоч і не відаю, що вони означають. Здається, щось на кшталт грецького вогню. А щодо війни, то я не второпав, про яку війну він торочив.

— Вчора увечері схопилась велика буря,— почав було я.— Ти кажеш, що чув гуркіт. Можливо, Тор¹ ударив своєю сокирою і переніс тебе сюди.

— Куди це сюди? — спитав він.

Тепер, коли перший переляк минув, голос його був упевненіший, ніж раніше.

— Я тобі вже казав. Це Хілстед в Ісландії.

— Але я й був у Ісландії,— пробубонів він.— У Рейк'явіку... Що скоїлося? Напевне, все знищено водневою бомбою, поки я був непритомний.

— Нічого не знищено,— заперечив я.

— А може, він каже про пожежу в Олаф-свіку, що сталася місяць тому? — припустив Хельгі.

— Ні, ні! — Він затулив лице руками, але за хвилину знову глянув на нас і мовив:— Послухайте. Я Джеральд Робертс, сержант військової бази Сполучених Штатів у Ісландії. Я був у Рейк'явіку тієї миті, коли в мене вдарила блискавиця чи щось інше. Опинившись раптом на березі моря, я перелякався й побіг. Ось і все. А тепер скажіть мені, як дістатись назад до бази.

Я майже дослівно передаю тобі, жрече,

¹ Тор — у скандинавській міфології бог-громовець, озброєний кам'яною сокирою; заступник хліборобства.

все, що він сказав. Ми, звичайно, не зрозуміли й половини його слів, а тому попросили повторити їх кілька разів і пояснити, що вони означають. Але навіть тоді ми тільки втімили, що він з якоїсь країни, яка зветься Сполучені Штати Америки, що знаходиться ця країна, за його свідченням, на захід від Гренландії і що він разом з іншими своїми земляками прибув у Ісландію, щоб захищати наш народ од ворогів. Він не бреше, думав я, а швидше просто помиляється або все це йому приверзлося. Грім ладен був укокошкати його на місці за те, що він сприймає нас за дурнів, ладних повірити його нісенітницям, але я бачив: незнайомиць каже те, що думає.

Коли йому пощастило втокмачити нам усе це, він майже зовсім оговтався.

— Послухайте,— почав він тоном надто тверезим для людини, що втратила глузд,— давайте спробуємо дійти істини разом. Хіба ви не чули про війну? Нічого такого, що б... Гарзд, слухайте. Люди моєї країни вперше прибули в Ісландію, щоб боронити її від німців. Ви знаєте, коли це було?

Хельгі похитав головою.

— Я знаю, що такого ніколи не було,— відповів він.— А хто ці німці? Якщо тільки не старі чародії...

— Він каже про ірландських ченців,— пояснив я.— Тут жило кілька ченців, але, коли прийшли норвежці, їх прогнали. Це було... гм... років сто з чимось тому. Твій народ допомагав цим ченцям?

— Та я про них і знати не знаю! — вигукнув він і якось дивно схлипнув.—

Ви... Хіба ви, ісландці, прийшли не з Норвегії?

— Угу, років сто тому, — терпляче втокмачував я йому.— А після того король Гаральд Світловолосий скорив усі норвезькі землі...

— Сто років тому! — прошепотів він, і я побачив, як лице його зблідло. — То який зараз рік?

Ми вирячилися на нього, вражені.

— Другий рік по великих ловах на лосося,— пробував я напоумити його.

— Який рік від Різдва Христового, питаю я? — прохрипів він, з благанням дивлячись на нас.

— А, виходить, ти християнин? Гм... Ану дай подумати... Якось в Англії мені випало тримати бесіду з єпископом. Ми за нього взяли викуп, а потім відпустили... Так от, він сказав... Чекай-но... Він начебто сказав, що ваш Христос жив тисячу років тому. Чи, можливо, трохи менше.

— Тисячу...

Незнайомець затряс головою, і щось вилетіло з нього, бо очі його раптом стали скляні. Мені доводилося бачити скло, я ж казав тобі, що бував у багатьох країнах... Отак він і стояв, а коли ми повели його до садиби, йшов покійно, як мала дитина.

Ти своїми очима бачиш, жрече, що моя дружина Рагнільда, хоч вона вже й не молода, й зараз гарна з себе, а Торгунна вдалася в неї.

Вона була... Ні, й нині вона висока й ставна, а на голові в неї ціла купа золота-

вого волосся. За звичаєм наших дівчат, вона носила його, розсипавши по плечах. У неї були блакитні очі, ледь видовжене лице й червоні губи. І до того ж весела, добра вдача, тому-то всі чоловіки були закохані в неї, а Сверрі Сноррасон навіть у вікінги пішов, коли вона відмовила йому, й загинув. Але ні в кого не стало тямку зрозуміти, що вона так і не була щаслива...

Ми привели додому цього Джеральда Семсона — на моє запитання він відповів, що його батька звали Семом,—лишивши Сігурда й Гріма на березі збирати плавник. Є люди, котрі, боячись чаклунства, не зважилися б привести до себе в дім християнина, але я людина не забобонна, а Хельгі просто втрачає глузд, коли бачить що-небудь нове. Поки ми йшли полями, наш гість брів спотикаючись, мов сліпий, але тільки-но поминули ворота, він одразу наче очуняв: окинув поглядом усі дворові будівлі від стаєнь і повіток до копильні, броварні, кухні, лазні, капища й самого житла. А там у дверях саме стояла Торгунна.

На мить їхні погляди зустрілись, і я побачив, що вона почервоніла, але тоді не надав цьому уваги. Коли ми, розганяючи собак, ішли подвір'ям, наші черевики дзвінко стукали об плитняк. Двоє моїх рабів, полишивши чистити стайні, витріщились на нас, аж поки я не примусив їх повернутись до роботи, зауваживши, що ледаря ніколи не пізно кинути на жертovníк. (Ви, християни, не користуйтеся цим правом; щиро кажучи, я сам також ніколи не приніс би в жертву людське

життя, але ви навіть не уявляєте, як допомагає одне тільки нагадування про це!)

Ми зайшли в дім, я назвав моїм домашнім ім'я незнайомця, розповів їм, де ми його знайшли. Рагнільда послала служниць розпалити вогнище й принести пива, а я тим часом посадив Джеральда на почесному місці й сам сів поряд з ним. Торгунна подала кожному з нас ріг з пивом.

Пригубивши напій, Джеральд поморщився. Я навіть образився, бо моє пиво славиться як краще в окрузі, й запитав, що йому не сподобалось. Він грубувато засміявся й відповів, що ні, мовляв, пиво непогане, але він звик до пінистого й не дуже кислого.

— А де таке варять?—недовіжливо поспитав я.

— Скрізь. І в Ісландії теж. Ні...—Він бай- дуже дивився поперед себе. — Скажімо... у Вінланді.

— А де цей Вінланд? — спитав я.

— На заході, звідки я приїхав. Я думав, вам відомо... Почекайте...—Він знову похитав головою.— Можливо, я зможу щось збагнути. Ви коли-небудь чули про людину на ім'я Лейф Ейріксон?¹

— Ні,— відповів я.

Набагато пізніше мені спало на думку, що саме ці слова свідчать про істинність його історії, бо тепер вікінг Лейф Ейріксон відомий

¹ Лейф Ейріксон, або, як його прозвали Лейф-Щасливчик,— скандинавський вікінг, що здійснив на кінець X століття плавання до берегів Американського континенту. У відкритій ним країні ріс дикий виноград, і тому їй дали назву Вінланд.

усім; з великою довірою я нині слухаю й оповіді про країни, що їх бачив Б'ярні Херюльфсон¹.

— А про його батька, Ейріка Рудого, чули? — знову спитав Джеральд.

— Чув,— відповів я.— Певно, ти кажеш про норвежця, котрий, убивши людину, втік із своєї країни в Ісландію, а потім й звідти з тієї ж причини; він зараз живе в Гренландії.

— Тоді виходить... це незадовго до мандрівки Лейфа, — промовив він. — Кінець десятого століття.

— Стій, — втрутився Хельгі.— Ми терпляче слухали тебе, але зараз час не для жартів. Полишимо їх до веселих часів. Скажи нам ясно й просто, звідки ти і яким побитом тут опинився.

Джеральд затулив лице руками.

— Облиш його, Хельгі,— втрутилась Торгунна.— Хіба ти не бачиш, що в нього горе?

Гість підвів голову й подивився на неї, як побитий пес, коли його погладять. В кімнаті стояли сутінки — у вікна під стелею ще падало денне світло, тому свічки поки що не запалювали. І все-таки я примітив, що обое вони почервоніли.

Глибоко зітхнувши, Джеральд почав щось шукати в кишенях — а в нього мало не скрізь були кишені. Він дістав пергаментну коробочку, вийняв з неї маленьку білу паличку і

¹ Б'ярні Херюльфсон — норвезький вікінг. 985 року, коли він плив у Гренландію, вітром і течією його знесло до далекої, вкритої лісом землі, яку історики ототожнюють з материком Північної Америки.

вставив собі в рот. Потім дістав другу коробку, а з неї — дерев'яну паличку, провів нею по коробці, й на кінчикові палички спалахнуло полум'я. Цим вогником він підпалив паличку, що була в роті, і вдихнув дим.

Ми дивились на нього, витріщивши очі.

— Це християнський обряд? — спитав Хельгі.

— Ні... не зовсім.— Губи його скривилися в посмішку. У ній було чимало розчарування й гіркоти.— А я гадав, що ви здивуєтесь, навіть злякаєтесь.

— Ми й справді бачимо таке вперше,— зізнався я,— та ісландці не страхополохи. Вогняні палички можуть нам знадобитися. Ти приїхав, щоб торгувати ними?

— Ні, навряд.— Він зітхнув. Дим, що він його всмоктав у себе, хоч як це дивно, мабуть, надав йому сил, тоді, як від диму в нашому помешканні напочатку гість закашлявся, і в нього виступили на очах сльози.— Річ у тому... Ви не повірите мені. Я сам не можу собі повірити.

Ми чекали. Торгунна заклала, ледь подавшись уперед; губи її були напіврозтулені.

— Удар блискавки...— Джеральд стомлено кивнув головою.— Під час грози я опинився на вулиці, й блискавка, напевне, вдарила в мене, та так, як то буває лише один раз за багато тисячоліть. Удар цей відкинув мене в минулі часи.

Це були його слова, жрече. Я не зрозумів їх, і сказав йому про це.

— Зрозуміти справді важко, — згодився він.— Дай, боже, щоб мені це тільки присни-

лось. Але якщо це сон, доведеться потерпіти, поки я прокинусь... Так ось. Народився я тисяча дев'ятсот тридцять другого року від Христового різдва в країні, що знаходиться на заході і якої ви ще не відкрили. На двадцять третьому році життя, разом з військами моєї країни, я прибув до Ісландії. В мене влучила блискавка — й ось... ось дев'ятисотий з чимось рік від Христового різдва, і все-таки я тут — адже лишилась ще майже тисяча років до мого народження — а я тут!

Ми мовчали. Стукнувши об підлогу молотом, я приклався до рога й довго пив з нього. Одна служниця запхикала, але Рагнільда, хоч і пошепки, так суворо насипалася на неї, що і я почув:

— Тихіше! У бідолахи несповна розуму, але він нам не завдасть шкоди.

Я був згодний з нею, хоч останні її слова й викликали в мені якийсь сумнів. Вустами безумної людини можуть говорити боги, а богам не завжди треба довіряти. Окрім того, безумець може стати берсерком, а якщо на ньому тяжке прокляття, то воно може перейти й на нас.

Він сидів і дивився прямо поперед себе, а я, поринувши у роздуми, спіймав на собі кілька бліх і розчавив їх. Запримітивши це, Джеральд з острахом запитав мене, чи багато у нас тут бліх.

— Звичайно, багато, — відповіла Торгунна.— А в тебе хіба нема?

— Нема,— він криво посміхнувся.— Поки що нема.

— Ох,— зітхнула вона.— То ти хворий.

Вона міркувала цілком доладно. Я розумів її думку, як розуміли її й Рагнільда, й Хельгі. Якщо чоловік такий хворий, що на ньому навіть нема бліх, то, зрозуміло, він повинен забалакуватись. Я, було, затурбувався, чи не перейде це на нас, але потім вирішив, що навряд. Адже в нього щось із головою, можливо від удару, якого він дістав. У всякому разі, коли діло відбувається на землі, а не на небі, ми зможемо впоратися з ним.

Як гóді, тобто як старійшині, котрий приносить жертви, мені було не вигідно проганяти незнайомця. Та ще, коли він зможе роздобути побільше отих вогняних паличок, можна буде налагодити вигідну торгівлю. Тому я звелів Джеральдові лягати спати. Він, було, запротестував, але ми силоміць вклали його в постіль, де він, стомившись за день, незабаром заснув. Торгунна сказала, що нагляне за ним.

Наступного дня, як дяку за знайдений ліс і щоб застерегти себе від прокляття, яке могло лежати на Джеральді, я вирішив принести в жертву коня. Звичайно, я вибрав старого й ні на що не придатного. А крім того, ми вже давно не ласували свіжиною. Джеральд увесь день задумливо бродив по подвір'ю, але, коли я заходив у дім, щоб повечеряти, то почув, що він і моя дочка сміються.

— Тобі, я бачу, краще,— зауважив я.

— Так... Адже могло бути й гірше.— Запримітивши, що керли поклали на кобилиці дошку, що правила за стіл, Джеральд сів побіля мене. Служниці внесли вечерю.

— Мене завжди вабили часи вікінгів,— сказав гість,—робити ж я дещо вмюю.

— Що ж,— відповів я,— коли в тебе нема свого дому, можеш жити в нас.

— Я вмюю працювати, — перебив він мене.— Вам не доведеться годувати мене задарма.

І я зрозумів, що він справді прийшов зда- лека, бо який пан стане наймитувати на чужій землі. І все-таки поводився він невимушено, як це властиво людям знатного походження, а з виду його було помітно, що він звик до гарних харчів. Щоправда, появився Джеральд без дарів, та я не надав цьому уваги. Кінець кінцем він зазнав корабельної аварії.

— Може, тобі пощастить вернутися у свої Сполучені Штати,— сказав Хельгі.— Спорядимо корабля, і я теж охоче подивлюся на це королівство.

— Ні,— похмуро заперечив Джеральд,— такої країни нема. Поки що нема.

— Отже, ти все-таки запевняєш, що прийшов із завтра? — пробурчав Сігурд.— Боже-вільний. Подай-но мені краще свинину.

— Авжеж,— стояв на своєму Джеральд. Тепер він був цілком спокійний.— І я можу це довести.

— Не збагну, де навчився ти, прихідцю з далеких країв, нашої мови,— зауважив я.

Я ні за що не назву людину у вічі брехуном, хіба що тільки тоді, коли ми розхвастаємося мирно один перед одним, але...

— У моїй країні, за мого часу, будуть говорити інакше,— відповів він,— а ось в Іслан-

дії мова мало змінилася з давніх часів, і я навчився її, коли приїхав сюди.

— Хоч ти й християнин,— сказав я,— але вже доведеться тобі потерпіти, коли ми сьогодні увечері будемо приносити жертву.

— Мені все одно,— відповів він.— Боюсь, що я ніколи не був щирим християнином, і хотів би подивитися на ваш обряд. А як ви це робите?

Я пояснив йому, як перед очима бога вдарю молотом коня по голові, потім перерізую горло й вербовими гілками розбризкую кров. А тоді розпотрошуємо тушу й гуляємо на славу. Він поспішно промовив:

— Отепер я й зможу довести, хто я такий. У мене є зброя, яка вб'є коня... спалахом блискавки.

— А що це таке? — зацікавився я.

Ми всі з'юрмилися довкола Джеральда, коли він витяг з піхов кривого кийка й показав його нам. Мене, щоправда, опанував сумнів: леза він не мав і з виду годився хіба тільки на те, щоб ударити по голові, але я збагнув, що зробити його міг на диво вправний майстер.

— Гарзд, давай спробуємо,— згодився я.

Він показав нам усе, що мав у кишенях: кілька неймовірно круглих монет з надзвичайно чітким написом, маленький ключ, паличку з грифелем усередині, щоб писати, і плаский гаманець, у якому було багато папірців з якимись знаками. Коли він урочисто запевнив нас, що деякі з них гроші, то всі, навіть Торгунна, зареготали. Але найкращий

був ніж: лезо його ховалося в рукоятку. Побачивши, що я зацікавився ножом, він подарував мені його — велика щедрість як на людину, що зазнала корабельної аварії. Я сказав, що натомість дам йому одягу й добру сокиру й жити він може в нас стільки, скільки захоче.

Ні, зараз у мене нема цього ножа. Ти ще визнаєш чому. А шкода — це був чудовий ніж, хоча й зовсім маленький.

— А ким ти був до того, як стріла війни вразила твою країну? — спитав Хельгі. — Крамарем?

— Ні,— відповів Джеральд.— Я був... інженером... тобто мав ним бути. Інженер будує містки, будинки, робить усякий інструмент, прокладає шляхи... Це більше, ніж звичайний майстровий. Тому я й вважаю, що мої знання тут можуть надто прислужитись.— У його очах я знову побачив гарячковий блиск.— Дайте мені час, і я стану королем!

— У нас в Ісландії нема королів,— буркнув я.— Наші діди прийшли сюди, щоб позбутися королів. У нас є Тінг¹, де ми розв'язуємо суперечки й ухвалюємо закони, але кожна людина має право домагатися справедливості власними силами.

— А якщо напасник не захоче підкоритися? — запитав Джеральд.

Тоді ми вдаємося до кривавої помсти,— відповів Хельгі й почав розповідати про вбив-

¹ Тінг — у скандинавській Ісландії зібрання, на якому вирішували всі спірні питання в межах округи, на відміну від щорічного Альтинга — зборів «наймудріших людей країни».

ства, що сталися останнім часом. Очі його палали. Джеральд збентежено крутив у руках пістолета. Так він назвав свого кийка, що вивергав вогонь.

...Посутеніло, й ми вирушили на місце, де провадились жертвування. Керли розклали перед капищем вогнище, і, коли я відчинив двері, дерев'яний Один¹, здавалось, скочив нам назустріч.

Я дозволив гостеві допомогти мені підвести коня до кам'яного вівтаря. Узявши в руки посудину, куди збирають кров, я сказав, що тепер він, якщо хоче, може забити тварину. Джеральд витяг свого пістолета, вклав його у вухо коня й щось натиснув. Тишу струсив гуркіт, кінь здригнувся й упав, а в голові в нього виявилась дірка. Мозок було зіпсовано — он яка груба зброя! Потім я почув гострий, гіркуватий запах — так як пахне побіля вулкана. Ми всі підскочили, одна жінка скрикнула, а Джеральд гордо оглянувся довкола. Опам'ятавшись, я поспішив довершити жертвування. Джеральд не захотів, щоб його окропили кров'ю, але ж кінець кінцем він був християнином. Супу з кониною й конини він теж поїв якусь дещицю.

Потім Хельгі довго розпитував його про пістолета, а він пояснював, що з нього можна вбити людину на такій відстані, яку пролітає стріла, і що буцімто в цьому нема ніякого чаклунства, просто треба дечому навчи-

¹ Один — у міфології давніх скандинавів верховний бог, творець роду людського й усього суцього, воїн, мудрець і суддя, а також захисник мореплавства й торгівлі.

тись, чого ми ще не знаємо. А що мені вже доводилося чути про грецький вогонь, то я йому повірив. Пістолет міг бути дуже корисний у бою — в цьому я мав нагоду пересвідчитись. Але нам не було ніякого рехту робити такий само: залізо дороге, та й багато місяців мине, перш ніж пощастить змайструвати хоч би одного.

Найбільше мене турбував сам Джеральд.

Наступного ранку я почув, як він оповідав Торгунні всякі дурниці про свою країну: про будинки, високі, як гори, про вози, що котяться без коней і літають у повітрі. У місті, де він живе, казав, тисячу разів по вісім чи дев'ять тисяч мешканців, і зветься це місто Нью-Йорвік чи щось на зразок цього. Я, і мої сусіди теж, не від того, щоб послухати гарну побрехеньку, але таке було понад усяку міру, а тому, розсердившись, я повелів йому йти зі мною шукати худобу, що відбилася від череди.

Опісля того, як ми цілий день проблукали між горами, я переконався, що Джеральд не годен навіть пізнати, де в корови зад, а де перед. Одного разу ми майже натрапили на нашу пропажу, але чужинець, нічого не тямлячи, перетнув стежку прямо під носом у худоби; вона пройшла, а нам довелося починати все спочатку. Ледве стримуючись, але все-таки чемно, я спробував, чи вміє він доїти корів, стригти овець, косити й молотити. Ні, відповів Джеральд, він ніколи не жив на фермі.

— Шкода, — зауважив я, — бо в Ісландії цим займаються всі, окрім опришків.

Від моїх слів він спалахнув.

— Я вмію робити багато іншого, — заперечив він. — Дайте мені інструменти, і я покажу, що я вмію непогано працювати з металом.

— Що ж, це гідне діло, — зраділо відгукнувся я, — і ти можеш надати нам великої послуги. У мене зламаний меч, а в кількох списів погнуті вістря; не вадило б і підкувати наново всіх коней.

Тоді я не надто звернув увагу на те, що він, за його словами, не підкував жодного коня.

Розмовляючи, ми повернулись додому. На порозі нас стріла розгнівана Торгунна.

— Так не вітають гостя, батьку! — обурилась вона. — Змушуєш його працювати, наче він простий керл.

Джеральд усміхнувся.

— Я радий роботі, — відповів він. — Мені треба... що-небудь таке, щоб мене підбадьорило. Й, окрім того, я хочу бодай трохи віддячити вам за вашу доброту.

Я знову відчув симпатію до нього. Й сказав, що ми, мовляв, не винні, що в них, у Сполучених Штатах, зовсім інші звичаї. Завтра він може починати роботу в кузні, я буду платити йому, але вважати його ми будемо рівнею, оскільки мистецтво майстра в нас у пошані. По цих словах наші слуги почали скоса позирати на нього.

Того вечора Джеральд дуже розважав нас, оповідаючи про свій дім; правда то була чи ні, але слухали ми його з цікавістю. Проте справжнього лоску в нього не було:

він не годен був заримувати бодай двох віршованих рядків! Неосвічені й відсталі, певно, люди живуть в отих Сполучених Штатах! Він заявив, що в його обов'язки входило підтримувати порядок у військові.

Хельгі був украй здивований і сказав, що Джеральд, напевно, дуже хоробра людина, якщо не боїться кривдити інших, але той відповів, що солдати корилися йому з остраху перед королем. Коли Джеральд додав, що молоді люди зобов'язані перебувати на військовій службі протягом трьох років і що їх можуть забрати на службу навіть у час збирання врожаю, я зауважив, що йому поталанило, якщо він вибрався з країни, якою править такий жорстокий володар.

— Ні, — задумливо промовив він, — ми люди вільні і говоримо, що нам забажається.

— Але робити, чого забажаєте, очевидно, не можете, — зауважив Хельгі.

— Що ж, — обізвався Джеральд, — ясна річ, ми не можемо, наприклад, убити людину тільки за те, що вона нас образила.

— Навіть якщо та людина вбила твого родича? — спитав Хельгі.

— Навіть тоді. Король... Король помщається за всіх нас.

— Твої оповідки гарні, — посміхнувся я, — тільки отут ти спіткнувся. Як може один король вистежити всіх убивць, вже не кажучи про те, щоб їм помститись? Тоді в нього не стане часу розжитися на спадкоємця.

Вибухнув такий регіт, що гість неспроможний був мені відповісти.

Наступного дня Джеральд у супроводі раба, що мав роздувати міхи, пішов до кузні. Я ж цілу добу пробув у Рейк'явіку в Яльмара Широконосого, їздив домовлятися про купівлю овець. Я запросив Яльмара до нас погостювати деньок, і ми прискакали в садибу з ним і його сином Кетілем, рудим двадцятилітнім парубійком похмурої вдачі. Йому свого часу теж відмовила наша Торгунна.

Джеральда я застав у залі, де він понуро сидів на лаві. На ньому була одежа, яку я йому подарував — його власна була вся пропалена іскрами й забруднена попелом. Чого ж іншого можна було чекати від цього телепня? Він про щось стиха розмовляв з моєю дочкою.

— Ну, — запитав я ще на порозі, — як працювалось?

Мій керл Грім захихикав:

— Поламав два списових наконечники, а пожежу нам пощастило загасити: а то згоріла б уся кузня.

— Як? — вигукнув я. — Ти ж казав, що вмієш кувати!

Джеральд устав і з викликом подивився на мене.

— Дома в мене були інші інструменти, до того ж кращі, — відповів він. — Тут у вас усе не так.

Виявилось, він роздуб надто великий вогонь, а молот його бив куди завгодно, тільки не туди, куди треба.

Він зіпсував крицю, не вміючи загартувати її. Ковальському ремеслу, ясна річ, учаться роками, але йому треба було при-

знатися, що він навіть і підмайстром ніколи не був.

— Тоді, — гостро звернувся я до нього, — як же ти будеш заробляти собі на хліб?

Мене злило те, що я пошився в дурні перед Яльмаром і Кетілем, яким стільки нарозказував про чужинця.

— Це відає тільки Один, — обізв'явся Грім. — Я поїхав з ним верхи пасти кіз і переконався, що ніколи в житті не бачив незграбнішого верхівця. Я запитував у нього, чи вміє він прядти або ткати; ні, відповів він.

— Мужчину не питають про це, — спалахнула Торгунна. — Убити б йому тебе за таке!

— Хай убиває, — засміявся Грім. — Тільки дозволь мені доказати. Я гадав, що ми полагодилимо містка через канаву. І що ж? Пилкою він ледь-ледь орудував, зате мало не відчирив собі ноги стругом.

— Ми не користуємося такими інструментами, кажу я тобі!

Джеральд стиснув кулаки й, здавалося, ладен був заплакати.

Я запросив гостей сісти.

— Розпотрошити свинячу тушу й закопати її ти теж, напевне, не зможеш? — спитав я.

— Ні, — ледь почувалася відповідь.

— Тоді... що ж ти вмієш?

— Я... — слова застрягли у нього в горлі.

— Ти був воїном, — нагадала йому Торгунна.

— Так, я був воїном! — підтвердив він, і лице його проясніло.

— В Ісландії з цього мало пуття, коли

більше нічого не вмієш, — пробурчав я, — хоч, може, якщо тобі пощастить пробратися на схід, там який-небудь ярл¹ охоче візьме тебе в свою дружину.

Глибоко в душі, щиро кажучи, я не певен був у цьому, бо воїн при дворі повинен тримати себе так, щоб виявити честь своєму панові. Але мені було шкода засмучувати його.

Кетілю Яльмарсону явно не подобалось, що Торгунна не кидає Джеральда та ще й заступається за нього.

— Та ти й битися, напевне, не вмієш, — презирливо посміхнувшись, втрутився він.

— Цьому-то мене добре вчили, — похмуро відповів Джеральд.

— Хочеш поборотися зі мною? — спитав Кетіль.

— Давай! — буркнув Джеральд.

Жрече, що таке людина, якщо добре вдуматися? Що довше я живу, то життя все менше й менше уявляється мені подільним тільки на добре й погане, на чорне й біле, якщо змальовуєш його ти; ми всі — лише істоти сірого кольору. Цей ні до чого не здатний юнак, який навіть не замахнувся сокирою, щоб гідно відповісти на запитання, чи здатний він на жіночу роботу, цей неотесаний вахлак вийшов з Кетілем Яльмарсоном на подвір'я й там тричі підряд поклав його на обидві лопатки. Він якось особливо захоплював Кетіля, коли той ліз на нього... Запримітив-

¹ Ярл — незалежний від короля феодал. Звідси англійське слово «earl» — «граф».

ши, що Кетіль з люті ладен убити нашого гостя, я наказав їм зупинитися, похвалив обох і подав по келиху пива. Але весь вечір до кінця Кетіль просидів на лаві в понурій задумі.

Джеральд розповів, що можна зробити зброю, схожу на його пістолет. Тільки вона матиме більші розміри й зветься гарматою, і може потопити корабля й розвіяти військо. Тільки йому потрібна допомога ковалів і всякі матеріали. Дерев'яне вугілля було в нас, сірку, мабуть, можна знайти побіля вулкана, але що таке селітра?

Тепер уже, не вірячи йому на слово, я детально розпитав його, як він усе це зробить. Чи знає, як готувати порох? Ні, признався він. Яка завбільшки повинна бути ота гармата? А коли він відповів мені — щонайменше з людину, — я зареготав і спитав, як же можна відлити таку велику річ, навіть якщо нам пощастить зібрати стільки заліза? І цього він не знав.

— У вас нема знарядь, щоб майструвати знаряддя, які потрібні для виготовлення гармати, — пояснив він. Що він хотів цим сказати, я не збагнув. — Бог свідок, мені несила одному подолати тисячу років історії.

Він витяг останню курильну паличку й запалив її. Хельгі якимось спробував затягнутись, то його потім нудило; але він, як і раніше, горнувся до Джеральда. А тепер мій син запропонував узяти шлюп і вранці сходити на ньому в Айс Фйорд, де мені треба було зібрати плату з орендарів. Яльмар і Кетіль охоче зголосилися на таку мандрівку. Торгунна так гаряче благала, що я згодився і її взяти.

— Ну, тепер чекай лиха, — пробурчав Сігурд. — Хто не знає, що жінка на кораблі — на лихо. Не люблять цього тролі¹.

— А як же твій батько колись привіз жінок сюди, на наш острів? — усміхнувся я.

Ох, послухатися б мені його! Мудрим не можна назвати його, але він знав, що казав.

...Окрім мене, Торгунни й Хельгі, з нами попливли Яльмар з Кетілем, Грім і Джеральд. Я бачив, як він скривився, ступивши в холодну воду, коли ми спускали човна, а потім, скинувши черевики й панчохи, розтирав ноги. Свого часу він дуже дивувався, коли дізнався, що в нас є лазня — напевне, він вважав нас за дикунів — але все-таки лишився, як жінка, гидливий і не загаявся пересісти подалі від наших ніг.

Вітер був погожий, ми поставили вітрило. Джеральд намагався допомагати нам, але, ясна річ, не вмів розпізнати, де фал, а де шкот, і все наплутав. Грім бурчав на нього, а Кетіль зловтішно реготав. Коли ми нарешті набрали ходу, Джеральд пересів до мене на корму.

Довго він сидів задумливо, а потім не сміливо зауважив:

— А в нас наряддя й кермо кращі... будуть кращими. З ними можна ходити навстріч вітрові.

¹ Троль — у скандинавських повір'ях — надприродні істоти (карлик, велетень, відьма), як правило ворожі людям.

— Еге, наш морський вовк, видно, знову вирішив ошчасливити нас порадою, — в'їдливо посміхнувся Кетіль.

— Помовч, — різко обірвала його Торгунна. — Хай Джеральд говорить.

Джеральд вдячно глянув на неї, та й мені теж хотілось послухати.

— Це неважко зробити, — сказав він. — Я сам ходив на таких човнах і непогано їх знаю. По-перше, вітрило має бути не прямокутне, звисле, як у вас, з нок-реї впоперек човна, а трикутне. Короткий бік вітрила треба принайтувати до реї, з'єднаної рухомо з щоглою на висоті в половину людського зросту над бортом. Окрім того, кормове весло у вас не там, де йому належить бути. Його треба поставити нижче транцевої дошки, щоб воно було під водою, а повертати його треба довгим румпелем.

Він розповідав захоплено, малюючи вказівним пальцем на плащі Торгунни, де й що треба розмістити.

— З таким вітрилом, кермом і кілем, що занурюється глибоко у воду, скажімо, на зріст людини як на таке судно, човен сміливо піде навперейми вітрові. А між щоглою й носом можна напнути ще одне скісне вітрило, невеличке.

Що ж, жрече, признаюся, думка ця гідна уваги, і якби я не боявся лиха — адже все, пов'язане з цією людиною, приносило лихо, — може й я скористався б нею. Але були там і очевидні промахи, й на них я розсудливо зауважив.

— Передусім і найгірше те, — відповів

я, — що через отого керма й гострого кіля не можна буде витягувати судно на берег і ходити по мілкому. Можливо, там, звідки ти прийшов, є багато місць, придатних для причалу, але тут судно причалює скрізь, де випадає, а в разі нападу його спускають на воду. По-друге, твою щоглу важко буде покласти, коли ушухне вітер і треба братися за весла. Нарешті, твоє трикутне вітрило не перетвориш на шатро, щоб спати у відкритому морі.

— Судно стоятиме на рейді, а ви підходите до берега на шлюпках,— сказав він.— Окрім того, можна побудувати каюти.

— Каюти заважають веслярам, — заперечив я, — якщо тільки, ясна річ, судно не надто широке або веслярі не сидять нижче палуби, як раби на галерах Міклагарда. Бо вільні люди не стерплять таких мук.

— А хіба весла обов'язково потрібні? — спитав він, наче мале дитя.

І тут вибухнув гучний регіт. Навіть чайки, що ширяли там, де невиразно темнів берег, і ті сповнили морський обшир пронизливим квилінням.

— Невже там, звідки ти прийшов, і вітри підкоряються людині? — пирснув Яльмар.— А що діяти, коли на морі кілька днів стоїть цілковитий штиль і запас харчів вичерпується?

— Можна збудувати таке судно, що на ньому вистачить місця для харчів одразу на багато тижнів,— відповів Джеральд.

— Якщо ти багатий, як король, тоді можна, — відгукнувся Хельгі. — Одначе таке ко-

ролівське судно, хай тільки воно потрапить у штиль, зразу стане безпорадне й не забариться стати здобиччю першого ж із тих вікінгів, що шаستاють вздовж узбережжя від наших країв до Йомсборга. А якщо полишити судно на якорі й стати табором на березі, то де ти знайдеш пристанище, і як захищатимешся, коли тебе запримітить ворог?

Джеральд не спромігся заперечити. Тоді Торгунна стиха мовила:

— Декому не до душі нове. А мені здається — це чудесна думка.

Він стомлено усміхнувся їй і, набравшись духу, взявся пояснювати, як можна навіть за хмарної погоди визначити північ. Є камінці, пояснив він, котрі, якщо їх підвісити на вервечці, завжди вказують на північ. Я обережно відповів йому, що це дуже цікаво, але треба мати такі камінці, а якщо він знає, де такий камінець можна дістати, я буду просити торговця роздобути його для мене. Але цього він не знав і надовго замовк. Кстіль роззявив було рота, але Торгунна зміряла його таким гострим поглядом, що він і пари з вуст не пустив; одначе всім своїм виглядом виказував, що вважає Джеральда неймовірним брехуном.

Якийсь час по тому вітер повернув нам у лице. Ми спустили вітрило й узялися за весла. Джеральд допомагав охоче й енергійно, та надто вже невміло, а руки його виявились такі ніжні, що невдовзі всі були в крові. Я запропонував йому трохи перепочити, але він уперто сидів на веслах.

Дивлячись, як він рівномірно розхитуєть-

ся взад і вперед під тужне поскрипування кочетів — весло там, де він його тримав, було червоне й вологе від крові, — я думав про нього. Він щосили намагався бути корисним. Цікаво, що чинив би я, коли б опинився один у його демонській країні, а між мною і моїм домом лежала б ціла вічність? Могло бути, що така жалість торкнулася й серця Торгунни...

Лобовий вітер подужчав, від низьких свинцевих хмар море стало сіре, як криця, й захвилювалось. Ми ледь-ледь ішли вперед. На заході сонця, знесилівши, ми були змушені зайти в маленьку безлюдну затоку й улаштувати щось на зразок табору на березі.

Ми взяли з собою дрова і трут. І тут Джеральд, хоча він ледь не падав з утми, показав себе, бо його палички розпалили вогнище скоріше, ніж криця й кремій. Торгунна взялась готувати вечерю. Човен погано захищав нас від дощульного холоду. Плащ Торгунни крилами маяв на вітрі, а волосся її розвівалось над язиками полум'я. Стояла пора ясних ночей, коли небо огорнуте темно-блакитним маревом, море схоже на погнутий металевий лист, а берег ледь височіє над царством туманів. Ми, чоловіки, загорнувшись у плащі, гріли біля вогнища заклаклі руки й мовчали.

Треба якось розвеселити людей, вирішив я, і наказав відкоркувати барильце мого кращого, найміцнішого пива. Не інакше як зла Норна підказала мені зробити так, але куди ти дінешся від долі? Коли, розбризкуючи в усі боки сало, зашкварчала на вогні бараня-

ча нога, ми ще дужче відчули порожнечу в наших шлунках, і пиво швидко стукнуло нам у голову. Я, пам'ятаю, взявся декламувати передсмертну пісню Рейнара Волохатого й робив це лише тому, що мені хотілось її читати.

Торгунна підійшла до того місця, де Джеральд не сів, а скоріше звалився на землю...

— Хіба в твоїй країні не декламують віршів? — поспитала вона.

— Не так, як тут, — відповів він, звівши на неї очі, і якусь мить вони пильно дивились одне на одного. — Ми частіше співаємо, ніж декламуємо вірші. От якби була тут моя гітара... Це інструмент такий, на зразок арфи.

— О, то ти ірландський бард! — здогадався Яльмар Широконосй.

Не пригадую навіть, чому я так добре зямив слова, які Джеральд усміхаючись сказав своєю мовою. Але вони мені запам'яталися, хоч я й не збагнув, що вони означають: *Only on me nither's beoorra...*¹ Мабуть, це було якесь заклинання.

— Заспівай нам щось, — попросила Торгунна.

— Зараз, тільки подумаю, — відповів він. — Адже мені треба перекласти пісню на норвезьку мову, щоб ви її зрозуміли.

Якийсь час помовчавши, дивлячись у пільму холодної ночі, він заспівав. Пісня його сподобалася мені. Слова її приблизно були такі:

¹ Один з предків моєї матері бродяга... (спотворене англ.).

Покидаєш ти нашу долину
І з собою навіки береш
Свої очі, що сонцем зігріли
Мою душу і серце моє.

Тільки це я й запам'ятав та те, що пісня була далі не надто скромна. Коли він скінчив співати, Яльмар і Грім встали подивитись, чи засмажилося м'ясо. В очах моєї дочки я побачив сльози.

— Дуже мила пісня! — сказала вона.

Кетіль сидів випроставшись. Відлиски полум'я безладно витанцьовували на його обличчі.

— Нарешті-то ми знаємо, що вміє робити цей молодик, — промовив він, і голос його зазвучав грубо: — сидіти та наспівувати пісеньки дівицям. Отак хай він і служить тобі, Оспаче.

Торгунна зблідла, а Хельгі схопився за меч. Джеральд, побачив я, змінився на лиці і хрипко сказав:

— Ти не маєш права так говорити. Візьми свої слова назад.

Кетіль устав.

— Ні, — відповів він. — Я не стану просити вибачення в нероби, що живе дармоїдом у чесного господаря.

Він розлютився, одначе в нього стало глузду не зачіпати моєї родини й образити тільки Джеральда. А то йому і його батькові довелося б мати діло з нами чотирма. Тим часом Джеральд теж підвівся й, стиснувши кулаки, запитав:

— Ти готовий піти зі мною, щоб вирішити нашу суперечку?

— З радістю!

Кетіль повернувся й, пройшовши кілька кроків берегом, узяв із човна свій щит. Джеральд рушив за ним. Торгунна, що стояла не порушно з невимовним жахом на лиці, раптом схопила його сокиру й кинулась навздогін за ним.

— Ти йдеш голіруч? — крикнула вона.

Джеральд зупинився й, не зрозумівши, подивився на неї.

— Мені це непотрібне, — промимрив він. — Кулаки...

Сповнений самовпевненості Кетіль випростався, оголив меча й сказав:

— Ти, звичайно, вмієш битися тільки так, як б'ються раби на твоїй землі. Тому, якщо ти вибачишся, я буду вважати, що ми владнали суперечку.

Джеральд стояв зіщулившись. Він пильно, як сліпий, дивився на Торгунну, неначе запитував у неї, що йому робити. Вона подала сокиру.

— Отже, ти хочеш, щоб я його вбив? — прошепотів він.

— Так! — була її відповідь.

І я зрозумів, що Торгунна його любить, бо чому тоді вона так не бажала його ганьби?

Хельгі подав йому шолом. Він надів його, узяв сокиру й пішов назустріч Кетілю.

— Негарне діло! — зауважив Яльмар. — Ти на боці чужинця, Оспаче?

— Ні, — відповів я. — Він мені не кривий і навіть не названий брат. Ця сварка мене не обходить.

— От і добре, — зрадів Яльмар. — А то я зовсім не маю бажання сваритися з тобою, приятелю. Ти завжди був добрий сусіда.

Ми разом пройшли вперед й окреслили майданчик для поединку. Торгунна попросила мене позичити Джеральдові меча, щоб він теж міг користуватися щитом, але той якось дивно подивився на мене, сказав, що більше воліє тримати в руках сокиру.

Він і Кетіль стали один навпроти одного, і герць розпочався.

Це не був звичайний хольмганг¹ за певними правилами, коли поява першої крові означає перемогу. Ні, ці двоє билися на смерть. Кетіль кинувся вперед, і його меч зі свистом розтяв повітря, а Джеральд відскочив назад, незграбно розмахуючи сокирою. Сокира, дзенькнувши, відскочила від щита Кетіля. Юнак посміхнувся й рубонув мечем Джеральда по ногах. Я бачив, як на штанях чужинця проступили криваві плями.

Це було вбивство з самого початку. Джеральд, мабуть, ніколи не тримав у руках сокири. Один раз він навіть ударив не лезом сокири, а плазом. Кетіль давно зарубав би його, якби меч не затупився від удару по шоломові, а Джеральд не поспішив устати. І все-таки його вже хитало від десятка ран.

— Припиніть! — крикнула Торгунна й кинулася до них.

Хельгі схопив її за руки й силоміць змусив повернутися назад, але вона так пручалася й билась, що Грімові довелося допома-

¹ Хольмганг (*ісл.*) — поединок.

гати моему синові. Я побачив, що Хельгі засмучений, а на лиці керла яскриться злоблива посмішка.

Джеральд оглянувся, щоб подивитись на Торгунну. Меч Кетіля ковзнув і різонув Джеральда по лівій руці, той випустив сокиру. Кетіль заревів, готуючись добити його. Тоді Джеральд вихопив пістолета. Спалах, звук, схожий на коротке гавкання. Кетіль упав, конвульсивно випростався й застиг. Йому розірвало нижню щелепу й потилицю.

Настала тривала мовчанка: було чути лиш завивання вітру та гуркіт хвиль.

Потім уперед виступив Яльмар; лице його спотворило горе, але тримався він гідно. Схиливши коліна, він склепив синові очі й цим неначе сказав, що за ним лишається право помсти.

— Це чаклунство. Тебе треба оголосити поза законом.

— Ніякого чаклунства тут нема, — глухо обізвався Джеральд. — Це... це як стріла з лука. Я не мав вибору. Він відмовився битися на кулаках.

Я став між ними й сказав, що це діло повинен вирішити Тінг, але сподіваюсь, що Яльмар погодиться взяти викуп за вбитого сина.

— Але ж я вбив його, рятуючи своє життя, — заперечив Джеральд.

— Все одно, викуп треба платити, якщо тільки родичі Кетіля згодяться його взяти, — пояснив я. — А за таку зброю, гадаю, доведеться платити вдвічі більше. Але це вже вирішить Тінг.

У Яльмара було багато синів, Джеральд же не належав до ворожої йому сім'ї, і тому я був певен, що Яльмар не відмовиться від викупу. Стримано посміхнувшись, він, одначе, спитав, де людина, що нічого не має, візьме стільки срібла.

Зберігаючи крижаний спокій, Торгунна виступила вперед і заявила, що ми заплатимо викуп. Я роззявив було рот, але побачив її очі й тільки кивнув головою на ознаку згоди.

— Так,— підтвердив я,— в ім'я збереження миру.

— Отже, ти хочеш взяти участь у цій сварці?

— Ні,— відповів я.— Ця людина мені не рідня. Але хіба я не вільний, якщо забажаю, зробити йому грошовий подарунок, а він розпорядитися ним, як на те буде його воля?

Яльмар посміхнувся. Горе причаїлося в куточках його очей, але на мене він дивився поглядом давнього друга.

— Ця людина, напевно, не забариться стати твоїм зятем, Оспаче,— висловив він свій здогад.— З усього видно, що так воно й буде. Тоді він стане членом твоєї родини. А твоє бажання допомогти йому зараз ставить тебе на його бік.

— І що ж? — стиха спитав Хельгі.

— А те, що хоч я й ціную твою дружбу, але в мене є сини, які не байдуже сприймуть звістку про смерть брата. Вони захочуть помститися Джеральдові Семсону, хай навіть задля честі свого імені, і тоді наші родини перестануть дружити, а за одним убивством

станеться друге. Так воно було раніше. — Яльмар зітхнув. — Я сам не хочу сваритися з тобою, Оспаче, але якщо ти станеш на бік убивці, все буде по-іншому.

Я на хвилю замислився, уявив Хельгі на землі з розтритим черепом й інших моїх синів, змушених полишити свої домівки й стати до бою через людину, якої вони ніколи в житті не бачили, подумав про те, що надалі, йдучи на берег за плавуном, ми повинні будемо завжди надівати кольчуги, а лягаючи спати, боятися, щоб уранці не побачити, як наш будинок оточили озброєні люди.

— Так, — зауважив я, — ти маєш рацію, Яльмаре. Я беру свою пропозицію назад. Це повинні вирішувати з ним ви самі.

І ми потисли один одному руки. Торгунна неголосно скрикнула й кинулась до Джеральда. Він обняв її.

— Що це означає? — стиха запитав він.

— Я більше не можу тримати тебе в нас, — відповів я. — Але ти знайдеш притулок у когось із селян. Яльмар — людина, що поважає закони і не скривдить тебе, аж поки Тінг не вирішить твоєї долі. А це буде не раніше середини літа. Може статись, що до того часу тобі пощастить вибратися з Ісландії.

— Такому неробі, як я? — гірко посміхнувся він у відповідь.

Торгунна вирвалася з його рук і, палаючи гнівом, закричала, що я боягуз, клятвoporушник і все таке інше. Я дав їй вилити душу, а потім поклав руки на плечі й сказав:

— Тільки заради нашого дому. Дім і сім'я священні. Чоловіки вмирають, жінки

плачуть, але поки існує рід, наші імена пам'ятатимуть. Хіба ти маєш право заради своєї примхи вимагати смерті десятка людей?

Довго стояла вона мовчки, і яка була її відповідь, я й до сьогодні не знаю. Але тут заговорив Джеральд.

— Так,— промовив він.— Мабуть, ти правий, Оспаче... правий згідно законів вашої доби. Це не моя доба.

Він потиснув мені руку, потім Хельгі, торкнувся губами щоки Торгунни, повернувся й рушив у морок.

Потім, як я чув, він обробляв землю в Торвальда Хольсона, орендаря Хемпбек Хелла, але не розповів йому про те, що сталося. Напевне, Джеральд сподівався, що про нього забудуть, а тим часом йому пощастить пробратися на схід. Але тут пішли чутки. Я пам'ятаю, як він хвастив, що в Сполучених Штатах люди можуть розмовляти один з одним з різних кінців землі. А дивлячись, як ми живемо в своїх відлюдних садибах, він, певно, й уявити не міг, як швидко в нас поширюються чутки. Син Торвальда Хрольф прийшов про щось побалакати з Брендом — Тюленячим Чоботом і, звичайно, згадав про чужинця. Незабаром уся західна частина острова знала про цю історію.

Якби Джеральд знав, що йому треба в першій же садибі, де він зупинився, розповісти про подію, то був би в безпеці, на крайній випадок до зібрання Тінга, бо Яльмар і його сини — люди розсудливі й ніколи не вб'ють людини, котра перебуває під охороною закону. А він приховав усе, й це утвердило його

як убивцю, поставило поза законом. Яльмар зі своєю ріднею приїхав до Хемпбека Хелла й, гукнувши Джеральда, наказав йому вийти з будинку. З пістолетом Джеральд пробився до горбів. Вороги кинулися за ним. Кілька чоловік було поранено, один убитий, і за цю смерть теж належала відплата. Джеральд, напевно, гадав, що незвичайність його зброї налякає їх. Він, мабуть, не знав, що кожен умирає тільки тоді, коли йому на роду записано, не раніше й не пізніше, тому немає чого боятися смерті.

Кінець кінцем, коли його оточили, пістолет раптом чомусь замовк. Він схопив меча вбитого й так мужньо боронився, що Ульф Яльмарсон кульгає дотепер. Він тримався хорбро, це визнавали навіть його вороги. Вони, напевне, всі чаклуни там, у Сполучених Штатах, але хоробрості їм не позичати.

Коли з ним покінчили, тіло його притягли назад. І щоб дух його не блукав по господах — адже він, напевно, теж був чаклун, — тіло спалили і всі його речі поклали на вогнище разом з ним. Тоді я й позбувся ножа, котрого він мені подарував. Могила, де поховано його останки, он там, побіля болота, на північ звідси, й люди обходять те місце стороною, хоч дух його жодного разу не з'являвся. А тепер, опісля того всього, що сталося, про нього все більше забувають...

Ось і вся історія, жрече, все, що я бачив і чув. Більшість людей вважає, що Джеральд Семсон був божевільний, але сам я вірю: він справді прийшов до нас з іншої доби, й прокляття його було в тому, що він прийшов

надто рано. Не можна жати, коли жниво не визріло. А я дивлюсь у майбутнє, в те саме майбутнє, що настане через тисячу літ, коли люди літатимуть у повітрі, їздитимуть у візках без коней і нищитимуть одним ударом цілі міста, й думаю про тодішню Ісландію й про молодих людей із Сполучених Штатів, які прийдуть у нашу країну того року, коли нам загрожуватиме кінець світу. Можливо, хтось із них, блукаючи вересовими полями; побачить могилу й подумає: який стародавній воїн похований тут? І, може, йому навіть забажається перекинутися в ті далекі часи, коли жив той воїн і коли люди були вільні...

РОБЕРТ ШЕКЛІ

ЦАРСЬКА ВОЛЯ

Просидівши дві години навпочіпки під прилавком з посудом, Боб Грейнджер відчув, що в нього отерпли ноги. Він ворухнув-

Шеклі, Роберт — американський письменник-фантаст, працює в сатиричному та гумористичному жанрах.

ся, бажаючи непомітно змінити позу, й замашна ключка для гольфа з грюкотом скотилася з його колін на підлогу.

— Тсс, — прошепотіла Джейніс, вона міцно стискала залізного патики.

— Не думаю, щоб він з'явився, — сказав Боб.

— Сиди тихенько, любий, — знову пошепки відповіла Джейніс, напружено вдивляючись у темряву.

Досі ніяких ознак появи злодія не було. Але ось уже цілий тиждень він приходив сюди щоночі, таємниче викрадаючи генератори, холодильники й кондиціонери. Таємниче, бо не ламав замків, не вирізав віконного скла й не лишав слідів. І все-таки якимось чудом він забирався в крамницю і кожного разу завдавав чималих збитків їхньому майну.

— Навряд чи з нашої витівки що-небудь вийде, — зашепотів Боб. — Кінець кінцем, якщо людина спроможна понести на спині генератора вагою в кілька сотень фунтів...

— Нічого, впораємось, — заперечила Джейніс з певністю, завдяки якій свого часу одержала чин старшого сержанта Жіночого мотопіхотного корпусу. — Окрім того, повинні ж ми якось припинити його наскоки: адже через це доводиться відкладати наше весілля.

Боб кивнув. На свої армійські заощадження вони з Джейніс відкрили в рідному містечку універсальну крамницю й мали на меті побратися, лиш тільки дозволять прибутки. Але ж якщо зникають холодильники й кондиціонери повітря...

— Здається, я щось чую, — кинула Джейніс і зручніше перехопила патика.

Десь у крамниці почувся ледь вловимий шурхіт. Вони затамували подих. Потім долинули приглушені кроки — хтось ступав по лінолеуму.

— Коли він вийде на середину зали, — прошепотіла Джейніс, — вмикай світло.

Нарешті вони розгледіли в темній залі якусь чорну пляму. Боб увімкнув світло й крикнув: «Стій! Ані руш!»

— Не може бути! — охнула Джейніс, мало не впустивши патика. Боб оглянувся й конвульсивно ковтнув повітря.

Перед ними стояв крем'язень зростом на добрих три метри. На його лобі чітко проступали ріжки, за спиною тріпотіли манісінькі крильця. Одягнутий він був у шаровари з грубої бавовняної тканини індійського виробництва та білий спортивний светр з червоними літерами на грудях: «Політехнічний ім. Ібліса». На величезних ножищах красувалися поношені білі черевики з оленячої шкіри, а світле волосся було підстрижене йоржиком.

— Прокляття, — вилаявся непроханий гість, побачивши Боба й Джейніс. — Так і знав, що треба було прослухати в університеті курс невидимості.

Він обхопив руками живіт і надув щоки. Вмить ноги його зникли. Велетень продовжував дуги з усієї сили, аж поки став невидимий і живіт, одначе далі діло не пішло.

— Не вмію, — винувато сказав він і видихнув усе повітря. Живіт і ноги знову окреслились. — Хисту не вистачає. Прокляття!

— Що тобі треба? — спитала Джейніс, грізно випроставшись на всі свої півтора з невеличким лишком метра.

— Що треба? Зараз зміркую. Ага, вентилятора! — Він перейшов залу й легко підняв з підлоги великого вентилятора.

— Стій! — крикнув Боб. Він підійшов до велетня, тримаючи наготові ключку для гольфа. Джейніс визирала з-за його спини. — Цікаво, куди це ти з ним вирядився?

— До царя Алеріана, — відповів велетень. — Він забажав мати вентилятора.

— А, забажав, он воно що! — спроквола мовила Джейніс. — Ану постав на місце! — Вона замахнулася на нього патином.

— Але ж я тут ні до чого! — заперечив велетень, нервово потріплюючи крильцями. — Цар його забажав.

— Тоді нарікай на себе, — крізь зуби процідила Джейніс.

Після служби в армії, де вона ремонтувала мотори для джипів, Джейніс була в чудовій формі, незважаючи на малий зріст. Вона уперіщила велетня патином. При цьому її світле волосся безладно розвіялось.

— Гех! — вигукнула Джейніс. Патик відскочив од голови дивного створіння, трохи не зваливши дівчину з ніг. Тієї ж миті Боб замірився ключкою, цілячись полічити велетні ребра.

Ключка прошила велетня наскрізь і, підскочивши, впала на підлогу.

— На феру сила не діє, — зніяковіло пояснив велетень.

— На кого? — перепитав Боб.

— На феру. Ми доводимось двоюрідними братами джіннам, а по жіночій лінії нам родичі деви.— Він знову попрямував до центру зали, затиснувши вентилятор у широчезному кулаці. А тепер, з вашого дозволу...

— Це демон? — Від здивування Джейніс роззявила рота. В дитинстві батьки забороняли їй слухати казки про демонів і привидів, і Джейніс виросла тверезою реалісткою. Вона вправно ремонтувала будь-які механізми — такий був її внесок у діловій співдружності. Усе ж хоч скільки незвичайне вона передовіряла Бобові.

Боб, вихований на щедрих порціях Берроуза¹ й «Чарівника із Смарагдового Міста», виявився легковірніший.

— Ви хочете сказати, що вийшли з «Тисячі й однієї ночі»? — спитав він.

— Та ні ж,—наморщився фера.—Арабські джінни доводяться мені двоюрідними братами. Усі демони кривні між собою, але я — фера, з роду ферів.

— Будьте ласкаві,—шанобливо звернувся Боб до гостя,—скажіть, для чого знадобилися вам генератор, холодильник і кондиціонер повітря?

— Охоче і з задоволенням,—відповів фера, ставлячи вентилятор на підлогу. Він понишпорив рукою у повітрі, знайшов те, що шукав, й усівся на порожнечу. Потім схрестив під собою ноги й зашнурував тугіше одного черевика.—Тижнів три тому я скінчив

¹ Берроуз, Едгар — американський письменник, автор серії романів про Тарзана.

політехнічний коледж імені Ібліса,— почав він оповідати.— І, звичайно, тоді ж подав заяву на державну цивільну службу. Споконвіку мої предки були урядовцями, так уже в нашому роду повелося. Ну, а заяв, як завжди, була ціла купа, так що я...

— На державну цивільну службу? — перебив Боб.

— Еге ж. Це державні посади — навіть джінн чарівної Аладдінової лампи був урядовцем. Треба, бачте, тримати спеціальну пробу...

— Не тягни,— попросив Боб.

— Так ось... Заприсягніть, що це лишиться між нами... Я одержав роботу по знайомству.— Гість спалахнув з ніяковості, й щоки його стали оранжеві.— Мій батько — член пеклової Ради — пустив у дію всю силу свого впливу. Мене наставили ферою Царського кубка, поминувши 4 000 фер з ученими ступенями. Знаєте, це велика честь.

Усі помовчали, й фера заговорив знову.

— Треба признатись, я не був добре підготований,— мовив він сумно.— Фера кубка повинен бути митцем у всіх галузях демонології. А я тільки-тільки з студентської лави, та ще з посередніми оцінками. Але мені, певна річ, здавалося, що я з будь-чим упораюсь.

Фера на мить змовк і зручніше усівся в повітрі.

— Одначе не варт морочити вам голови своїми клопотами,— спохватився він і зіскочив з повітря, ставши на підлогу.— Ще раз прошу вибачити.

Він підняв з підлоги вентилятора.

— Хвилинку,— зупинила його Джейніс.— Це цар наказав тобі взяти саме нашого вентилятора.

— Якоюсь мірою,— відповів фера, знову прибираючи оранжевого кольору.

— Скажи,— поцікавилась Джейніс,— а твій цар багатий? — Поки що вона вирішила поводитися з цим надприродним створінням, як із звичайною людиною.

— Він досить маєтний монарх.

— Тоді чому він не платить за цей мотлох,— поцікавилася Джейніс.— Для чого йому потрібне обов'язково крадене?

— Ну,— промимрив фера,— йому просто ніде купити.

«Якась відстала східна країна», — подумала Джейніс.

— Чому б йому не ввозити електротовари з-за кордону? Будь-яка фірма радо згодиться мати з ним діло,— сказала вона вголос.

— Усе це надзвичайно незручно,— ухильно відповів фера й потер одним черевиком об другий.— Шкода, що я не можу стати невидимкою.

— Викладай,— не вгамовувався Боб.

— Якщо хочете знати,— похмуро відповів фера,— цар Алеріан живе в тому часі, який ви називаєте двотисячним роком до вашої ери.

— Тоді як же...

— Та почекайте! — розсердився молодий фера.— Я вам усе поясню.

Він витер спітнілі руки об білий светр.

— Як я розповідав, мені дісталася посада фери Царського кубка. Я, звісно, чекав, що цар стане вимагати коштовного каміння, красивих жінок,— те й інше я легко постачив би йому. Цей розділ чаклунства входить у програму першого семестра. Одначе коштовного каміння в царя було досить, а жінок більш ніж досить — він уже не знав, що з ними робити. І ось цар наказав мені — що б ви думали? «Феро, влітку в моєму палаці жарко. Сотвори таке, що принесло б у палац прохолоду».

Я одразу зрозумів, що попався. Фери вчать змінювати клімат лише на спеціальних семінарах. Напевне, я надто багато часу згаяв на біговій доріжці. Як то кажуть, влип.

Я спішно звернувся до Великої магічної енциклопедії і проглянув статтю «Клімат». Заклинання виявились надто складні для мене. Просити в когось допомоги я не міг. Адже це означало заявити про свою непридатність. Одначе я вичитав, що в двадцятому столітті існує штучне керування кліматом. Тоді я пробрався в майбутнє вузьенькою стежиною й узяв одного вашого кондиціонера. Потім цар повелів зробити так, щоб його їство не псувалось, і я вернувся по холодильник. Потім...

— І все це ти підмикав до генератора?— спитала Джейніс, яку цікавив технічний бік цього питання.

— Так. Я, можливо, не такий уже мастак у заклинаннях, але в техніці я щось тямлю.

«А в нього кінці з кінцями сходяться»,— подумав Боб. Справді, хто вмів за 2 000 років до нашої ери створювати в палацах прохолоду? За всі багатства світу не можна було купити струменю крижаного повітря з кондиціонера або холодильника, що зберігає свіжою їжу. Одначе Бобові не давала спокою думка: що ж це за демон? На ассирійського не схожий. Що не єгипетський — ясно...

— Ні, не розумію,— сказала Джейніс.— У минулому? Ти маеш на увазі мандрівку по часові?

— Саме так. У коледжі я спеціалізувався на мандрівках по часові,— підтвердив фера із задержувато-гордовитою посмішкою.

«Може, ацтекський, — думав тим часом Боб,— хоч у цьому мало вірогідного...»

— Що ж,— порадила Джейніс,— звернися ще куди-небудь. Чому б тобі, наприклад, не пограбувати великий універсальний магазин у столиці.

— Ваша крамниця єдина, куди приводить стежка в часові,— пояснив фера.— Він підняв вентилятора.— Мені, далєбі, неприємно, але якщо я не прославлюсь у царя Алеріана, то ніколи не одержу іншої посади. Ім'я моє буде приречене на забуття.

І він зник.

Півгодини по тому Боб і Джейніс сиділи в наріжній кабінці кафе, що було відчинене цілу добу. Вони пили чорну каву й напівголосом перемовлялись.

— Не вірю жодному слову!— гарячку-

вала Джейніс, до якої повернувся її природний скепсис.— Демони! Фери!

— Доведеться тобі повірити,— стомлено обізвався Боб.— Адже ти бачила своїми очима.

— Не можна вірити всьому, що бачиш,— твердо відповіла Джейніс. Одначе нараз згадала про втрачені товари, загублені прибутки й про весілля, що відсувається все далі й далі.— Ну, та гаразд,— сказала вона.— Ой, любий, що ж нам робити?

— З магією треба боротись за допомогою магії,— повчально випалив Боб.— Завтра вночі він знову прийде. І вже тут ми підготуємось.

— Я теж так вважаю,— підтримала його Джейніс.— Я знаю, в кого можна позичити вінчестер...

Боб похитав головою:

— Кулі відскочать від нього або пройдуть наскрізь, не завдавши шкоди. Добра, випробувана магія — ось що нам треба. Клини клином виганяють.

— А яка саме магія? — спитала Джейніс.

— Щоб діяти напевне,— відповів Боб,— ми вже спробуємо всі відомі нам магії. Як шкода, що я не знаю, звідки він родом. Щоб досягти бажаного ефекту, магія повинна...

— Ще кави?— спитав служка, що раптом виріс перед ними.

Боб винувато подивився на нього, а Джейніс почервоніла.

— Ходімо звідси,— запропонувала вона.— Якщо хтось підслухає нас, то ми станемо по-

сміховиськом для всіх. Тоді хоч тікай з містечка.

Увечері вони зустрілися в крамниці. Увесь день Боб просидів у бібліотеці, вишукуючи матеріал. Здобутком його зусиль були двадцять п'ять аркушів, з обох боків змережаних незграбними карлючками.

— А все-таки шкода, що в нас нема вінчестера,— сказала Джейніс, прихопивши із секції металевих виробів шоферського домкрата.

О 23.45 з'явився фера.

— Вітаю!— кивнув він.— Де у вас електрокаміни? Цар зволив мати щось на зиму. Відкриті вогнища йому набридли. Надто протяг великий.

— Щезни в ім'я хреста!— урочисто почав Боб і показав фері хреста.

— Прошу вибачити,— люб'язно відгукнувся гість.— Фери з християнством не зв'язані.

— Щезни в ім'я Намтару й Тіамат!— продовжував Боб, бо в його конспектах першою стояла Месопотамія.— В ім'я володаря пустель Шамаша, в ім'я Телаля й Енліля...

— Ага, ось вони,— промимрив фера.— Чому я завжди вплутуюся в якісь неприємності? Це електрична модель, не газова? Камін, схоже, не зовсім новий.

— Закликаю творця човнів Рату,— як молитву, затягнув Боб, перекинувшись на Полінезію,— і заступника трав'яних фартухів Хіну...

— Ще б чого, не новий,— розізлилась Джейніс, в її душі ділові інстинкти перемогли,— гарантія на рік напевна.

— Волаю до Небесного Вовка,— перекинувся Боб до Китаю, коли Полінезія не зарарила.— До Вовка, що стереже ворота Верховного божества Шан Ді. Закликаю бога грому Лі Куна...

— Стривайте, адже це інфрапроменева духовка,— сказав фера, недосяжний заклинанням.— Йї мені якраз і треба. І ще ванну. У вас є ванни?

— Кличу Ваала, Буера, Форкія, Мархоція, Астарту...

— Ванни тут, чи не так? — спитав фера в Джейніс, і та мимохіть кивнула.— Мабуть, візьму найбільшу, цар досить-таки дорідна людина.

— ...Єдинорога, Фетида, Асмодея й Інкуба! — закінчив Боб. Фера не без поваги покосився на нього.

Боб гнівно закликав перського володаря світу — Ормузда, а за ним — божество амонів Молоха й божество давніх філістимлян Дагона.

— Більше я, мабуть, не понесу,— міркував фера вголос.

Боб згадав Дамбаллу, потім став благати аравійських богів. Він спробував фессалійську магію і заклинання Малої Азії. Він пробував розчулити малайських духів і розворушити ацтекських ідолів. Він повів на герць Африку, Мадагаскар, Індію, Ірландію, Малайю, Скандинавію і Японію.

— Це досить пристойно, — признався фера, — але все одно нічого не дасть.— Він навалив на себе ванну, духовку й камін.

— А чому? — задихнувся від подиву Боб, який зовсім вибився з сил.

— Бачиш, на фер діють тільки заклинання рідної країни. Точнісінько так джінни підкоряються магічним законам Аравії. Окрім того, ти не знаєш, як мене звати; запевняю тебе, небагато зробиш, виганяючи демона, чиє ім'я тобі невідоме.

— З якої ти країни? — спитав Боб, витираючи піт з чола.

— Е ні,— похопився фера.— Коли знатимеш країну, то зможеш знайти потрібне заклинання. А в мене й так клопоту по горло.

— Слухай,— втрутилася Джейніс.— Якщо цар такий багатий, то чому б йому не розквитатися з нами?

— Цар ніколи не платить за те, що може одержати даром,— відповів фера.— Тому він і багатий.

Боб і Джейніс прошили його лютими поглядами, збагнувши, що весілля відпливає в безпросвітне майбутнє.

— Завтра вночі побачимось.— З цими словами фера миролюбно помахав рукою і щез.

— От тобі й маєш,— мовила Джейніс, коли фера зник.— Що ж тепер робити? В тебе є ще які-небудь блискучі ідеї?

— Аж ніякісіньких,— відповів Боб, важко опускаючись на тахту.

— Може, ще спробуємо магію? — спитала Джейніс з ледь вловимою іронією.

— Нічого не вийде,— відрубав Боб. — У жодній енциклопедії я не знайшов слів

«фера» й «цар Алеріан». Він, напевно, з тих країв, про які ми й гадки не маємо. Можливо, з якогось карликового князівства в Індії.

— Щастить нам, як утопленикам,— поскаржилась Джейніс, полишивши іронічний тон.— Що ж нам робити? Наступного разу йому, я гадаю, знадобиться пілосос, а потім магнітофон.

Вона заплющила очі й стала зосереджено думати.

— Він і справді пнеться з шкури, щоб тільки просунутись по службі,— зауважив Боб.

— Я, здається, придумала,— мовила Джейніс, розплющуючи очі.

— Що саме?

— На першому місці для нас повинні бути *наша* торгівля й *наше* весілля. Правильно?

— Правильно,— сказав Боб.

— Гаразд. Хай я не який там мастак заклипати,— пояснила Джейніс, засукавши рукава,— зате в техніці я щось тямлю. Швидко за роботу!

Наступної доби фера завітав за чверть до одинадцятої. На гостеві був той самий білий светр, але черевики з оленячої шкіри він змінив на рудувато-коричневі мокасини.

— Сьогодні цар підганяє мене, як ніколи,— сказав він.— Нова дружина всі жили з нього вимотала. Виявляється, її шати витримують тільки одне прання. Раби вибивають його об каміння.

— Зрозуміло,— співчутливо промовив Боб.

— Бери, будь ласка, не соромся,— запропонувала Джейніс.

— Це надзвичайно люб'язно з вашого боку,— вдячно вимовив фера.— Вірте, я вмю таке цінити.— Він вибрав пральну машину.— Цариця жде.— І фера зник.

Боб запропонував Джейніс сигарету. Вони всілись на канапі й стали чекати. За півгодини фера з'явився знову.

— Що ви накоїли? — насипався він.

— А що сталось? — безневинно відгукнулася Джейніс.

— Пральна машина! Коли цариця увімкнула її, звідти вирвалася хмара смердючого диму. Потім пролунав якийсь дивний звук, і машина зупинилась.

— Нашою мовою,—прокоментувала Джейніс, пустивши кільце диму,— це зветься «машина з фокусом».

— З фокусом?

— З каверзою. З сюрпризом. З дефектиком. Як і все інше в нашій крамниці.

— Але ж ви не маєте права! — вигукнув фера.— Це нечесно!

— Ти такий здібний,— ущипливо відповіла Джейніс.— Катай, ремонтуй.

— Я похвастав,— покірно промовив фера.— Взагалі я набагато спритніший у спорті. Джейніс усміхнулася й позіхнула.

— Та годі ж бо вам,— благав фера, нервово потріплюючи крильцями.

— Дуже шкода, але я нічим не можу зарадити,— сказав Боб.

— З вашої вини я опинюся в жахливому становищі,— не вгавав фера,— мене переве-

дуть на нижчу посаду. Виженуть з державної служби.

— Але ж ми не можемо допустити, щоб розоритись самим, правда?—спитала Джейніс.

Хвилинку Боб роздумував.

— Послухай,— запропонував він.— А чому б тобі не доповісти цареві, що ти зіткнувся з могутньою антимагією? Скажи, що, коли йому потрібний цей крам, хай платить мито пекельним демонам.

— Йому таке буде не до вподоби,— з сумнівом промовив фера.

— В усякому разі, спробуй,— порадив Боб.

— Спробую,— погодився фера й щез.

— Як на тебе, скільки можна заправити? — порушила мовчанку Джейніс.

— Та полічи йому за стандартними роздрібними цінами. Кінець кінцем ми створювали крамницю, розраховуючи на чесну торгівлю. Ми ж не мали на меті провадити дискримінацію. А все-таки хотів би я знати, звідки він родом.

— Цар такий багатий,— мрійно промовила Джейніс.— Мені здається, просто гріх не...

— Стривай! — скрикнув Боб.— Це неймовірно! Хіба в 2 000 році до нашої ери можливі холодильники? Або кондиціонери?

— Що ти маєш на увазі?

— Це змінило б увесь хід історії! — пояснив Боб.— Подивиться якийсь розумака на ці речі й збагне, як вони діють. І тоді зміниться увесь хід історії!

— Ну й що?—спитала практична Джейніс.

— Що? Та тоді наукові шукання підуть іншим шляхом. Зміниться сучасне.

— Ти хочеш сказати, що це неможливо?

— Так!

— Саме про це я весь час і казала,— переможно заявила Джейніс.

— Та замовкни,— образився Боб.— Треба було подумати про все раніше: З якої б країни цей фера не був, вона обов'язково вплине на майбутнє. Ми не маємо права спричинитися до парадокса.

— Чому? — спитала Джейніс, але цієї миті з'явився фера.

— Цар дав згоду,— сповістив він.— Чи вистачить цього за все, що я у вас брав? — Він простягнув маленьку торбинку.

Висипавши все з мішечка, Боб виявив дві дюжини чималих рубінів, смарагдів і діамантів.

— Ми не можемо їх узяти,— заявив Боб, ми не можемо мати з тобою комерцію.

— Не будь забобонний! — закричала Джейніс, розуміючи, що весілля знову віддається.

— А, власне, чому? — спитав фера.

— Не можна перепроваджувати сучасні речі в минуле,— пояснив Боб.— Бо тоді зміниться сучасне. Або перевернеться світ, чи ще якесь нещастя скоїться.

— Та ти про це не печися,— примирливо сказав фера.— Нічого не станеться, я гарантую.

— Хто знає? А якби ти привіз пральну машину в давній Рим...

— На лихо,— перебив фера,— держава царя Алеріана позбавлена майбутнього.

— Чи можеш ти пояснити те, що сказав?

— Залюбки.— Фера усівся в повітрі.— Через три роки цар Алеріан і його країна будуть цілком стерті з лиця землі силами природи. Не вціліє жодна людина. Не збережеться жодного глиняного черепка.

— Чудово, — зробила висновок Джейніс, піднісши рубін на світло.— Нам би краще розвантажитись, поки він ще хоче мати з нами діло.

— Коли так, то воно інша річ,— сказав Боб. Їхня крамниця була врятована. Побратися вони могли хоч завтра— А що ж буде з тобою? — спитав він ферау.

— Ну що ж, я непогано показав себе на цій роботі,— відповів фера.— Найпевніше, попрошусь у закордонне відрядження. Я чув, що перед арабським чаклунством постають неозорі перспективи.

Він благодушно провів рукою по світлому, коротко підстриженому волоссю. «Я буду навідуватись»,— попередив він і почав було зникати.

— Хвилинку,— схопився Боб.— Чи не скажеш, з якої країни ти прибув? І де править цар Алеріан?

— Будь ласка,— мовив фера, хоч уже було видно тільки його голову.— Я думав, що ви здогадались. Фери—це демони Атлантиди. По цих словах він щез.

ВАЦЛАВ КАЙДОШ.

ДРАКОН

— **Я**кщо ти збрехав, я уб'ю тебе, як собаку!

— Я не брешу, пане, ніколи б не збрехав...

— Якщо ти брешеш, я зацькую тебе собаками...

Рябі пси, що бігли побіч коня, почали принюхуватись, їх червоні язики ворушилися в роззявлених пащеках.

— Я не брешу, пане,— стомлено промовив старий, але вершник його не слухав.

— Сто чортів, як жарко!— вилаявся він, скидаючи високий шолом і витираючи чоло красивою шовковою хусткою.

«Справжній ефеський крам,— подумав старий,— ці поважні пані користуються розкошми мусульманських поганців, а хай простий чоловік тільки нюхне східного повітря, вони кидають його на вогнище». Він зітхнув.

— Це недалеко, пане.

Деодат де Гозон, рицар ордену св. Іоанна Родоського, повісив шолом на луку сідла і поплескав коня по шиї. Попереду забілили стіни невеликої напівзруйнованої церковці. Місцевість була забута богом, а ті, хто збудував церкву, знесли, як знесли поля й виноградники в цій частині острова. Голі, сухі скелі, пилюка й вітер, що розчісує суху траву. Висока біла скеля стриміла, неначе кістлявий палець, а затока хлюпотіла синявою біля її крутого схилу.

Кінь зупинився й тривожно захріп.

— Що з тобою? — ласкаво спитав його Деодат і погладив по м'якій гриві.

Селянин оглянувся. На його засмаглому обличчі лежала печать терпіння — від спеки й нужди воно вкрилося зморшками. І тільки очі лишалися ясними.

— То церква святого Стефана, її збудували ще візантійці, пане.

— А що, дракон не боїться святих? — на-
смішкувато запитав рицар.

Старий перехрестився.

— Він там, далі, — сквапно сказав старий,
показуючи тремтливою рукою праворуч, в бік
скали, що спускалась до моря.

Шпора вп'ялася коневі в бік, він рвонув-
ся вперед, але рицар, сміючись, стримав
коня. Обидві собаки, змордовані спекою, ки-
нулись услід за ним.

Рицар нахилився з сідла.

— Чуєш, старий, а ти його бачив?

Селянин ударив себе в груди.

— Як тебе, пане!

— Розкажи.

Старий похитав головою.

— Мої діти пасли овець під скелею, там,
де печера. З печери витікає струмок, і там
вівці п'ють воду. Це було десь опівдні, я йшов
туди і бачив усе дуже виразно...

— Що ти бачив?

— Він з'явився несподівано...

— Який він собою?

— Голова, як у змії, а вуха довгі, наче в
осла. Завбільшки він з бика, а на спині кри-
ла, такі, як плавці... або ні... скорше, як у
кажана, так, у кажана, а очі — наче пе-
кельний вогонь... хай боронить нас святий
Стефан... — додав старий пошепки й знову
перехрестився.

Синьйор де Гозон відкашлявся, але нічо-
го не сказав. Старий зажмурився.

— Це було страшне видовисько — діти,
звичайно, повтікали, і я, божусь, не міг ко-
рити їх за це. Він трьох овець зжер! — рап-

том закричав старий в пориві запізнитого відчаю.

— Для дракона це небагато.

— Знаєте, пане, ця тварюка дуже прудка. Насипався на них, як лисиця на курей... За тиждень таке сталося з Джузеппе Гринальдї та його сусідами... Відтоді ми не пасемо овець у долині, а які там пасовиська, господи! — додав він зітхнувши.

— Ви страхополохи, — спогорда промовив рицар.

— Може. — Старий знизав плечима. — Ми не воїни, та вовків не боїмося. Вовків не боїмося, — повторив він, — але це... це чудовисько — кара божа, — додав він покірно.

Далі вони їхали мовчки, поминули церкву й пірнули в тінь неширокого в'ярка. Рицар знову надів шолом. Стежка зникла в густій траві, а скелі дихали вологою й цвіллю. І щечимось...

Перші зупинились собаки. Побнюхали повітря, піднявши морди, коротенька шерсть на їхніх спинах настовбурчилась, з напівроззявлених пащек вихопилось жалібне виття. Кінь неспокійно переступав з ноги на ногу. По в'ярку віяв вітер, він приносив із собою запах солі, моря і ще — гострий запах мускусу. Перехід від розжареної кам'янистої пустелі до цього темного закутка був дуже різкий.

— ...а он там — Мальпасо, «лихе місце», — промовив старий і зупинився, показуючи на звислу скелю, яка частково перегородила долину. — З другого боку є печера, він

там живе... Ви ще можете повернутися, пане,— у відчаї докінчив він.

У молодого рицаря від страху перехопило подих, але він опанував себе й зіскочив з коня. Кинувши поводи старому, сказав:

— Зачекай мене тут, Джеронімо.— Він кивнув на коня.— Жаль віддавати його драконіві, правда? — І додав усміхнувшись: — Я вернусь...

Старий швидко схопив руку рицаря й кілька разів поцілував.

— Ти добрий, пане, ти допомагаєш бідним, ти не боїшся заборони Гросмейстера, але якщо в тобі є хоч крапля вагання, краще вертайся! Краще вертайся, ми зрозуміємо тебе. Ти добрий, пане,— повторив він беззубим ротом.

Молодий рицар вирвав руку й насупився. Начальник ордену Елліон де Вілланова видав едикт, який забороняв будь-кому — рицареві чи простолюдину — наближатися до проклятого місця за десять нив під страхом позбавити честі й життя. Важко сказати, що примусило його видати такий суворий наказ,—певно, він не хотів ризикувати життям своїх рицарів: адже ж не про селянські отари він дбав. Можливо, начальник ордену думав, що це зовсім не дракон, а караюча рука господня й чинити чудовиськові перешкоди в його ділах є блюзнірством..

Де Гозон похитав головою і похапцем перехрестився. Це ганьба давати чудовиськові хазяйнувати на острові Родосі, де байдикує стільки відважних рицарів; і неймовірно, щоб він, рицар із благородної гасконської родини,

не викликав дракона на бій так, як викликав би будь-якого сарацина¹.

Він опустил забрало, відкинув геть чорний плащ з білим восьмикінецьним хрестом і схопив у ліву руку щит з родовим гербом. Йти було незручно, хоч на рицареві були легкий панцир та шолом. На щастя, у виярку було не жарко. Але щойно він обійшов виступ, тінь відступила, і метал почав розжарюватися на пекучому сонці. Довелось підняти забрало.

Він зупинився.

Праворуч прискалками здіймався стрімчак, протилежний бік якого був обернений до моря. На схилі чорнів темний вхід до печери. Мускусний запах став густіший. Де Гозон затремтів, він відчував, як серце його ударами молота калатало в грудях. Ноги налилися свинцем, і він повільно зашкандибав до печери, спираючись на ясеневого списа, як на патерицю. Що ближче підходив він до входу, то густішав гострий запах, але не тільки нудота позбавляла його хоробрості — в цьому запахові було щось лиховісно знайоме, не людському люте й далеке, щось від давно забутих часів, коли ще не було людини, а на землі з недогляду господнього кишіло якесь дике, диявольське життя...

Він крикнув, перемагаючи сухість у горлі:

— То виповзай же, виходь, коли не боїшся!

¹ Сарацини — загальна назва, дана на початку христової ери арабам, а потім поширена на турків та мусульман Північної Африки

Луна загула й затихла в гушавині лаврових гайків, тиша запала у виярку. Тихо. Тільки струмок дзюрчить і здалеку глухо шумить море.

Страх минув. Рицар рушив далі, підставляючи чоло свіжому вітерцеві. Спотикаючись між каміння, обходячи великі брили, він наближався до печери.

— В ім'я бога викликаю тебе на бій — вийди, покажись, поміряємось силою!

«Силою, силою!..» — повторювала луна. Мускусний запах подужчав. Страх повернувся і тепер душив його. Він хотів кричати, хотів прогнати від себе жах, а скрізь було тихо — і ніде нікого!

Потім почувся звук. Гавкіт. Так, далекий гавкіт, і він наближався: обидва пси вирвалися у Джеронімо й бігли слідом за своїм хазяїном. Собакам пощастило розірвати тента страху, що ними обплутав їх мускусний запах.

Відчувши їхні сухі, шорсткі язики на своїй руці, він подолав страх і рушив уперед майже весело. З викликом подивився вгору, на чорний вхід печери, повісив меч через плече й міцно затиснув списа. Покрутив його в руці, задоволено дивлячись на мерехтливі відблиски сонця на тригранному наконечнику. Ступив уперед ще раз і...

Нога його зачепилась за щось м'яке; посковзнувшись, він упав навznak, у ніс йому вдарив гострий запах тління. Запах був такий жахливий, що все поплило в нього перед очима: скелі, печера й синє небо піднімалися все вище й вище... Знемагаючи від нудоти,

він звивався в корчах. Потім повільно звівся на лікоть і побачив *це*.

Побіля нього лежала купа слизької смердючої шкіри, плетениця шкіряних перетинок, довгаста голова з великим рогом і величезним закляклим оком. Здавалося, око зловісно стежить за ним, але то була ілюзія. Чудовисько було мертве.

Так, це був дракон — чудовисько, що про нього розповідають казкарі й співці балад, — величезний і страшний, хоч він і не ворушиться і хоч сонце, що опалювало скелі, перетворило його на купу смердючих решток...

Деодат де Гозон затремтів. Він уявив, що робило це чудовисько, уявив, на що міг би сподіватися рицар у двобої з ним. Воно було велике, воно було величезне — куди більше бика, і, лежачи на боку, сягало рицареві майже до пояса, а його кажанячі крила, що на них рицар посковзнувся, вкривали довкола землю, неначе рудий килим.

Деодат звів голову і засміявся дико й щасливо. Він відчував полегшення: отже, все скінчено, ось тут, біля його ніг, лежить це чудовисько, це страховище. Навіть рукою не треба ворушити, все скінчено, — співала його душа.

Він витяг меча й відрізав бридку голову; це було трудно, вона була важка, та ще його тіпало, коли він доторкався до неї рукою в залізній рукавиці. Кинув голову в тінь, що падала від скелі, й, спотикаючись через рештки овечих скелетів, рушив до печери.

У печері було холодно, холодніше, ніж на дні виярка. Запах дракона був такий силь-

ний, що цілком заглушав усі інші відчуття,— різко забивався в ніс, а звідти кудись у мозок. Рицареві пощастило втамувати другий напад нудоти. Раптом він зупинився, мов закам'янілий.

Знову на нього дивилось залякле око, а під стіною печери темніло щось, неначе величезна бура тінь. Хвилини минали, й краплі холодного поту відмірювали час. Нічого. Тиша, цвіль і тінь. Нічого більше.

Потім він засміявся так голосно, що сам мало не оглух: тільки дурень боїться дохлятини, а це був ще один дохлий дракон — лежав тут і гнив, як і перший, щоправда, цей процес тут, у печері, зайшов не так далеко, як там, надворі, на пекучому сонці. Одначе рицар усе-таки заслонився щитом, коли підходив до падла, й швидко кольнув його списом. Вістря легко проткнуло гладеньку лускату шкіру — це було дивно і суперечило казкам про міцність драконової луски.

Він повільно витяг списа і, переступивши через розкидані кістки, вийшов з печери.

Перед входом він опустився на коліна і молився гаряче й довго. Два дракони лежать тут мертві, й острів збавився від них — хіба це не нагорода для відважного рицаря, якщо він переміг страх у своїх думках? Хіба жах, що скоує тіло й відбирає розум, не страшніший і не згубніший, ніж ці потворні дракони?

А він переміг свій страх і йому по праву належить тепер ім'я переможця драконів, як і заступникові всіх відважних рицарів, святому Георгію, що вбивав драконів значно

менших, ніж ці,— кожен у цьому може переконатись, кожен, хто бачив зображення святого.

Він повернувся на місце першої зустрічі з чудовиськом саме вчасно, щоб перешкодити обом собакам люто гризтися за великі шматки чорного драконового м'яса.

— Геть, негідні! — кричав він і бив їх. Ніхто не має бажання збутися чудових англійських догів, а відомо, що м'ясо драконів так само отруйне, як і їхнє дихання.

Де Гозон перехрестився, настромив голову першого дракона на спис, поклав ратище на плече. Спис від ваги трохи прогнувся, але витримав; він хрипко зтягнув першу строфу пісні на славу пресвятої діви й святого Іоанна, заступника ордену. Про те, що він порушив заборону Гросмейстера, Деодат навіть не подумав. Він переміг дракона — він сам у це повірив і почав у думках тішитися передчуттям захоплення і слави, що увінчає його молоду голову, коли він покладе свого страхітливого трофея перед суворим Віллановою.

Він спускався по освітленому сонцем схилі до темної межі тіні, що лягала тут від протилежного схилу. Світ був прекрасний, а сонце світило яскравіше, ніж раніш.

І тут у виярку прозвучав тремтливий акорд. Ні, це була не музика, лиш кілька звуків, вкрадливих і мелодійних, що зливалися до купи. Здавалося, звук лине з надр гори, пронизує повітря, скелі й море, сповнює цілий світ. Сонце потьмарилось.

Деодат випустив списа і затулив обома руками вуха, але це не допомагало, бо звук відбивався й посилювався в шоломі. Обидві собаки, мабуть, вили — він нічого не чув, він бачив, як вони конвульсивно хапають повітря... А потім звук урвався, як луснута нитка. Його змінила розмаїтість звуків, які він заглушив: шелест листя в лавровому гайку, дзюрчання струмка, крякання ворон і морський прибій за горою. Усе це мало не оглушило рицаря.

А перед ним, зовсім недалеко, з'явилась темна хмарка, округла й мінлива, — хмарка розтягувалася й ширилась, набухала й пульсувала повільними, лінивими рухами. Темнота відступала й змінювала форму, форма була непевна...

Раптом сонячні промені блиснули на зеленуватій лусці й безформному рогові, на довгому пташиному дзьобі з двома рядами дрібних, але дуже гострих зубів, на червонуватому блискучому оці... Так, перед Деодатом стояв третій дракон! Цього разу живий, величезний і страшний.

Довга голова крутилася на зміїній шиї, вона була важка й падала чудовиськові на лускаті груди, немічні задні ніжки не могли утримати ваги тіла, і воно спиралось на величезні шкірясті крила з трьома пазуристими пальцями на кінцях, які весь час стискалися і розтискалися. Здавалось, дракон приголомшений не менше, ніж рицар. Голова відчайдушно й марно ловила знайомі запахи, але не могла спіймати. Дракон відчував рицаря. Жах, докори совісті за передчасний триумф,

тупий фаталізм — так, він зважився на святотатство через невтримну гордість, він знехтував заборною, й це його кара. Господь послав третього із слуг своїх, аби покарати грішника. Деодат схилив голову...

Тут дракон трохи звівся на крилах і незграбно стрибнув. Перші опам'яталися собаки. Побачивши, що їхньому господареві загрожує небезпека, вони кинулись на чудовисько, хапаючи його за задні лапи. Одному псові це пощастило, другий скочив прямо на червону морду ящура. «Клац-клац», — розтулились і стулились зубаті щелепи. По обидва боки морди цвіркнули червоні цівки.

Це було приємно — ящур відчув запах крові, — щоправда, це було не те, що знайома солодка кров іхтіозаврів, але й вона годилась. Очі зажмурились, й він став пожадливо ковтати здобич. Другий пес ще лютіше вчепився драконові в лапу, але тут засвистіло двометрове крило й нещасна тварина впала поряд з чудовиськом: у пса була перебита спина.

Уже вдруге показали чотириногі слуги молодому рицареві, що таке відвага. Усе було страшно; та, майже недбала, легкість, з якою чудовисько впоралося з двома дужими догами, не лишала ніякої надії. Про втечу нічого було й думати: дракон наздогнав би його за кілька стрибків. Лишалось тільки вмерти. Лишалось стати до бою.

Він опустил забрало, схопив з землі списа й рвучко замахнувся. Спис прошив зміїну шию на диво легко, але чудовисько, здавалось, навіть не відчуло цього.

За один стрибок дракон опинився поряд з рицарем, і той ледве встиг вихопити меча. Він знав, що загине, бачив безодню, облямовану рядами зубів. Вдарив у неї, вдарив з усієї сили, бо це був його останній удар, і в нього він уклав усю свою силу...

...і впав на кам'янисту землю, тримаючи поперед себе меча, який, ударившись об камінь, переломився навпіл.

Бо там, де тільки-но стояло чудовисько, не було нічого — тільки осяяне сонцем повітря. Дракон щез. І якби Деодат де Гозон не був так вражений — він почув би той самий тремтливий звук, який супроводжував появу дракона...

Крізь туман дивилося криваве око сонця. Воно повільно впливало прямо з моря, над яким висів туман — знизу білий, вгорі червоний. Туман рвався, клубочився, сплітався в дивовижні образи, перш ніж знову виткати сіре, непроникне покривало. Був ранній час, пора полювання. Хай тільки туман розвіється.

— Коли туман спаде, вони прилетять, — сказав вищий.

— Коли туман спаде, ми підемо. В таку спеку... — прохрипів товстун.

— За ці чотирнадцять днів ми поспіли таки чимало.

Другий зареготав:

— Дев'ять водяних, а літаючих — жодного. Двоє з наших рук вислизнули. Невдача. А ми починаємо знову й знову... Мені це набридло.

Його товариш посміхнувся.

— Найкраще було б ловити їх у сіть — тільки сіть і годиться... — він стрівся з невдоволенням поглядом трикутних очей. — А в Раді знову згадали про цих літаючих. Хай би мова йшла про водяних травоядних, але ці крилаті... Наймерзенніші тварини на планеті! — Він оглянувся й сумовито подивився на Базу.

База врізалась у стометрову кручу вапнякової скелі, високо над затокою. Її прозорий восьмигранник дивився на рудувато-зелені ліси п'ядичів і хвощів, що вкривали околишні схили і віддзеркалювались у спокійній воді прибережних боліт і болотець.

Вони стояли на спостережному пункті метрів за тридцять нижче Бази, в кінці вузьких східців, вирубаних у вапняковій стіні. Під ними шуміло море з білою гривною прибою; щоправда, в цей ранній час його не було видно, а туман приглушував шум моря. Було жарко й волого.

Товстун задихався, по гладкому, сіро-зеленому лиці котилися краплі поту, неначе намистини. Високий дихав глибоко, і йому здавалось, що з кожним подихом він ковтає гарячу воду.

— Зараз почнеться, — втішав він себе й товариша.

Вітер подув знову. Туман на мить погустішав, закипів, і на спостережний майданчик, де вони стояли, водопадом линув теплий дощ. Це тривало тільки мить, але їм довелося схопитись за металеву огорожу, щоб вагою води їх не придавило до землі. Коли дощ пе-

рестав, вони відчули полегшення, неначе з них скотився важкий тягар. Злива тривала лише хвилину.

Починалася спека. Рештки туманних струменів витанцьовували на зелених хвилях і танули перед очима. Неозора срібна гладінь так сяяла, що вони змушені були примружити очі, звиклі до спокійнішого, не такого лютого сонця.

Хвилі ласкаво гладили білий пісок, розсипали на ньому разки піни й знову відступали. Але морську гладінь тривожив не тільки вітерець: іноді її розтинав гострий гребінь, і там вода вирувала й кипіла. Часом на поверхні води з'являлася бридка зубата паща і зникала в глибині, як важкий сон.

— Готуйся, вони близько, — сказав високий, перехилившись через огорожу.

Товстун зайшов у прозорий ковпак, довкола якого огорожа утворювала вузький балкон, і сів за пульт. Щось брязнуло, й ковпак рушив. Він обертася. Спіральний пояс з напівпрозорого смарагдово-зеленого матеріалу ковзав довкола нього, як велетенська змія. Вершину ковпака увінчувала сітчаста чаша, що оберталася разом з ним.

— Ось вони, ось вони! — закричав високий.

Його товариш натиснув кнопку, й екран перед ним ожив. На ньому з'явилися хвилі й клапоть піщаного берега. Кілька рухів мацакоподібних пальців приладу — і зображення на екрані стало чітке. Тепер він бачив те саме, що і його товариш там, знадвору, але набагато детальніше.

Потім з'явилися вони.

Високо в прозорому повітрі витанцьовувало кілька цяток. Море зникло, тільки біле небо простягалось вдалину й височінь. На екрані була огидна, довга морда з довгим, різко загостреним дзьобом, з рогом на потилиці. Сіра, неначе вкрита цвіллю шкіра чудовиська була всіяна блискучими краплинами, криваві очі горіли зажерливо й люто. Обережним, майже непомітним рухом спостерігач пересунув зображення й передав керування роботів. Той відзначив координати і більше не випускав чудовиська з екрана.

— Чудесний екземпляр, — промовив за спиною в товстуна високий, тишком зайшовши в ковпак.

Це був справді прекрасний екземпляр. Величезні шкірясті крила мали врозліт майже вісім метрів, а зелено-бурий тулуб закінчувався коротким хвостом. На кінцях крил стискались і розтискались три пазуристих пальці. Ящур велично розтинав повітря, від нього віяло правіковою дивовижною люттю: Обидва спостерігачі відчували це й були вдячні своєму міцному, прозорому укриттю й потужному силовому полю, що захищало їх від жахів молоді планети.

Ящур круто спустився до хвиль, за ним інші, але на інших вони навіть не дивилися з тієї миті, як побачили цього першого. Шкірясті вітрила крил вдарились об хвилі, й чудовисько важко, погойдуючись, неначе качка, розігналось по воді й злетіло у височінь. У зубатій пащі в нього звивався невеликий рибоящур, і його кров яскраво-червоною

стрічкою стікала з довгих щелепів. Ящур повільно повернувся до спостерігачів хвостом, і по різких рухах голови на довгій зміїній шиї було видно, як він на льоту вгамовував голод.

— Увага, стеж, щоб він не зникнув, — знервовано і щоб тільки сказати щось, мовив високий.

У кутку екрана з'явилась прозора зірка, вона наближалась до центра. Це робот націлював гравітонову гармату. Почувся пронизливий звук і знову стих.

— Влучив, влучив! — схвильовано закричав товстун.

Чудовисько ніби завмерло й почало падати. При цьому воно оберталось незграбно і якимось непорушно, наче камінь. Важка голова опустилась, а кінчик тупого хвоста стирчав до неба. Воно падало все швидше, все нижче, нижче...

А тепер настало найтрудніше.

Наукова експедиція повинна була взяти з третьої планети якомога більше зразків, і для цієї мети Наукова Рада забезпечила її найновішим винаходом — гравітоною гарматою. Гармата діяла автоматично, хай тільки ціль потрапить у поле зору екрана, а робот подбає про інше. Передусім він паралізував обраного екземпляра потужним електромагнітним розрядом, а потім, різко змінюючи коливання, перетворював електромагнітне поле в гравітаційне й транспортував спійману тварину до просторих приміщень, розташованих у вапнякових скелях під Basis. На спеціально обладнаних зорельотах здобичі нада-

вали стану анабіозу й відправляли на свою планету.

Трудність полягала в умінні керувати гравітоною гарматою. Ця зброя була нова, і робот не завжди функціонував надійно. Експедиція одержала дозвіл випробувати новий винахід тільки завдяки хвилюючим розповідям про багатства дивовижних видів тварин на досліджуваній планеті.

— Перемкни, — кинув високий. — Інакше він потоне...

— Він ще не на рівні станції, — прошепотів товстун, але його товариш не володів собою.

Він нахилився до пульта й усіма трьома пальцями вдарив по фіолетових клавішах у центрі. В помешканні забринів мелодійний акорд, і на мить здалося, що скеля під ними розступається. Сонце там, зовні, потьмарилось.

Але ні, це була ілюзія, сонце світило над бурхливим Юрським морем, як і раніше, а стовбури хвощів пнулися до нього. Усе було, як і раніше...

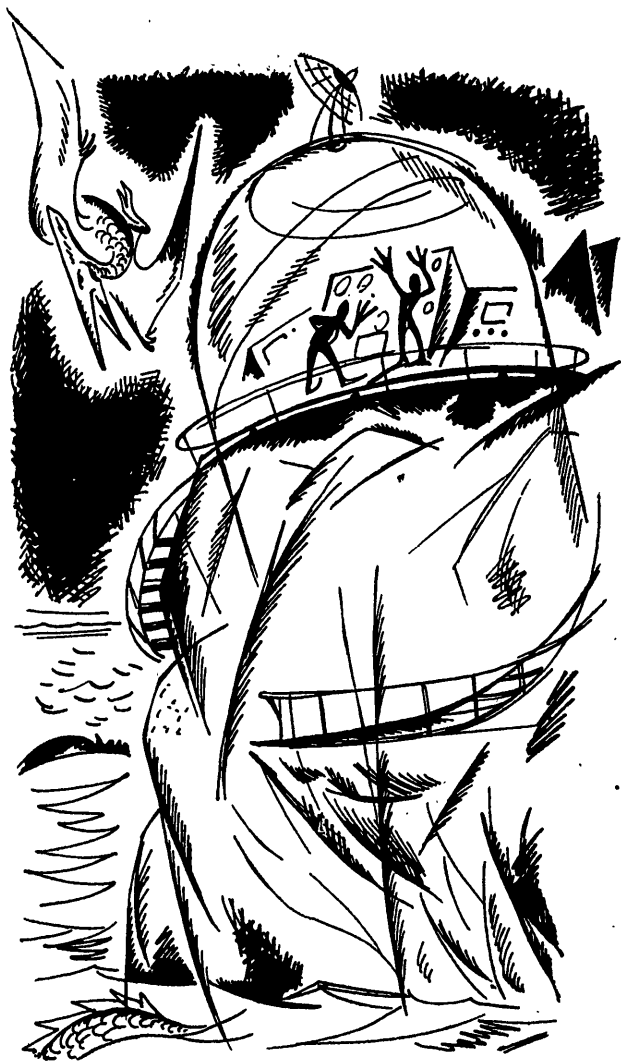
Окрім ящура. Ящур шез.

—...як і ті двоє до нього, — вимовив товстун сумно, але без докору.

— Цього я собі не вибачу, — промимрив високий після короткої мовчанки. — Третій крилатий пропав. Біологи прокленуть нас, а про фізиків і казати нічого.

Товстун деякий час нічого не відповідав. Трикутні очі на зеленому обличчі звузилися й стали вертикальними щілинками.

Нарешті він промовив:

— Спробуємо інвертувати поле — може, ще не пізно...

— Ти з глузду з'їхав — для цього треба просити дозволу Ради: зворотний хід може знищити машину...

— Але ж іншого виходу ми не маємо: треба намацати нуль-простір, де зник крилатий.

Високий знизав плечима, скоряючись. Кінець кінцем, якщо спроба не вдасться, то в них хоч буде чисте сумління — вони зробили все можливе.

Товстун знову сів за пульт, його три пальці забігали по клавішах, і знову їм здалось, що скеля під ними тремтить, а сонце над ковпаком гасне.

— Тримай його, тримай так... — закричав високий, підскакуючи і мало не дістаючи головою прозорої стелі.

Повільно, дуже повільно з'являлось зображення ящура метрів за сто над морем — спочатку розпливчате, а потім усе чіткіше. Товстун тепер весь поринув у маніпуляції з приладом, його рухи були обережні, майже непомітні.

Падіння ящура раптом припинилось за кілька метрів від поверхні моря, неначе в повітрі його підхопила незрима рука; вона понесла його в бік скелі, а там незграбна істота почала підніматись до Бази. Підхоплений вихором гравітонів, заціпенілий і оглушений ящур підплив до скелястої кручі, металеві ворота відчинилися й поглинули його. Все інше було вже ділом препаративів.

Обидва мисливці вийшли з ковпака й по-

спішили сходами нагору, до Бази. Ліфт підняв їх у просторі зали із зразками. У препаратній вони застали начальника Бази й препаратора. Обидва були збуджені й жестикулювали.

— Що сталося? — спитав високий.

— Ось що, — коротко відповів начальник.

Товстун сквапно почав було розповідати про пригоду на полюванні, та раптом замовк і витріщив очі.

— Оце ми витягли в нього з шиї, — пояснив начальник.

На столі лежав незвичайний предмет. Довгий, дивного кольору стержень, з гострим тригранним наконечником.

— Рослина? — спитав високий.

— Навряд. Але, — препаратор показав на стержень, — напевно, рослинного походження, хоч ми ще не знаходили на планеті подібних зразків. — Він торкнувся до наконечника. — А оце, безперечно, метал. Оброблений метал.

Запанувала мовчанка.

— Я негайно доповім про знахідку Раді, — мовив начальник. Потім звернувся до обох мисливців. — Є у вас точні дані про частоту коливань у момент інверсії?

Обидва розгублено зглянулись, і товстун похнюпився.

— Ми про це забули, а робот напевно вже викреслив.

Начальник похитав головою. Шкіра на його високому гладенькому черепі залягла поперечними складками.

— Шкода! Здається, цей ваш нуль-простір закинув ящура кудись, де живуть розум-

ні істоти, що вміють обробляти метал і виготовляти знаряддя, — промовив він.

Усі троє дивились на нього і нічого не розуміли.

— Але ж на цій планеті нема умов...

Начальник стомлено заплющив очі.

— Я маю на увазі не простір, а час. Здається, ви зробили чудове відкриття, а ящура закинули кудись далеко в майбутнє.

— До його нащадків, — тихо додав пре-паратор.

Товстун нервово прокашлявся. Йому було прикро, що він забув дані, без котрих не можна було провадити далі досліді.

Високий невдоволено подивився на ящура, що лежав у анабіотичному сні посеред величезної штучної печери.

Хроніка оповідає, що відважний переможець драконів, Деодат де Гозон, не дістав за свій подвиг нагороди. Принаймні зразу.

Коли він став перед суворим Гросмейстером і поклав до його ніг огидну відрубану голову, — звичайно, від першого дракона, — старий розгнівався й наказав, щоб за порушення заборони рицаря негайно посадили до в'язниці. Але тим часом по всьому острову Родосу розійшлася чутка про те, що дракона вбито, і народ, відчуваючи, що відблиск слави героя впаде й на нього, просив Гросмейстера скасувати свій вирок. Елліон де Вілланова, зваживши на заслуги рицаря, так і зробив і дав де Гозону один з вищих орденських чинів.

І тому під скульптурою героя, яку зберегла нам історія, вирізьблено такий напис:

«Бр. Деодат де Гозон. Сей муж відважно дракона, превеликого і жахливого і злочасних родоських поселян пожиравшого, убив, опісля чого був вибраний Гросмейстером ордену в році 1349 милості божої».

Так ця історія закінчується, хоч і без прекрасної принцеси, як годилося б. Її ви знайдете хіба що в казках...

АРТУР ПОРДЖЕС

САЙМОН ФЛЕГГ І ЧОРТ

Після кількох місяців напруженого студювання незчисленних вицвілих манускриптів Саймону Флеггу пощастило викликати

Порджес, Артур — американський письменник-фантаст.

чорта. Дружина Саймона, знавець середньовіччя, надала йому неоціненної допомоги. Сам він, будиши всього-на-всього математиком, не міг втямити латинських текстів, особливо ускладнених незвичними термінами демонології Х століття. Блискуче чуття місіс Флегг придалося тут як ніколи до ладу.

Опісля попередніх сутичок Саймон і чорт сіли за стіл для серйозних переговорів. Гість із пекла був похмурий, бо Саймон презирливо відкинув його найзаманливіші пропозиції, легко розгадав смертельну небезпеку, приховану в кожній спокусливій примані.

— А що, коли тепер ви задля різноманітності вислухаєте мою пропозицію, — сказав нарешті Саймон. — Вона, у всякому разі, без каверз.

Чорт роздратовано покрутив роздвоєним кінчиком хвоста, неначе то був звичайнісінький ланцюжок із ключами. Напевне, він був ображений.

— Ну, що ж, — сердито згодився він. — Шкоди з цього не буде. Катайте, пане Саймоне.

— Я задам вам тільки одне запитання, — почав Саймон, і чорт повеселішав. — Ви повинні відповісти на нього протягом двадцяти чотирьох годин. Якщо вам не пощастить, ви платите мені сто тисяч доларів. Це скромна сума. Адже ви звикли до незрівнянно більших масштабів. Ніяких мільярдів, ніяких Єлен троянських на тигровій шкурі. Звичайно, якщо виграю, ви не повинні мститись.

— Подумаєш, — пирхнув чорт. — А яка ваша ставка?

— Якщо я програю, то на короткий термін стану вашим рабом. Але без усяких там мук, загину душі й такого іншого — це було б забагато за таку дрібницю, як сто тисяч доларів. Не бажаю я шкоди й моїм родичам чи друзям. Проте, — подумавши, додав він, — тут можуть бути винятки.

Чорт насупився, сердито смикаючи себе за кінчик хвоста. Нарешті він смикнув так ретельно, що навіть скривився від болю, і рішуче заявив:

— Дуже шкодую, але я маю діло тільки з душами. Рабів у мене й так досить. Якби ви знали, скільки безкоштовних і щиросердих послуг виявляють мені люди, то були б вражені. Одначе ось що я зроблю. Якщо в заданий час я не зможу відповісти на ваше запитання, ви дістанете не злиденні сто тисяч доларів, а будь-яку — звичайно, не надто вже дику — суму. Окрім того, я пропоную вам здоров'я, щастя до кінця ваших днів. Якщо ж я відповім на ваше запитання — ну, то наслідки вам відомі. Ось усе, що я можу запропонувати вам.

Він узяв із повітря запалену сигару й задимів. Запанувала насторожена мовчанка.

Саймон дивився поперед себе й нічого не бачив. Великі краплі поту виступили на його лобі. Він чудово знав, які умови може запропонувати чорт. М'язи на його обличчі напружились... Ні, він ладен заставити душу, що ніхто — ні людина, ні звір, ні чорт — не відповість за добу на його запитання.

— Долучіть у пункт про здоров'я й щастя

мою дружину — і по руках! — сказав він. —
Давайте підпишемо.

Чорт кивнув. Він вийняв з рота недокурок,
з огидою подивився на нього й торкнув пазу-
ристим пальцем. Недокурск умить перетво-
рився на рожеву м'ятну таблетку, яку чорт
почав смоктати, гучно й з неприхованою на-
солодою.

— Що стосується вашого запитання, —
продовжував він, — то на нього повинна бу-
ти відповідь, інакше наша угода недійсна.
В середні віки люди любили завдавати загад-
ки. Нерідко до мене приходили з парадокса-
ми. Наприклад: у селі жив тільки один ци-
рульник, який голив усіх, хто не робив цього
сам. Хто голив цирульника? — запитували во-
ни. Але, як відзначив Рассел, слівце «усіх»
робить таке запитання безглуздом і відпові-
ді на нього нема.

— Мое запитання чесне й не містить пара-
докса, — запевнив його Саймон.

— Чудесно. Я на нього відповім. Чого ви
посміхаєтесь?

— Я... нічого, — відповів Саймон, прогнав-
ши з лица посмішку.

— У вас міцні нерви, — сказав чорт по-
хмуро, але схвально, вихоплюючи з повітря
пергамент. — Якби я постав перед вами в по-
добі чудовиська, що поєднує в собі миловид-
ність ваших горил з граціозністю монстра,
що мешкає на Венері, ви навряд чи зберег-
ли б свій апломб, і я певен...

— У цьому нема ніякої потреби, — поспіш-
но перебив його Саймон.

Він узяв простягнуту йому угоду, переко-

нався, що там усе гаразд, і розчинив складаного ножика.

— Хвилиночку, — зупинив його чорт. — Дайте я його продезинфікую. — Він підніс лезо до губів, легенько подув, і сталь розжарилась до вишнево-червоного кольору. — Ну ось! Тепер доторкніться кінчиком ножа... гм... до чорнила, і це все... Прошу вас, другий рядок знизу, останній — мій.

Саймон якусь мить задумливо дивився на розжарений кінчик ножа.

— Підписуйтесь, — поквапив його чорт, і Саймон, розправивши плечі, поставив своє ім'я.

Поставивши й свій підпис з кучерявим розчерком, чорт потер руки, окинув Саймона відверто власницьким поглядом і весело сказав:

— Ну, давайте своє запитання! Тільки-но я відповім на нього, ми вирушимо. Мені треба відвідати сьогодні ще одного клієнта, а часу обмаль.

— Добре, — сказав Саймон і глибоко зітхнув. — Моє запитання таке: правильна чи неправильна велика теорема Ферма?

Чорт ковтнув слину. Уперше його самопевненість похиталась.

— Велика — чия? Що? — глухо спитав він.

— Велика теорема Ферма. Це математичне твердження, яке Ферма, французький математик сімнадцятого століття, буцімто довів. Однак його доведення не було записане, й до сьогодні ніхто не знає, правильна теорема чи ні. — Коли Саймон побачив фізіономію чорта, його губи скривились у посмішку. — Ну ось, ідіть і займайтеся!

— Математика! — з жахом вимовив хвостатий. — Ви гадаєте, я мав час вивчати такі речі? Я вивчав тривіум і квадрівіум¹, але що стосується алгебри... Скажіть, — обурено додав він, — чи етично задавати мені таке запитання?

Лице Саймона закам'яніло, але очі сяяли.

— А ви б воліли краще збігати за сто двадцять тисяч кілометрів і принести якусь річ завбільшки з гідроелектростанцією Боулдер Дем, — дратував він чорта. — Час і простір для вас дрібниця, правда? Що ж, шкодую, але я хочу мати відповідь на своє запитання. Воно дуже просте, — заспокійливо додав Саймон. — Йдеться про додатні цілі числа.

— А що таке додатне число? — захвилювався чорт. — І чому ви хочете, щоб воно було ціле?

— Висловимося точніше, — сказав Саймон, лишивши запитання чорта поза увагою. — Теорема Ферма стверджує, що для будь-якого додатного цілого числа n більшого двох рівняння $x^n + y^n = z^n$ не має розв'язку в додатних цілих числах.

— А що це означає?..

— Пам'ятайте, ви повинні дати відповідь.

— А хто буде суддею — ви?

— Ні, — ласкаво відповів Саймон. — Я не вважаю себе достатньо компетентним, хоч сушив голову над цією проблемою

¹ Тривіум і квадрівіум — два цикли середньовічної освіти. Тривіум включав граматику, риторику, діалектику; квадрівіум (курс після тривіума) — арифметику, геометрію, астрономію, теорію музики.

кілька років. Якщо ви з'явитесь з відповіддю, ми подамо її в поважний математичний журнал. Відступати ви не можете — проблема напевне розв'язна: теорема або правильна, або хибна. І, будь ласка, ніяких фокусів із багатозначною логікою. За двадцять чотири години знайдіть відповідь і доведіть, що вона правильна. Кінець кінцем людина... вибачте, дух... з вашим розвитком і величезним досвідом може за цей час трохи підучити математику.

— Я пригадую, як скрутно мені було з Евклідом, коли я вивчав його в Кембріджі,— сумно зауважив чорт.— Мої доведення ніколи не були правильні, а, між іншим, істина лежала на поверхні: досить було глянути на креслення.— Він зціпив зуби.— Але я впораюсь. Мені доводилося робити й значно важчі речі, дорогий містере Саймоне. Одного разу я злітав на віддалену зірку й приніс звідти літр нейтронію рівно за шістнадцять...

— Знаю,— перебив його Саймон.— Ви майстер на подібні фокуси.

— Які там фокуси! — сердито пробубонів чорт.— Були гігантські технічні труднощі. Але не варто копирсатись у минулому. Я — в бібліотеку, а завтра в цей час...

— Ні,— різко перебив його Саймон,— ми розписалися півгодини тому. Повертайтеся точно через двадцять три з половиною години. Не буду підганяти вас,— іронічно додав він, коли чорт стривожено подивився на годинника— Випийте чарку вина і, перш ніж піти, познайомтеся з моєю дружиною.

— На роботі я ніколи не випиваю, і не маю часу знайомитися з вашою дружиною... в усякому разі зараз.

Він щез.

Тієї ж миті увійшла дружина Саймона.

— Знову підслухувала під дверима!— з м'яким докором звернувся до неї чоловік.

— Звичайно,— здавленим голосом промовила вона.— І я хочу знати, дорогий, чи справді важке це запитання. Тому, що коли це не так... Саймоне, мене просто бере жах!

— Будь спокійна, запитання важке,— безтурботно відповів Саймон.— Не всі це одразу розуміють. Бачиш,— лекторським тоном вів далі він,— кожен легко знайде два цілих числа, квадрати яких у сумі теж дають квадрат! Наприклад, $3^2 + 4^2 = 5^2$, тобто просто $9 + 16 = 25$. Втямила?

— Угу!

Вона поправила чоловікові галстука.

— Але ніхто ще не зміг відшукати два куба, які при додаванні теж давали б куб, або більш високі степені, які давали б аналогічний результат,— напевне, їх просто немає. І все-таки,— триумфуючи докінчив він,— до цього часу не доведено, що таких чисел не існує! Тепер зрозуміла?

— Звичайно.— Дружина Саймона завжди розуміла наймудріші математичні моменти. А якщо попадався надто міцний горішок, чоловік терпляче пояснював їй усе по кілька разів. Тому в місці Флегг лишалось мало часу на інше.

— Зварю каву,— сказала вона й пішла.

Чотири години опісля, коли вони сиділи

й слухали третю симфонію Брамса, чорт з'явився знову.

— Я вже вивчив основи алгебри, тригонометрії і планіметрії,— заявив він триумфуючи.

— Швидко працюєте! — похвалив його Саймон,— я певен, що сферична, аналітична, проєктивна, нарисна і неевклідові геометрії не становитимуть для вас труднощів.

Чорт наморщився.

— Їх так багато? — згаслим голосом запитав він.

— О, це далеко не все.— У Саймона був такий вигляд, неначе він сповіщав радісну звістку.— Неевклідові вам сподобаються,— посміхнувся він.— Для цього вам не треба сушити собі голову над кресленнями. Креслення нічого не скажуть. І коли ви не в ладах з Евклідом...

Чорт застогнав, побляк, як давня кіноплівка, і щез. Дружина Саймона хихикнула.

— Мій дорогий,— проспівала вона,— я починаю думати, що ти переможеш!

— Тсс! Остання частина! Чудово!

Ще через шість годин щось спалахнуло, кімнату заслав дим, і чорт знову опинився тут, як уродивсь. У нього з'явилися мішки під очима. Саймон Флегг прогнав з лиця усмішку.

— Я вивчив усі ці геометрії,— з похмурым задоволенням промовив чорт.— Тепер буде легше. Я, мабуть, готовий взятися за вашу маленьку головоломку.

Саймон похитав головою.

— Ви надто поспішаєте. Напевне, ви не

примітили таких фундаментальних методів, як аналіз безконечно малих, диференціальні рівняння й числення кінцевих різниць. Потім є ще...

— Невже все це треба? — зітхнув чорт.

Він сів і почав терти кулаками напухлі повіки. Бідолаха не міг стримати позіхів.

— Не можу сказати напевно,— байдуже відповів Саймон. — Але люди, трудячись над цією «маленькою головоломкою» скуштували всіх розділів математики, а задача ще й досі не розв'язана. Я запропонував би...

Але чорт не був схильний вислухувати поради Саймона. На цей раз він щез, навіть не вставши із стільця. І зробив це досить незграбно.

— Мені здається, він стомився,— зауважила місіс Флегг.— Бідний чортяка!

Проте в її тоні важко було вловити співчуття.

— Я теж стомився,— відгукнувся Саймон. — Ходімо спати. Я гадаю, до завтра він не з'явиться.

— Можливо,— погодилась дружина. — Але про всяк випадок я надіну сорочку з чорним мереживом.

Настав ранок нового дня. Тепер подружжю видалась доречнішою музика Баха. Тому вони поставили пластинку з Ландовською¹.

¹ Ландовська, Ванда (1879—1959) — талановита піаністка, виконавиця старовинної музики на фортепіано й клавесині.

— Ще десять хвилин, і, якщо він не повернеться з розв'язком, ми виграли,— сказав Саймон. — Я віддаю йому належне. Він міг би скінчити курс за один день, до того, з відзнакою, й одержати диплом доктора філософії¹. Одначе...

Почулось шипіння. Знялася червона грибоподібна хмарка, разносячи запах сірки. Перед подружжям на килимкові стояв чорт і відхекувався, викидаючи клубки пари. Плечі його опустились. Очі були налиті кров'ю. Пазуриста лапа все ще стискала паку списаних аркушів і помітно тремтіла. Напевне, в нього розгулялися нерви.

Мовчки він жбурнув купу паперу на підлогу і взявся люто топтати його роздвоєними ратицями. Нарешті, витративши весь запал, чорт заспокоївся, й гірка посмішка скривила йому рот.

— Ви виграли, Саймон,—прошепотів чорт, дивлячись на математика з незлобивою пошаною. — Навіть я не зміг за цей короткий час вивчити математику так, щоб здолати таку важку задачу. Що далі в неї заглиблювався, то гірше посувалось діло. Неєдиний розклад на множники, ідеальні числа — о Ваал..! Ви знаєте,— довірливо повідомив він,— навіть найкращі математики інших планет,— а вони лишили вас далеко позаду,— не добились розв'язання. Ех, один молодчик на Сатурні — він трохи нагадує гриба на ходулях — усно розв'язує диферен-

¹ У середньовічних університетах математика входила до розділу філософських наук.

ціальні рівняння в окремих похідних. Але й він спасував. — Чорт зітхнув. — Бувайте здорові!

Чорт щезав дуже повільно. Очевидно, він таки добре стомився.

Саймон міцно поцілував дружину. Але вона з невдоволеною гримасою, вдивляючись у лице чоловіка, який своїми думками літав далеко в хмарах, спитала:

— Любий, що там ще не гаразд?

— Ні, нічого... Але, розумієш, я хотів би ознайомитися з його роботою, взнати, як близько він підійшов до розв'язання. Я бився над цією проблемою не менше...

Він не доказав і вражено витріщив очі: чорт знову був у кімнаті. Він мав дуже збентежений вигляд.

— Я тут забув... — промимрив він. — Мені треба... ой!

Він нагнувся над розкиданими паперами й почав їх дбайливо збирати й розгладжувати.

— Ця штука захоплює, — сказав він, не дивлячись Саймонові у вічі. — Просто не відірвешся! Якби тільки мені пощастило довести одну простеньку лему! — Побачивши, що на лиці Саймона спалахнула жагуча цікавість, він опустил очі, неначе просив вибачення. — Послухайте, професоре, — пробурчав чорт, — я не маю сумніву, що й ви потрудилися над цим. А чи пробували ви безперервні дробі? Ферма, безперечно, користувався ними, і... Будьте ласкаві, лишіть нас удвох.

Останні слова адресувалися місіс Флэгг.

Чорт сів поряд з Саймоном, підібгавши під себе хвоста, і показав на аркуші, змережані математичними знаками.

Місіс Флегг зітхнула. Занурений у роздуми чорт здався їй надто знайомий: він майже не відрізнявся від старого професора Аткінса, колеги її чоловіка по університету. Варт двом математикам поринути у вивчення якоїсь болісної і заманливої задачі, і вони...

Вона покійно вийшла з кімнати, тримаючи кофейника в руці. Безперечно, мала відбутися тривала, втомлива конференція. У цьому місіс Флегг була певна. Адже недарма вона була дружиною відомого математика.

АЛЬФРЕД ВАН-ВОГТ

ЧУДОВИСЬКО

Людство безсмертне. Навіть якби коли-не-будь, через багато тисяч років... навіть якщо уявити собі найгірше, — всепереможний розум відродиться, як фенікс з попелу.

Ван - Вогт, Альфред — американський письменник-фантаст, який у ряді своїх творів виступає проти сучасних носіїв ідей мілітаризму й колоніалізму.

За чверть милі над одним містом завис великий зореліт. Внизу на всьому лежала печать космічного спустошення. Повільно спускаючись в енергетичній гондолі-сфері, Інеш помітив, що будівлі вже почали руйнуватись від часу.

— Ніяких слідів війни! Ніяких слідів...— щохвилини повторював безбарвний механічний голос.

Інеш змінив настройку.

Досягнувши поверхні, він вимкнув поле своєї гондoli й опинився на зарослій, оточеній стінами ділянці. Кілька кістяків лежало у високій траві перед спорудою з обтічними стрімкими лініями. Це були кістяки довгих дворуких і двоногих створінь, череп кожного тримався на верхньому кінці тонкого спинного хребта. Усі кістяки явно належали дорослим особням і, здавалось, чудово збереглися, але, коли Інеш нагнувся і доторкнувся до одного з них, цілий суглоб розсипався на порошок. Випроставшись, він побачив, як неподалік приземлявся Йоал.

Зачекавши, поки історик вибереться із своєї енергетичної сфери, Інеш спитав:

— Як на вашу думку, варт спробувати наш метод оживлення?

Йоал здавався чимось стурбований.

— Я розпитував усіх, хто вже спускався сюди в зорельоті, — відповів він.— Щось тут не так. На цій планеті не лишилось живих істот, не лишилося навіть комах. Перш ніж починати будь-яку колонізацію, ми повинні з'ясувати, що тут сталося.

Інеш промовчав. Подув легенький вітерець, зашелестів листям у гайкові, недалеко від них. Інеш глянув на дерева. Йоал кивнув.

Так, рослинність уціліла, одначе рослини, як правило, реагують зовсім інакше, ніж активні форми життя.

Їх перебили. З приймача Йоала пролунав голос:

— Приблизно в центрі міста виявлено музей. На його дахові червоний маяк.

— Я піду з вами, Йоал,— попросив Інеш,— там, можливо, збереглися скелети тварин і розумних істот на різних ступенях еволюції. До речі, ви не відповіли мені. Чи маєте ви намір оживлювати цих істот?

— Я подам це питання на розгляд Ради,— спроквола промовив Йоал,— але, мені здається, відповідь може бути одна. Ми зобов'язані знати причину цієї катастрофи.— Він окреслив невиразне півколо одним своїм мацаком і неначе до себе додав: — Звичайно, діяти треба обережно, починаючи з найраніших ступенів еволюції. Відсутність дитячих скелетів свідчить, що ці істоти, очевидно, досягли індивідуального безсмертя.

Рада зібралась, щоб оглянути експонати. Інеш знав: це чиста формальність. Ухвалу прийнято — вони будуть оживляти. Опріч усього, вони були заінтриговані. Всесвіт безмежний, мандри в космосі тривалі й тоскні, тому, спускаючись на невідомі планети, вони завжди тривожно чекали зустрічі з новими

формами життя, щоб побачити їх на власні очі, вивчити.

Музей був, як усі музеї. Високі склеписті стіни, просторі зали. Пластмасові фігури дивних звірів, безліч речей — їх було надто багато, щоб оглянути й вивчити за такий короткий час. Еволюція невідомої раси була подана послідовними групами реліквій. Інеш разом з усіма пройшов залами, він полегшено зітхнув, коли вони, нарешті, дійшли до ряду скелетів і мумій. Сховавшись за силовим екраном, він спостерігав, як спеціалісти-біологи виймали мумію з кам'яного саркофага. Тіло мумії у кілька шарів було обмотане смужками зотлілої тканини, але біологи не стали знімати її. Розгорнувши сповиток, вони, як завжди робилось у таких випадках, взяли пінцетом тільки уламок черепної коробки. Для оживлення годилось будь-що з кістяка, одначе найкращі результати, найдоконалішу реконструкцію дають деякі частини черепа.

Головний біолог Хамар пояснив, чому вони вибрали саме цю мумію:

— Для збереження тіла тут застосовано деякі речовини, які свідчать про зародкові знання хімії. Різьблення ж на саркофагові говорить за примітивну цивілізацію, незнайому з машинами. На цій стадії потенціальні можливості нервової системи навряд чи були надто розвинені. Наші спеціалісти з мов проаналізували записи мовних машин, встановлених у всіх відділках музею, і, хоч мов виявилось дуже багато, — тут є розмовні записи навіть тієї доби, коли ця істота бу-

ла жива,— вони легко розшифрували всі поняття. Зараз універсальний перекладач налагоджений ними так, що перекладе будь-яке наше запитання на мову оживленої істоти. Те ж саме, звичайно, він робить і навпаки. Але, вибачте, я бачу, перше тіло вже підготоване!

Інеш разом з іншими членами Ради пильно стежив за біологами: ті закріпили затискачами віко воскресителя, і процес пластичного відновлення почався. Він відчув, як усе всередині в нього напружилось. Він знав, що зараз станеться. Знав напевне. Мине кілька хвилин, і давній мешканець цієї планети підніметься з воскресителя й стане перед ними віч-на-віч. Науковий метод оживлення простий і надійний.

Життя виникає з п'ятьми нескінченно малих величин, на межі, де все починається і все кінчається, на межі буття й небуття, в тій сутінковій царині, де вібруюча матерія легко переходить із старого стану в новий, з органічної в неорганічну й навпаки. Електрони не бувають живі або неживі, атоми нічого не знають, що таке живе й що мертво. Але коли атоми зливаються в молекули, на цій стадії досить одного кроку, неймовірно малого кроку до життя, якщо тільки життя судилося зародитись. Один крок, а за ним темрява. Або життя.

Камінь або жива клітина. Крихта золота або травинка. Морський пісок або такі ж незчисленні крихітні живі істоти, мешканці бездонних глибин підводного царства. Відмінність між ними виникає на самому почат-

ку зародження матерії. Тоді кожна жива клітина набуває тільки їй притаманної форми. Якщо в краба відірвало ногу, замість неї виростає така сама нова. Черв'як витягується і незабаром ділиться на двох черв'яків, на дві однакові шлункові системи, такі ж ненажерні, досконалі й ні на краплю не ушкоджені цим поділом. Кожна клітина може перетворюватись на цілу істоту. Кожна клітина «пам'ятає» оте ціле в таких дрібних і складних деталях, що для опису їх просто не вистачає слів.

Але ось що парадоксально — не можна вважати пам'ять органічною! Звичайний восковий валик запам'ятовує звуки. Магнітна стрічка легко відтворює голоси, що змовкли століття тому. Пам'ять — це фізіологічний відтиск, сліди, залишені на матерії, змінена будова молекул, і якщо її збудити, молекули відтворять ті самі образи, в тому самому ритмі.

Квадрильйони й квінтильйони пробуджених образів-форм ринули з черепа мумії у воскреситель. Пам'ять, як завжди, не підвела.

Вії воскреслого здригнулись, і він розплющив очі.

— Отже, це правда, — сказав він голосно, й машина одразу ж переклала його слова на мову генейців. — Отже, смерть — це тільки перехід в інший світ. Але ж де мої наближені?

Останню фразу він вимовив розгубленим, жалібним голосом.

Воскреслий сів, потім виліз із апарата,

віко якого автоматично піднялося, коли він ожив. Побачивши генейців, він затремтів, але це тривало якусь мить. Воскреслий був гордий і мав своерідну пихату мужність, яка зараз йому знадобилась. Неохоче опустився він на коліна, упав ниць, але тут сумніви подолали його.

— Ви боги Єгипту? — спитав він і знову встав. — Що за потвори! Я не вклоняюсь незваним демонам.

— Вбийте його! — сказав капітан Горсід.

Двоноге чудовисько конвульсивно здригнулось і розтануло в полум'ї променевої рушниці.

Другий воскреслий підвівся, тремтячи й бліднучи з жаху.

— Господи боже мій, щоб я ще коли-небудь приклався до проклятого зілля! Подумати тільки, допився до рожевих слонів...

— А що це за «зілля», про яке ти згадуєш, воскреслий? — зацікавлено спитав Йоал.

— Первак, сивуха, отрута в пляшці із задньої кишені, молоко від скаженої корови, чим тільки не напувають у цьому кишлі, о господи боже мій!

Капітан Горсід запитливо подивився на Йоала.

— Чи варто продовжувати?

Йоал, помовчавши, відповів:

— Зачекайте, це цікаво.

Потім знову звернувся до воскреслого:

— Як би ти повівся, коли б я тобі сказав, що ми прилетіли з іншої зірки.

Воскреслий витріщився на нього. Він був

явно зацікавлений, але страх виявився сильніший.

— Послухайте,— сказав він,— я їхав у своїх справах. Хай я перехилив зо дві зайвих чарки, але в усьому винна ця погань, що нею зараз торгують. Клянуся, я не бачив іншої машини, і якщо це новий спосіб карати тих, хто п'є за кермом, я здаюся. Ваша взяла. Клянуся, до кінця днів моїх більше не вип'ю й краплі, тільки відпустіть мене.

— Він водить «машину», але про неї зовсім не думає,— мовив Йоал. — Ніяких таких «машин» ми не бачили. Вони не подбали, щоб зберегти їх у своєму музеї.

Інеш помітив, що всі чекають, коли хтось ще задасть запитання. Відчувши, що розмова на цьому й скінчиться, якщо він сам не заговорить, Інеш сказав:

— Попросіть його описати «машину». Як вона діє?

— Оце інша річ,— зрадів воскреслий.— Скажіть, чого ви хочете, і я відповім на будь-яке запитання. Я можу нализатися так, що в очах двоїтиметься, але машину все одно поведу. Як вона діє? Просто. Вмикаєш стартер і ногою даєш газ...

— Газ,— втрутився технік-лейтенант Віїд. — Двигун внутрішнього згоряння. Все ясно.

Капітан Горсід подав знак стражеві з променевою рушницею...

Третя людина сіла і якийсь час уважно дивилася на них.

— З зірок? — нарешті запитала вона. —

У вас є система чи ви потрапили до нас цілком випадково?

Генейські радники, що зібрались під склепінням зали, неспокійно завовтузились у гнутих своїх кріслах. Інеш зустрівся очима з Йоалом. Історик був вражений, і це стривожило метеоролога. Він подумав: «Двоноге чудовисько здібне ненормально швидко пристосовуватись до нових умов і має надто гостре відчуття дійсності. Жоден генеєць не зрівняється з ним у швидкості реакції».

— Швидкість мислі не завжди є ознакою переваги,— зауважив головний біолог Хамар.— Істоти з повільним широким мисленням займають у ряді розумних особнів почесні місця.

«Річ не в швидкості,— мимоволі подумав Інеш,— а в правильності, в точності мислі». Він спробував уявити себе на місці воскреслого. Чи зміг би він отак одразу зрозуміти, що довкола нього чужі істоти з далеких зірок? Навряд.

Усе це вмить вилетіло з його голови, коли людина встала. Інеш й інші радники не спускали з неї очей. Людина швидко підійшла до вікна, виглянула в нього. Один миттєвий погляд, і вона обернулася до них.

— Скрізь те саме?

Знову швидкість, з якою воскреслий усе зрозумів, вразила генейців. Нарешті Йоал вирішив відповісти:

— Так. Спустошення. Смерть. Руїни. Ви знаєте, що тут скоїлось?

Воскреслий підійшов і зупинився перед силовим екраном, що за ним сиділи генейці.

— Чи можу я оглянути музей? Я повинен прикинути, в якій я добі. Коли я жив, ми мали деякі руйнівні засоби. Який саме було застосовано — залежить від того, скільки проминуло часу.

Радники дивились на капітана Горсіда. Той повагався й наказав стражеві з променевою рушницею:

— Стеж за ним!

Потім подивився воскреслому у вічі.

— Нам зрозумілі ваші заміри. Ви хочете скористатися становищем і подбати про свою безпеку. Хочу вас застерегти: жодного зайвого руху — й тоді все скінчиться для вас добре.

Чи повірив воскреслий в цю брехню, чи ні, важко було зрозуміти. Ні поглядом, ні жодним рухом не виказав він, що запримітив розплавлену підлогу там, де променева рушниця спалила й обернула в ніщо двох його попередників. З цікавістю підійшов він до найближчих дверей, уважно подивився на другого стражника, що стежив за ним, і швидко попрямував далі. Слідом пройшов страж, за ним рушив силовий екран і, нарешті, всі радники один за одним.

Інеш переступив поріг третім. У цьому залі було виставлено моделі тварин. Наступний знайомив з добою, яку Інеш для зручності назвав «цивілізованою». Тут зберігалось безліч апаратів одного періоду. Усі вони свідчили про досить високий рівень розвитку. Коли генейці проходили тут уперше, Інеш подумав: «Атомна енергія». Це зрозу-

міли й інші. Капітан Горсід з-за його спи-
ни звернувся до людини:

— Нічого не чіпати. Один недозволений
крок — і страж спалить вас.

Людина спокійно зупинилась посеред за-
ли. Всупереч тривожній цікавості, Інеш за-
милувався її самовладанням. Вона повинна
була розуміти, яку долю уготовано їй, і все-
таки стоїть перед ними, про щось глибоко
замислившись. Нарешті людина заговорила:

— Далі йти нема потреби. Можливо, вам
пощастить визначити точніше, який промі-
жок часу лежить між днем мого народжен-
ня й оцими машинами. Ось апарат, що, як
засвідчує табличка, лічить розщеплені ато-
ми. Коли їхня кількість досягає межі, авто-
матично вилучається певна кількість енергії.
Періоди розраховано так, щоб запобігти
ланцюговій реакції. За моїх часів існували
тисячі грубих пристроїв для уповільнення
атомної реакції, але, щоб створити такий
апарат, потрібно було дві тисячі років від
початку атомної ери. Ви можете зробити по-
рівняльний розрахунок?

Радники очікуюче дивились на Віїда. Ін-
женер був розгублений. Нарешті він зва-
жився й заговорив:

— Дев'ять тисяч років тому ми знали безліч
способів запобігати атомним вибухам. Але,—
додав він уже повільніше,— я ніколи не чув
про прилад, який відлічує для цього атоми.

— І все-таки вони загинули,— промим-
рив ледь чутно астроном Шюрі.

Запанувала мовчанка. Її порушив капі-
тан Горсід.

— Вбий чудовисько! — наказав він стражеві.

Тієї ж миті охоплений полум'ям страж повалився на підлогу. І не страж, а вся сторожа! Усіх їх водночас змів і поглинув блакитний вихор. Полум'я лизнуло силовий екран, відсахнулось, рвонулося ще лютіше й знову відсахнулось, розгоряючись все яскравіше. Крізь вогняну завісу Інеш побачив, як людина відступила до дальніх дверей. Апарат, що лічив атоми, світився від напруги, охоплений синіми блискавками.

— Перекрити всі виходи! — прогавкав у мікрофон капітан Горсід. — Поставити охорону з променевими рушницями! Підвести бойові ракети ближче й розстріляти чудовисько!

Хтось сказав:

— Розумовий контроль. Якась система керування думкою на віддалі. Нащо тільки ми в це встряли!

Вони відступали. Синє полум'я шугало до стелі, намагаючись пробитися крізь силовий екран. Інеш в останній раз подивився на апарат. Напевне, він усе ще продовжував відлічувати атоми, тому що довкола нього клубочились пекельні сині вихори.

Разом з іншими радниками Інеш добрався до зали, де стояв воскреситель. Тут їх захистив другий силовий екран. З почуттям полегшення сховалися вони в індивідуальні гондоли, вилетіли з музею й поспішно піднялися в зореліт. Коли величезний корабель злинував у вись, від нього полетіла атомна

бомба. Вогняна безодня розкрилася внизу над музеєм і над усім містом.

— А ми так і не знали, чому загинула раса цих істот,— прошепотів Йоал на вухо Інешу, коли гуркіт вибуху завмер удалині. :

Блідо-жовте сонце зійшло над горизонтом третього ранку після вибуху бомби. Пішов восьмий день їхнього перебування на цій планеті. Інеш разом з іншими опустився в ще одне місто. Він вирішив зашкодити будь-якій спробі провадити оживлення.

— Як метеоролог,— мовив він,— я заявляю, що ця планета цілком безпечна й придатна для генейської колонізації. Не бачу ніякої необхідності ще раз ризикувати. Ці істоти збагнули таємниці своєї нервової системи, й ми не можемо допуститися...

Його перебили. Біолог Хамар глузливо сказав:

— Якщо вони знали так багато, то чому ж не переселилися на іншу систему й не врятувались?

— Гадаю,— відповів Інеш,— вони не знали нашого методу знаходити зірки з планетами.

Він похмуро оглянув коло друзів.

— Ми всі знаємо, що це було унікальне випадкове відкриття. Річ тут не в мудрості— нам просто поталанило.

За виразом на обличчях він зрозумів: вони в думках відхиляють його доказ. Інеш відчував свою неспроможність зарадити неминучій катастрофі. Він уявив собі, як ця велика раса зустріла смерть. Напевне, вона настала швидко, але не так, щоб вони не встиг-

ли зрозуміти. Надто багато кістяків лежало на видноті, в садах біля прекрасних будинків. Здавалося, чоловіки вийшли з жінками з помешкань, щоб зустріти загибель свого народу під чистим небом. Інеш намагався змалювати радникам їхній останній день, що проминув багато-багато років тому, коли ці істоти спокійно дивилися в лице смерті. Одначе збуджені ним зорові образи не торкнулися свідомості членів експедиції. Радники нетерпляче завовтузились у своїх кріслах за кількома рядами захисних силових екранів, а капітан Горсід запитав:

— Поясніть, Інеш, що саме так збудило ваші емоції?

Запитання змусило Інеша замовкнути. Він не думав, що це були емоції. Він не міг збагнути природи насланя — так непомітно воно ним оволоділо. І тільки тепер він раптом зрозумів.

— Що саме? — повільно перепитав він. — Знаю. Це був третій воскреслий. Я бачив його крізь запону енергетичного полум'я. Він стояв там, біля дальніх дверей, і дивився на нас, аж поки ми кинулися навікача. Дивився з цікавістю. Його мужність, спокій, спритність, з якою він пошив нас у дурні, — в цьому вся річ...

— І все це привело його до загину, — сказав Хамар. Усі зареготали.

— Послухайте, Інеш, — добродушно звернувся до нього Мейард, помічник капітана. — Не будете ж ви стверджувати, що ці істоти хоробріші за нас з вами або що на-

віль тепер, коли ми зробили все для нашої безпеки, нам треба боятись одного оживленого нами чудовиська?

Інеш промовчав. Він почував себе якось по-дурному. Оце відкриття, що в нього можуть бути емоції, зовсім пригнітило його. До того ж не хотілось видатися впертим. І все-таки він наважився на останню спробу.

— Я хочу сказати тільки одне,— сердито пробубонів він,— прагнення з'ясувати, чому загинула раса, не здається мені невиправданим.

Капітан Горсід подав знак біологові.

— Починайте оживлення! — наказав він. І, звертаючись до Інеша, мовив:

— Хіба ми можемо отак, не довівши діло до кінця, повернутися на Гейну й поради розпочинати масове переселення? Уявіть собі, що ми чогось не з'ясували тут до кінця. Ні, мій друже, це неможливо.

Аргумент був не новий, але зараз Інеш чомусь зразу погодився з ним. Він хотів щось додати, але забув про все, бо четверта людина зводилась у воскресителі.

Вона сіла й шезла.

Настала мертва тиша, сповнена жаху й подиву. Капітан Горсід хрипло промовив:

— Чудовисько не могло звідси вийти. Ми це знаємо. Воно десь тут.

Генейці, звівшись у кріслах, вдивлялися в порожнечу під енергетичним ковпаком. Стражі стояли, безвільно опустивши мацаки з променевими рушницями. Боковим зором Інеш побачив, як один з техніків, що обслу-

говували захисні екрани, щось прошепотів Віїду і той одразу рушив за ним. Повернувся він помітно спохмурнілий.

— Мені сказали,— промовив Віїд,— що, коли вескреслий щез, стрілки скочили на десять поділок. Це рівень внутрішньоядерних процесів.

— В ім'я першого Генейця! — прошепотів Шюрі.— Це те, чого ми завжди боялись.

— Знищити всі локатори на зорельоті! — крикнув капітан Горсід у мікрофон.— Знищити всі, ви чуєте?

Він повернувся, виблискуючи очима, до астронома.

— Шюрі, вони, здається, мене не зрозуміли. Накажіть своїм підлеглим діяти! Всі локатори й воскресителі треба негайно знищити!

— Швидше, швидше! — жалібно потвердив Шюрі.

Коли це було зроблено, усі передихнули. На обличчях з'явились понури посмішки. Усі відчували якесь важке задоволення. Помічник капітана Мейард промовив:

— В усякому разі тепер Чудовисько не знайде Гейну. Велика система визначення зірок з планетами лишиться нашою таємницею. Ми можемо не боятися відплати...

Він змовк і вже повільно докінчив:

— Про що я кажу?.. Адже ми нічого не зробили. Хіба ми винні в тому, що скоїлося з мешканцями цієї планети?

Але Інеш знав, про що він думав. Відчуття провини завжди опановувало їх у таких випадках. Тіні всіх винищених генейцями рас,

безпощадна воля, що надихала їх, коли вони вперше спускались на планету: рішучість знищити тут усе, що їм стане на заваді; темні безодні безмовного жаху й ненависті, що розкривалися за ними, де б вони не побували; дні страшного суду, коли на мирних планетах вони без жалю опромінювали смертоносною радіацією мешканців, які не сподівались на лихо,— ось що крилося за словами Мейярда.

— Я все-таки не вірю, щоб воскреслий утік,— заговорив капітан Горсід.— Він тут, у помешканні. Він вичікує, коли ми знімемо захисні екрани, і тоді він зможе вийти. Хай чекає. Ми цього не зробимо.

Знову запанувала мовчанка. Вони очікуюче дивились на порожнє склепіння енергетичного захисту. Тільки воскреситель виблискував під ним на своїх металевих підставках. Окрім цього апарата, там не було нічого — жодного стороннього відблиску, жодної тіні. Жовті сонячні промені пробивалися скрізь, освітлюючи майданчик так яскраво, що сховатися на ньому було просто безглуздя.

— Сторожа! — наказав капітан Горсід. — Знищити воскреситель! Я гадаю, що він повернеться, щоб його оглянути, тому не варт ризикувати.

Апарат щез у хвилях білого полум'я. Разом з ним щезла й остання надія Інеша, який усе ще вірив, що смертоносна енергія змусить двоноге чудовисько з'явитися. Сподіватися далі було ні на що.

— Але куди він міг подітися? — спитав Йоал.

Інеш повернувся до історика, маючи на меті обміркувати з ним це питання. Уже завершуючи півоберт, він побачив — чудовисько стоїть дещо віддалік під деревом і уважно їх розглядає. Напевне, воно з'явилося саме тієї миті, тому що всі радники водночас пороззявляли роти й відсахнулись. Один технік, виявляючи надзвичайну винахідливість, вмить поставив між генейцями й чудовиськом силовий екран. Істота повільно наблизилась. Вона була тендітна й несла голову, ледь відкинувши її назад. Очі її сяяли, наче освітлені внутрішнім полум'ям.

Підійшовши до екрана, людина простягнула руку й доторкнулася до нього пальцями. Екран сліпуче спалахнув, потім затуманився грою барв. Барвіста хвиля накопилася на людину: кольори стали яскравіші й умить розлилися по всьому її тілі, з голови до ніг. Веселковий туман розвіявся. Обриси стали невимірні. Ще мить, і людина пройшла крізь екран.

Вона засміялася — звук був дивно м'який — і зразу стала серйозною.

— Коли я прокинувся, ситуація мене звеселила, — сказав воскреслий. — Я подумав: «Що мені тепер з вами робити?»

Для Інеша його слова прозвучали в ранковому повітрі мертвої планети як вирок долі. Мовчанку порушив голос, такий приглушений і неприродний, що Інеш не зразу впізнав капітана Горсіда.

— У-у-би-йте його!

Коли язика полум'я опали знесилені, невразлива істота, як і раніше, стояла перед

ними. Вона повільно рушила вперед і зупинилася кроків за шість від найближчого генейця. Інеш виявився позад усіх. Людина неквапно заговорила:

— Напрошуються два розв'язання: одне основане на вдячності за моє воскресіння, друге — на дійсному стані речей. Я знаю, хто ви і чого вам треба. Так, я вас знаю, і в цьому ваша біда. Тут важко бути милосердним. Але спробую. Припустимо, — продовжувала людина, — ви відкриєте таємницю локатора. Тепер, оскільки система існує, ми більше ніколи не вскочимо так по-дурному, як тоді.

Інеш увесь напружився. Його мозок працював так гарячково, намагаючись віднайти можливі наслідки катастрофи, що, здавалося, в ньому не лишилось місця для чогось іншого. І все-таки якась частка свідомості була вільною.

— Що ж сталося? — спитав він.

Людина потемніла. Від спогадів про той далекий час голос її став хрипкий.

— Атомна буря, — мовила вона, — що прийшла з іншого зоряного світу, охопивши увесь цей край нашої галактики. Атомний циклон сягав у діаметрі мало не дев'яноста світлових років, набагато більше того, ніж ми могли здолати. Порятунку не було. Ми не мали до цього потреби в зорельотах і нічого не встигли збудувати. До того ж Кастор, єдина відома нам зірка з планетами, теж був захоплений бурею.

Людина змовкла. Потім повернулася до обірваної думки:

— Отже, таємниця локатора... В чому вона?

Радники довкола Інеша полегшено зітхнули. Тепер вони не боялися, що їхню расу буде знищено. Інеш з гордістю відзначив, що, коли найстрашніше лишилось позаду, ніхто з генейців навіть не подумав про себе.

— Виходить, ви не знаєте таємниці? — вкрадливо мовив Йоал. — Ви досягли надто високого розвитку, одначе завоювати галактику зможемо тільки ми.

По-змовницькому посміхаючись, він обвів усіх очима й додав:

— Панове, ми гідні пишатися великими відкриттями генейців. Пропоную повернутись на зореліт. На цій планеті нам більше нічого робить.

Ще якусь мить, поки вони зникли в своїх сферичних гондолах, Інеш стурбовано думав, що двонога істота спробує їх затримати. Але, оглянувшись, він побачив, що людина повернулася до них спиною й повільно йде вздовж вулиці.

Цей образ лишився в пам'яті Інеша, коли зореліт почав набирати висоту. І ще одне він запам'ятав: атомні бомби, скинуті на місто одна за одною, не вибухнули.

— Так легко ми не залишимо цієї планети, — сказав капітан Горсід. — Я пропоную ще раз переговорити з чудовиськом.

Вони вирішили знову спуститися в місто — Інеш, Йоал, Віід і командир корабля. Голос капітана Горсіда прозвучав у їхніх приймачах:

— На мою думку... — погляд Інеша влов-

лював крізь ранковий туман блиск прозорих гондол, що спускалися довколо нього.— На мою думку, ми приймаємо це створіння зовсім не за те, ким воно є насправді. Згадайте, наприклад,— воно прокинулося й одразу зникло. А чому?.. Тому що злякалося. Ну, звичайно! Воно не було господарем становища. Воно *саме* не вважає себе всемогутнім.

Це звучало переконливо. Інешу докази капітана припали до душі. І йому раптом здалося незрозумілим, чому він так легко піддався паніці! Тепер небезпека постала перед ним в іншому світлі. На всій планеті всього одна людина. Якщо вони справді зважаться, можна буде розпочати переселяти колоністів, неначе її зовсім нема. Він згадав, так уже робили в минулому не раз. На багатьох планетах невеликі групи тубільців урятувалися від дії смертоносної радіації й знайшли пристанище у віддалених районах. Майже скрізь колоністи вилунали їх і знищили. Одначе у двох випадках, як він пам'ятає, тубільці ще утримували невеличкі ділянки своїх планет. І було вирішено не винищувати їх радіацією — це могло зашкодити самим генейцям. Там колоністи змірилися з уцілілими автохтонами¹. А тут — всього один тубілець, він не займе багато місця!

Коли вони відшукали людину, вона діловито підмітала нижній поверх невеликого особняка. Людина відклала віника й вийшла до них на терасу. На ній були тепер сандалі й розвіталася простора туніка з якоюсь неймо-

¹ Автохтони — ті, що народилися в даній країні.

вірно блискучої тканини. Вона ліниво подивилася на них і не сказала жодного слова.

Переговори почав капітан Горсід. Інеш тільки дивувався, що той говорить механічному перекладачеві. Командир зорельота був украй відвертий: так вирішили загодя. Він підкреслив, що генейці не мають наміру оживлювати інших мертвяків цієї планети. Такий альтруїзм¹ був би протиприродний, бо невпинно зростаючі орди генейців увесь час потребують нових світів. І кожне нове значне збільшення населення висувало одну й ту саму проблему, яку можна було розв'язати тільки одним шляхом... Але в даному випадку колоністи добровільно зобов'язуються не зазіхати на права єдиного уцілілого мешканця планети.

На цьому місці людина перебила капітана Горсіда:

— Яка ж мета такої нескінченної експансії?²

Здавалось, вона щиро зацікавилася.

— Припустимо, що ви заселите всі планети нашої галактики. А потім?

Капітан Горсід здивовано презирнувся з Йоалом, потім з Інешом і Віїдом. Інеш заперечливо похитав тулубом з боку на бік. Він відчув жаль до цього створіння. Людина не розуміла й, певно, ніколи не зрозуміє. Давня історія! Дві раси, сповнена життя і та, що

¹ Альтруїзм — безкорисна турбота про добробут інших і готовність жертвувати заради інших своїми особистими інтересами

² Експансія — тут загарбання й уярмлення інших світів.

відживала своє, тримались протилежного: одна прагнула до зірок, а друга схилилась перед неминучою долею.

— Чому б вам не встановити контроль над своїми інкубаторами? — наполягала людина.

— І викликати повалення уряду? — зіронізував Йоал.

Він промовив це поблажливо, й Інеш побачив, як усі інші теж посміхаються з людської наївності. Він відчув, як інтелектуальна безодня між ними все ширшає. Ця істота не розуміла природи життєвих сил, що керують світом.

— Добре, — знову заговорила людина. — Якщо ви не здатні обмежити своє розмноження, то це зробимо за вас ми.

Запанувала мовчанка.

Генейці почали костеніти з люті. Інеш відчував це сам і бачив ті самі ознаки в інших. Його погляд перебігав з лица на лице й вертався до двоногого створіння, що, як і раніше, стояло в дверях. Уже не вперше Інеш подумав, що їхній супротивник з виду зовсім беззахисний.

«Зараз, — подумав він, — я можу обхопити його мацаками й розчавити!»

Розумовий контроль над внутрішньоядерними процесами й гравітаційними полями, чи поєднується він із здатністю відбивати суто механічний, макрокосмічний¹ напад? Інеш думав, що поєднується. Сила, вияв якої во-

¹ Макро — в складних словах означає великий, великих розмірів (протилежне мікро).

ни спостерігали дві години тому, звичайно, повинна була мати якусь межу. Але вони цієї межі не знали. І все-таки усе це тепер не мало значення. Дужчі вони чи слабші — байдуже. Вирішальні слова було сказано: «Якщо ви не здатні обмежити, це зробимо за вас ми».

Ці слова ще звучали у вухах Інеша, і в міру того, як їх суть западала в його свідомість, він відчував себе все менше ізольованим і стороннім. Досі він вважав себе тільки глядачем. Навіть протестуючи проти подальших оживлень, Інеш діяв як незацікавлена особа, що спостерігає драму збоку і не бере в ній участі. І тільки зараз гранично ясно зрозумів, чому він завжди поступався і кінець кінцем погоджувався з іншими. Поринаючи думками в минуле, до найвіддаленіших днів, тепер він бачив, що ніколи посправжньому не вважав себе учасником загарбання нових планет й винищення чужих рас. Він просто був присутній при цьому, розмірковував і натякав про життя, яке було для нього таке далеке. Тепер його міркування конкретизувались. Він більше не міг, не хотів чинити опір могутній хвилі пристрастей, що захопили його. Зараз він своїми помислами й почуваннями був заодно з численною масою генейців. Усі сили й усі бажання раси вирували в його крові.

— Слухай, двоногий,— гаркнув він.— Якщо ти сподіваєшся воскресити своє мертве плем'я — облиш думати про це!

Людина подивилась на нього, але змовчала.

— Якби ти міг усіх нас знищити,— вів далі Інеш,— то б давно це зробив. Але річ уся в тому, що сили в тебе бракує. Наш корабель збудовано так, що на ньому неможлива ніяка ланцюгова реакція. Будь-якій частинці потенціально активної матерії протистоїть пасивна античастинка, яка запобігає утворенню критичних мас. Ти можеш спричинити вибухи в наших двигунах, але вони будуть теж ізольовані, а їхня енергія перетвориться на те, для чого вони призначені,— на рух!

Інеш відчув Йоалів дотик.

— Побережись, — шепнув історик. — Зграючу ти можеш виказати одну з наших таємниць.

Інеш скинув його мацака й сердито огризнувся:

— Досить бути наївними! Цьому чудовиську варто було глянути на наші тіла, щоб розгадати майже всі таємниці нашої раси. Треба бути дурнями, щоб думати, буцімто воно ще не зважило своїх і наших можливостей за такої ситуації.

— Інеш! — гаркнув Горсід. Зачувши жорсткі нотки в його голосі, Інеш відступив і відповів:

— Слухаю!

Його лють згасла так само швидко, як і спалахнула.

— Мені здається,— продовжував капітан Горсід,— я здогадуюся, що ви хотіли сказати. Я цілком з вами згодний, але як представник вищої влади вважаю за свій обов'язок заявити ультиматум.

Він повернувся. Його рогате тіло зависло над людиною.

— Ти насмілився вимовити слова, котрих не можна вибачити. Ти сказав, що ви спробуєте обмежити рух великого духа Гейни.

— Не духа,— перебила її людина. Вона тихенько засміялася.— Зовсім не духа!

Капітан Горсід знехтував його словами.

— А тому,— продовжував він,— ми не маємо чого вибирати. Ми гадаємо, що згодом, зібравши необхідні матеріали й виготовивши відповідні інструменти, ти зможеш побудувати воскресителя. За нашими розрахунками на це знадобиться щонайменше два роки, навіть якщо ти знаєш усе. Це надзвичайно складний апарат, і скласти його єдиному представникові раси, що відмовилась від машин за тисячоліття до того, як була знищена, річ надто-таки нелегка.

Ти не встигнеш збудувати зорельота. І ми не дамо тобі часу скласти воскресителя. За кілька хвилин наш корабель почне бомбардування. Можливо, ти зможеш відвернути вибухи на якійсь віддалі довкола себе. Тоді ми полетимо до інших материків. Якщо ти станеш на заваді й там, отже, нам буде потрібна допомога. За шість місяців польоту з найвищим прискоренням ми досягнемо точки, звідки найближчі колонізовані генейцями планети почують наш заклик. Вони пошлють величезний флот: перед ним не встоять усі твої сили. Скидаючи по сотні, а то й тисячі бомб за хвилину, ми знищимо всі міста, так що від кістяків твого народу не лишиться навіть праху.

Такий наш план. І так воно й буде.

А тепер роби з нами що хочеш — ми в твоїх руках.

Людина похитала головою.

— Поки що я нічого не буду робити,— сказала вона і повторила:— Поки що нічого.

Помовчавши, додала задумливо:

— Ви міркуєте логічно. Дуже. Звичайно, я не всесильний, але мені здається, що ви забули одну дрібну деталь. Яку — не скажу. А тепер прощайте. Вертайтесь на свій корабель і летіть, куди хочете. У мене ще багато діла.

Інеш стояв непорушно, відчуваючи, як лють знову спалахує в ньому. Потім він зашипів і скочив, розчепіривши мацаки. Вони вже майже торкались ніжного тіла, як раптом щось відкинуло його...

Отямився Інеш на зорельоті. Він не пам'ятав, як опинився тут, він не був поранений, не відчував ніякого струсу. Він турбувався тільки про капітана Горсіда, Віїда, Йоала, але всі троє стояли поряд з ним такі ж здивовані. Інеш лежав непорушно й думав про те, що сказала людина: «...ви забули одну дрібну деталь...» Забули? Отже, вони її знали! Що ж це таке? Він усе ще роздумував над цим, коли Йоал сказав:

— Нерозумно сподіватися, що наші бомби хоч якусь шкоду заподіють!

І він мав рацію.

Коли зореліт був від Землі на сорок світлових років, Інеша викликали в залу Ради. Замість привітання Йоал похмуро сказав:

— Чудовисько на кораблі.

Його слова як грім уразили Інеша, але разом з ними йому в голову раптом спав здогад.

— Так ось про що ми забули! — здивовано й голосно промовив він нарешті. — Ми забули, що він за бажанням може пересуватися в космічному просторі в межах... — Як це він сказав?.. — дев'яти десятків світлових років.

Інеш зрозумів. Генейці, котрим доводиться користуватися зорельотами, звичайно, не згадали про таку можливість. Й дивуватися тут було нічому. Поступово дійсність почала втрачати для нього вагу. Тепер, коли все сталося, він знову відчув себе змученим і старим, він знову був безнадійно самотній.

Щоб пояснити йому, що сталося, було досить кількох хвилин. Один фізик-асистент йдучи до комори, помітив людину в нижньому коридорі. Дивно тільки, що ніхто з численної команди зорельота не виявив чудовиська раніше.

«Але ж ми не маємо наміру спускатися чи наближатися до наших планет, — подумав Інеш. — Яким чином він зможе скористатися нами, коли ми увімкнемо тільки відео?..»

Інеш зупинився. Ну, звичайно, в цьому вся річ! Їм доведеться увімкнути скерований відеопромінь, і, тільки-но контакт буде встановлено, людина зможе визначити потрібний напрямок.

Ухвалу Інеш прочитав у очах своїх товаришів — єдину можливу за подібних умов ухвалу. І все-таки йому здавалось, що вони щось прогавили й до того щось надто важливе. Він повільно підійшов до великого ві-

деоекрана в кінці зали. Картина, зображена на ньому, була така яскрава, така велична й прекрасна, що незвичний розум здригався перед нею, як від спалаху блискавки. Навіть він, хоч бачив це не раз, ціпенів перед неможливою, неймовірною космічною безоднею. Це було зображення частини Чумацького Шляху. Чотириста мільйонів зірок сяяли, неначе в окулярі величезного телескопа, здатного вловлювати навіть мерехтіння червоних карликів, віддалених на тридцять тисяч світлових років.

Діаметр відеоекрана становив двадцять п'ять ярдів¹ — таких телескопів просто ніде не існувало, і до того ж в інших галактиках не було стільки зірок.

І тільки одна з кожних двохсот тисяч сяючих зірок мала придатні для заселення планети.

Саме цей надзвичайної ваги факт змусив їх зважитися на фатальний крок. Інеш стомлено обвів усіх очима. Коли він заговорив, голос його був спокійний:

— Чудовисько розрахувало блискуче. Якщо ми полетимо далі, воно полетить разом з нами, захопить воскресителя й повернеться в доступний йому спосіб на свою планету. Якщо ми скористуємося скерованим променем, воно полине вздовж променя, захопить воскресителя і теж повернеться до себе раніше, ніж ми. За будь-якого випадку перш, ніж наші кораблі долетять до планети, двоно-

¹ Ярд — англійська міра довжини, що дорівнює 91,4 см.

гий устигне оживити чимало своїх родичів, і тоді ми будемо безсилі.

Він здригнувся всім тілом. Міркував він правильно, і все-таки йому здавалося, що десь у його думках є прогалина. Інеш неквапливо вів далі.

— Зараз ми маємо тільки одну перевагу. Хоч яку б ухвалу ми прийняли, без машини-перекладача він про неї не дізнається. Ми можемо розробити план, який лишиться для нього таємницею. Він знає, що ні ми, ні він не можемо знищити корабель. Нам лишається єдиний вихід. Єдиний.

Капітан Горсід порушив тишу, що наступила:

— Отже, я бачу, ви знаєте все. Ми увімкнемо двигуни, зруйнуємо прилади керування й загинемо разом з чудовиськом.

Вони обмінялися поглядами, і в їхніх очах була гордість за свою расу. Інеш по черзі торкнувся мацаком до кожного.

За годину по тому, коли температура в зорельоті помітно піднялась, Інешу спало на думку таке, що примусило його кинутись до мікрофона й викликати астронома Шюрі.

— Шюрі! — крикнув він. — Згадай, Шюрі, коли чудовисько прокинулося й шезло... Ти пам'ятаєш? Капітан Горсід не міг зразу примусити твоїх помічників знищити локатори. Ми так і не спитали в них, чому вони зволікали. Спитай їх! Спитай зараз!..

Настала мовчанка, потім голос Шюрі ледь долинув крізь неймовірний тріск:

— Вони... не могли... пробратися... відсік... Двері... були замкнені.

Інеш, як мішок, опустився на підлогу. Ось воно! Отже, вони випустили не тільки одну деталь! Людина, прокинувшись, усе зрозуміла, стала невидима й одразу кинулася на зореліт. Вона розгадала таємницю локатора й таємницю воскресителя, якщо тільки не роздивилася його найперше. Коли вона з'явилася знову, то вже мала те, що хотіла. А все інше знадобилося чудовиську тільки для того, щоб штовхнути їх на цей відчайдушний крок, на самогубство.

За мить двоногий залишить корабель, твердо переконаний, що незабаром жодна чужа істота не буде знати про його планету, і так само твердо вірячи, що його раса відродиться, буде жити знову й віднині вже ніколи не загине.

Приголомшений Інеш захитався, вчепився в апарат, що безперервно ревів, і почав вигукувати в мікрофон про те, що допіру збагнув. Відповіді не було. Усе заглушало ревіння неймовірної, вже некерованої енергії. Коли Інеш, спотикаючись, спробував дістатися до силового регулятора, від жару почав розм'якати його броньований панцир. Назустріч шугнуло криваве полум'я. З вереском і схлипуючи, він кинувся назад до передавача.

Кілька хвилин по тому він усе ще викрикував якісь слова в мікрофон, коли могутній зореліт пірнув у страхітливе горно біло-синього сонця.

ЗМІСТ

Микола Дашкієв. Про земне й небесне	5
Всеволод Ревич. Штурмовий тиждень	11
Гаррі Гаррісон. Смертні муки прихідця	26
Вацлав Кайдош. Дослід	53
Пол Андерсон. Людина, що прийшла надто рано	75
Роберт Шеклі. Царська воля	120
Вацлав Кайдош. Дракон	138
Артур Порджес. Саймон Флегг і чорт	161
Альфред Ван-Вогт. Чудовисько	174

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Хрустальные небеса. Сборник
(На украинском языке)

Редактор *Є. П. Литвиненко*
Художній редактор *В. Ю. Тернавський*
Технічний редактор *Г. Л. Щепелева*
Коректори *Т. О. Крижна, В. В. Богаєвський.*

Здано на виробництво 13/VIII—1966 р. Підписано до друку 24/X—1966 р. Формат 70×90¹/₃₂. Фіз. друк. арк. 6,5. Умовн. друк. арк. 7,61. Обл.-вид. арк. 7,24. Тираж 30 000. Зам. № 1006. Ціна 31 коп. Видавництво «Веселка». Кнів, Кірова, 34.

Друкоофсетна ф-ка «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

ЛЮБІ ДРУЗІ!

У 1967 році видавництво «Веселка» випустить такі книжки з серії «Наукова фантастика»:

Альтов Г. С. Легенди про зоряних капітанів.

Дашкієв М. О. Міст через безодню.

Дмитрук А. В. Велика місія цивілізаторів.

Казанцев О. П. Марсові онуки.

Михановський В. Н. Оранжеве серце.

Річ В. І., Черненко М. Б. Мушкетери.

Росоховатський І. М. Справа командора.

П а м ' я т а й т е !

На ці видання можна робити попередні замовлення. Їх у вас прийме будь-яка книгарня.

31 коп.

